

**MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ VE KAZA-  
KADER GÖRÜŞÜ**

**Nurdan Karakaş**

**2001-Sakarya**

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET.....	IX
SUMMARY.....	X

<b>GİRİŞ</b> .....	1
1.Siyasi Durum.....	1
2.İçtimai Durum.....	3
3.Kültürel Durum.....	4

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1.MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1.Hayatı.....	8
1.1.1.İsmi ve Lâkapları.....	8
1.1.2.Doğumu.....	8
1.1.3.Nesebi.....	9
1.1.4.Ailesi ve Çevresi.....	9
1.1.5.Mevlâna'nın Son Günleri ve Vefatı.....	11
1.2.Mevlâna'nın İlmî Kişiliği.....	13
1.2.1.Tahsil Hayatı.....	13
1.2.2.Mevlâna ve Şemseddin Tebrizi.....	14
1.2.3.Şeyh Selahaddin-i Zerkûbî.....	17
1.2.4.Hüsameddin Hasan Çelebi.....	19
1.2.5.Mevlâna'nın Tasavvuftaki Yeri.....	20
1.2.6.Mevlâna'nın Eserleri.....	22
1.2.6.1.Mesnevi.....	22
1.2.6.2.Divân-ı Kebir.....	23

1.2.6.3.Fîhi Mâfih.....	24
1.2.6.4.Mecâlis-i Seb'a.....	24
1.2.6.5.Mektûbat.....	24
1.2.7.Mevlâna'nın Edebiyattaki Yeri.....	24
1.2.7.1.Türk Edebiyatındaki Yeri.....	25
1.2.7.2.Doğu Edebiyatındaki Yeri.....	27
1.2.7.3.Batı Edebiyatındaki Yeri.....	28

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2.KAZA-KADERLE ALAKALI ALLAH'IN SIFATLARI

2.1.İslâm Kelâmına Göre Allah'ın Sıfatları.....	31
2.1.1.Müşebbihe ve Mücessime'ye Göre Allah'ın Sıfatları.....	32
2.1.2.Cebriyye ve Mutezile'ye Göre Allah'ın Sıfatları.....	33
2.1.3.Ehl-i Sünnet'e Göre Allah'ın Sıfatları.....	35
2.1.3.1.Sıfatların Tasnifi.....	37
2.1.3.1.1.Tenzihî Sıfatlar.....	37
2.1.3.1.2.Sübûti Sıfatlar.....	38
2.1.3.1.3.Fiili Sıfatlar.....	39
2.1.3.1.4.Haberî Sıfatlar.....	39
2.1.4.Mevlâna Celâleddin'e Göre Allah'ın Sıfatları.....	40
2.2.Kaza ve Kaderle Doğrudan Alakalı Sıfatlar.....	42
2.2.1.İlim Sıfatı.....	42
2.2.1.1.İlim Sıfatının Sözlük ve Terim Anlamı.....	43
2.2.1.2.Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre İlim Sıfatı.....	43
2.2.1.3.İslâm Kelâmına Göre İlim Sıfatı.....	45
2.2.1.3.1.Cebriyye'ye Göre İlim Sıfatı.....	45
2.2.1.3.2.Mutezile'ye Göre İlim Sıfatı.....	46
2.2.1.3.3.Ehl-i Sünnet'e Göre İlim Sıfatı.....	47
2.2.1.4.Mevlâna Celâleddin'e Göre İlim Sıfatı.....	49
2.2.2.İrade Sıfatı.....	51
2.2.2.1.İrade'nin Sözlük ve Terim Anlamı.....	51
2.2.2.2.Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre İrade Sıfatı.....	52

2.2.2.3.İslâm Kelâmına Göre İrade Sıfatı.....	54
2.2.2.3.1.Mutezile'ye Göre İrade Sıfatı.....	54
2.2.2.3.2.Ehl-i Sünnet'e Göre İrade Sıfatı.....	55
2.2.2.4.Mevlâna Celâleddin'e Göre İrade Sıfatı.....	56
2.2.3.Kudret Sıfatı.....	59
2.2.3.1.Kudret Sıfatının Sözlük ve Terim Anlamı.....	60
2.2.3.2.Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre Kudret Sıfatı.....	60
2.2.3.3.İslâm Kelâmına Göre Kudret Sıfatı.....	62
2.2.3.3.1.Mutezile'ye Göre Kudret Sıfatı.....	62
2.2.3.3.2.Ehl-i Sünnet'e Göre Kudret Sıfatı.....	63
2.2.3.4.Mevlâna'ya Göre Kudret Sıfatı.....	64
2.2.4.Tekvin Sıfatı.....	68
2.2.4.1.Tekvin Sıfatının Sözlük ve Terim Anlamı.....	68
2.2.4.2.Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre Tekvin Sıfatı.....	68
2.2.4.3.İslâm Kelâmına Göre Tekvin Sıfatı.....	70
2.2.4.3.1.Eş'ariyye ve Mutezile'ye Göre Tekvin Sıfatı.....	70
2.2.4.3.2.Matüridiyye'ye Göre Tekvin Sıfatı.....	70
2.2.4.4.Mevlâna Celâleddin'e Göre Tekvin Sıfatı.....	71

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3.KAZA-KADER MESELESİ

3.1.Terminoloji.....	74
3.2.Kur'an-ı Kerim'e Göre Kaza ve Kader.....	75
3.3.Hadis-i Şeriflere Göre Kaza ve Kader.....	78
3.4.İslâm Kelâmına Göre Kaza ve Kader.....	80
3.4.1.Kaderiyye'ye Göre Kaza ve Kader.....	80
3.4.2.Mutezile'ye Göre Kaza ve Kader.....	81
3.4.3.Cebriyye'ye Göre Kaza ve Kader.....	82
3.4.4.Ehl-i Sünnet'e Göre Kaza ve Kader.....	82
3.5.Mevlâna Celâleddin'e Göre Kaza ve Kader.....	84
3.6.Kaza-Kader Meselesinde Kulların Fiilleri.....	91
3.6.1.İslâm Kelâmına Göre Kulların Fiilleri.....	91

3.6.1.1.Cebriyye'ye Göre Kulların Fiilleri.....	92
3.6.1.2.Mutezile'ye Göre Kulların Fiilleri.....	93
3.6.1.3.Ehl-i Sünnet'e Göre Kulların Fiilleri.....	94
3.6.2.Mevlâna'ya Göre Kulların Fiilleri.....	95
3.7.Kaza-Kaderle Alakalı Olarak Hüsn-Kubh Meselesi.....	99
3.7.1.Hüsn-Kubh Kavramlarının Sözlük ve Terim Anlamları.....	99
3.7.2.İslâm Kelâmına Göre Hüsn-Kubh Meselesi.....	99
3.7.2.1.Mutezile'ye Göre Hüsn-Kubh Meselesi.....	100
3.7.2.2.Ehl-i Sünnet'e Göre Hüsn-Kubh Meselesi.....	101
3.7.3. Mevlâna'ya Göre Hüsn-Kubh Meselesi.....	102
<b>SONUÇ</b> .....	106
<b>BİBLİYOGRAFYA</b> .....	109
<b>ÖZGEÇMİŞ</b> .....	114

## ÖNSÖZ

Mevlâna...

Büyük bir mutasavvıf,

Usta bir şair,

Asırların eskitemediği değerli bir fikir adamı,

İlâhi aşkla yanıp tutuşan, ulaştığı her gönülde aşk meşalesini yakan, müslim ve gayr-i müslim herkesi tesiri altına alan büyük bir aşk insanı...

Vefatından bu yana 729 yıl geçmiş olmasına rağmen onun sevgisi, onun hatırası gönüllerde hâlâ dipdiri. Yaşadığı hayatla nasıl ki dönemindeki insanları efsunlu atmosferine çekmişse bugün de bu etki hâlâ devam etmekte, Konya onun aşkıyla her vakit dolup dolup taşmaktadır. Onun okyanusuna dalanların gözlerindeki parıltı insanı adeta Mevlâna'ya davet etmekte, onu tanımaya, bilmeye ve sevmeye teşvik etmektedir.

Bu çalışmanın yapılmasındaki en büyük amaç yaşadığı günden beri güncelliğini yitirmemiş, böylesine etkili bir Türk büyüğünü tanımak, onun eserlerini okumak ve görüşleriyle aydınlanmaktır. Bu düşüncelerle başlanılmış olan bu çalışma onun hayatını ve ilmi kişiliğini, aynı zamanda kaza-kader başta olmak üzere bazı itikadi görüşlerini ihtiva etmektedir.

Çalışmanın giriş bölümünde Mevlâna'nın yaşadığı dönem, birinci bölümünde Mevlâna'nın hayatı ve ilmi kişiliği, ikinci bölümünde Kaza-Kaderle ilgili Allah'ın sıfatları, üçüncü bölümünde Kaza-Kader ve bu konuyla alakalı olan kulların fiilleri ve hüsn-kubh meseleleri incelenmiştir. Bu başlıklar altında önce kavramların sözlük ve terim mânâları verilmiş, Kur'an ve hadislerde işleniş tarzı ele alınmış, ardından İslâm Kelâmının yani Cebriyye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet'in konu hakkındaki görüşleri ortaya konulmuş, daha sonra da Mevlâna Celâleddin'in hangi mezhep doğrultusunda fikir beyan ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın tümü hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma esnasında kaynak olarak Doğu dünyasından Eflâki (ö.761/1360), Molla Cami, ve Bediüzzaman Fûrûzanfer gibi yazarların eserlerine müracaat edildiği gibi, Batı dünyasından da Annemarie Schimmel ve Eva De Vitray Meyerowitch gibi Mevlâna aşığı insanların kitaplarından da istifade edilmiştir.

Mevlâna'nın itikâdi görüşlerini belirlemek için, kendisine ait Farsça'dan Türkçeye çevrilmiş eserlerine müracaat edilmiş, başta *Mesnevî* olmak üzere diğer eserler taranmış, içerisindeki kelâmî görüşler ayırdedilmiş, sonra da kaza-kader'le alakalı olanlar seçilip kullanılmıştır. Araştırma sırasında Veled İzbudak tarafından hazırlanmış *Mesnevi* tercümesi esas alınmış, Tahir Mevlevi'nin *Şerh-i Mesnevi*'sinden çokça istifade edilmiş, bazan da Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercüme ve şerhine başvurulmuştur. kelâmcı olmayan büyük mutasavvıf Mevlâna Celâleddin'in eserlerinde kelâma dair fazlaca bilgiye rastlanıldığı söylenemez. Var olanlarda bu çalışmada kullanılmaya çalışılmıştır. Hatta Mevlâna bazı zamanlar konu kelâm meselelerine kayınca susmuş, detaya inmemiştir. Bunu ifade için de: “Eğer bu bahsi layıkıyla tafsil edecek olsam, uzun uzadıya sualler ve cevaplar varid olur. Aşk nüktesinin zevki de benden zâil olur. Hakîkatleri anlatmak suretiyle yapmak istediğim hizmet başka bir kalıba girer; söz tasavvuftan kelâm bahislerine intikal eder”<sup>1</sup> demiştir.

Mevlâna hakkında pekçok akademik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Kelâm dalında yapılan bir çalışma Mehmet Akif Bilici'ye ait “Mevlâna'nın Eserlerinde Kelâmî Konular” adlı yüksek lisans tezidir. Bunun dışında Mevlâna ile alakalı olarak farklı dallarda yapılan çalışmalar arasında Ahmet Şeref Ceran'a ait “13.Asrın Sosyal ve Kültürel Yapısında Hz. Mevlâna'nın Yeri”, Ahmet Tüccar'a ait “Mevlâna'nın Fîhi Mâfih'te Eğitim ve Öğretim Görüşü”, Hasan Çiçek'e ait “Mevlâna'nın Mesnevisi'nde Eğitime İlişkin Bir Yöntem: Örnekle Eğitim”, Mesite Demir'e ait “Mevlâna'ya Göre Akıl ve Aşk” adlı çalışmalar yüksek lisans tezi olarak sayılabileceği gibi, Erdal Baykan'a ait “Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Mevlâna'da Tanrı”, H.Ahmet Sevgi'ye ait “Mevlâna'nın Mesnevi'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler”, Hüseyin Güllüce'ye ait “Mevlâna ve Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevi”, Mustafa Usta'ya ait

---

<sup>1</sup> Mevlâna, *Mesnevi*, (trc. Veled İzbudak), III, 111, B.1374-1375; Tahir Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, IX, 357

“Mesnevi’de Mevlâna’nın Eğitim Anlayışı” adlı çalışmalar da doktora tezi olarak sayılabilir.

Konu olarak Mevlâna’yı seçmemi ve onun manevi feyzinden istifade etmemi sağlayan danışman hocam **Doç. Dr. Hüdaverdi ADAM’a**, sık sık değerli vakitlerini bana ayırıp, eleştiri ve tavsiyeleriyle ufkumu genişlettiği için teşekkür ediyor, çalışmamın olgunlaşmasında payı olan hocalarım **Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKÇAY’a**, **Dr. Halil İbrahim BULUT’a**, **Yrd. Doç. Dr. Ramazan BİÇER’e**, **Araş. Gör. Sezâi KÜÇÜK’e** ve özellikle hem babam hem hocam olan **Vehbi KARAKAŞ’a** şükranlarımı sunuyorum.

Türlü in’am ve ikramlarından istifade ettiğim Yüce Rabbime hamd, O’nun habibi, Efendim Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)’e salat ve selam olsun...

Nurdan KARAKAŞ  
Bayramoğlu/2001



## KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

b.: Bin, ibn

B: Beyit

(c.c.): Celle Celâluhû

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h.:Hicri

Hz.: Hazreti

İst.: İstanbul

m.: Miladi

md.: Madde

Ö: Ölümü

(r.a.): Radıyallahu anh

(s.a.): Sallallahu aleyhi vesellem

ts.: Tarihsiz

ys.: Yersiz

## ÖZET

Mevlâna Celâleddin-i Rûmi ve Kaza-Kader Görüşü adını taşıyan bu çalışmanın giriş bölümü Mevlâna'nın yaşadığı dönemi konu almakta, dönemin siyasî, içtimâî ve kültürel durumunu incelemektedir. Birinci bölümde Mevlâna Celâleddin'in hayatı ve ilmî kişiliği, ikinci bölümde Kaza-Kaderle Alakalı Allah'ın Sıfatları, üçüncü bölümde ise Kaza-Kader başlıkları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ayrıca kaza-kaderle alakalı konulardan ef'al-i ibad ve hüsn-kubh mevzuları da işlenmiştir. Sonuç bölümünde ise konu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

## **SUMMARY**

The name this work is Mevlâna Celâleddin-i Rûmi and Goods decree. The introduction is about the century that Mevlâna lived. And second section is about cultural, social and political aspects of this time period. In the first section life of Mevlâna and his acedimical works are worked on. In the second section God's adjectives on God's decree are worked on. The third section also examined slaves action and good-bad about God's decree. In the conclusion general results on this work are given.

## GİRİŞ

Mevlâna Celâleddin'in kaza-kaderle alakalı görüşlerini ortAya koymaya gayret eden bu çalışmaya onun dönemini ele alarak başlamak yerinde olacaktır. Zira onun fikir ve düşüncelerinin yeşerip olgunlaştığı dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için bu önem arz etmektedir. Bu sebeple burada evvela Mevlâna döneminin siyasi durumuna, ardından da içtimai ve kültürel durumuna değinilecektir.

### Siyasi Durum:

Mevlana Celaleddin'in yetiştiği dönem Anadolu Selçuklularının karışık ve zor bir dönemidir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in savaşta öldürülmesi (m.1211) ile I. İzzeddin Keykavus onun yerine geçmiştir. İzzeddin Keykavus'un hakim olduğu bu dönem yine savaşlarla, sıkıntılarla geçmiştir.<sup>2</sup>

I. Alaeddin Keykubad zamanı ise (m.1219-1237 yılları arası) yıkılmaya yüz tutmuş Selçuklu Hanedanının yaşadığı en parlak devirdir. Alaeddin, Konya ve Sivas kalelerini tamir ettirmiş, Bizans'tan Kalonoros'u alıp oraya Alaiye (Alanya) adını vermiş, Moğollara karşı Halife'yi korumak için Musul'a beşbin asker yollamış ve bu yaptıklarıyla Selçukluların bozulan morallerini bir nebze olsun düzeltmeye çalışmıştır.<sup>3</sup>

Bu sırada Harezmlilerle Moğollar arasında alevlenen düşmanlık sonucu bir kovalamaca başlamış ve bu sebeple Harezmliler Harezm'i bırakıp, Irak'a, oradan da Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Onları takip eden Moğollar Sivas'a kadar gelmiş, orayı yakıp yıkmış ve Selçuklu ordusu gelmeden terketmişlerdir. Alaeddin, Moğollardan kaçan Harezmlileri Erzurum ovasına yerleştirmiş, bunu duyan Moğollar da oraya akın edip onları kılıçtan geçirmişlerdir. Alaeddin bir taraftan Moğol galesiyle uğraşırken, diğer taraftan da 1232'de Mısırlıların hücumunu engellemeye çalışıyordu. Bu arada 1237'de Alaeddin Keykubad zehirlenerek öldürülmüş ve yerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in geçmesiyle daha sıkıntılı bir dönem başlamıştır.

Yeni hükümdar Harezmlilere iyi davranmamış, beylerinden birini hapse attırmıştır. Bu tutumdan hoşlanmayıp, paniğe kapılan Harezmliler rastladıkları köyleri yağmalayıp,

<sup>2</sup> "Anadolu Selçuklu Devleti" md., *Hayat Ansiklopedisi*, I, 238; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, 3

<sup>3</sup> "Alaaddin Keykubad" md., *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I, 80.

kaçmaya başlamışlardır. Arkalarından gönderilen Selçuklu ordusunu bozguna uğratmışlar, kısmen Halep, Şam, kısmen de Erzurum'a yayılmışlardır. 1242'de Baycu Noyan komutası altında otuz bin kişilik bir Moğol ordusu Erzurum'a gelmiş, şehri alarak, halkı kılıçtan geçirmiştir. Bu arada yola çıkan Selçuklu ordusu 26 Haziran 1243'te Köseadağ Savaşında Moğol ordusu ile karşı karşıya gelmiş ve Moğollar tarafından müthiş bir şekilde bozguna uğratılmıştır. Sultan Gıyaseddin canını zor kurtarmış, ancak tebdil-i kıyafetle Tokat'a gelebilmiştir. Moğollar ise önce Sivas'ı, ardından Kayseri'yi yağma etmiş, ahaliyi de kılıçtan geçirmişlerdir. Savaş ve baskınların sona ermesini isteyen Selçuklular, Moğol tehlikesinden emin olmak için yıldan yıla ağır bir vergi vermek üzere onlarla anlaşmışlardır. Bundan böyle Anadolu Selçukluları Moğolların bir beyliği haline gelmiştir.<sup>4</sup>

II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (ö.1246) küçük yaştaki üç oğlunun ve devlet ileri gelenlerinin iktidar mücadelesi ve ayrıca devam eden Moğol zulmü devleti iyiden iyiye yıpratmıştır. 1256'da Anadolu'ya bir akın daha düzenleyen Moğollar, Selçuklu ordusunu bozguna uğratıp, Gıyaseddin Keyhüsrev'in hapisteki oğlu Rükneddin Kılıçarslan'ı tahta geçirmiş ve Muinüddin Süleyman Pervane'yi de vezirlik makamına getirmişlerdir. Moğol Hükümdarı Baycu Noyan, Konya'nın batısında Kızıl Viran'ı kendisine karargâh kılmış, Hükümdar Rükneddin'i de yanında rehin olarak bulundurmaya başlamıştır. Bu şekilde Moğollar uzun bir müddet Anadolu'da kaldıktan sonra, kendi yurtlarına dönmüşlerdir. Fakat onların gitmesiyle sıkıntı bitmemiş, bu sefer ülke kardeş kavgalarına sahne olmuştur.<sup>5</sup>

---

<sup>4</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 3-4; "Anadolu Selçukluları" md., *Y. T. A.*, I, 137; Şefik Can, *Mevlâna –Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri-*, 15

<sup>5</sup> Can, *a.g.e.*, 15-16; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 5

Aynı aileye mensup sultanlar birbirleri ile çekişip dururken, ayaklanmalar birbirini takip etmiştir. 2. Mesut zamanında, devlet iyice zayıflayınca Türk beyleri yer yer direniş geçmişler ve böylece Anadolu Beylikleri meydana gelmiştir. II. Mesut'un 1308'de ölümüyle de Anadolu Selçuklu Devleti tamamen tarihe karışmıştır.<sup>6</sup>

İşte Mevlâna Celâleddin er-Rûmi (ö.m.1273) böylesine sıkıntılı, çalkantılı siyasi olayların meydana geldiği bir devirde yaşamış, fakat bu kadar karmaşa içerisinde bile bulunduğu muhitte pekçok insanı etrafına toplayabilmiş, ardında isminin asırlar boyu unutulmamasını sağlayacak eserler bırakmıştır.

### **İçtimai Durum:**

Anadolu Selçuklu Devletinin, Moğolların baskısı altında zayıflaması ile ülkede büyük bir sosyal düzensizlik başlamıştır. Saltanatı ele geçirmek için savaşan kardeşler ve devlet erkânı arasında şahsi menfaat münasebetiyle oluşan geçimsizlikler; padişah ile vezirler arasında birbirlerine karşı yapılan ihanetler, devlet tabanında tam bir istikrarsızlık meydana getirmiştir.

Ülkedeki idari düzensizlik halkın farklı isimler altında ayaklanmasına sebep olmuştur. Bunların en önemlisi, Babâî hareketidir. Bu hareketin kurucusu olan Baba İlyas, Moğol zulmü sebebiyle Horasan'dan kaçmış ve Amasya'ya gelip oraya yerleşmişti. Kendisini mehdî olarak tanıtmış, sosyal ve iktisadî zorluklarla boğuşan halktan büyük ilgi görmüştü. Bu yolda Baba İlyas'a en büyük desteği halifesi Baba İshak sağlamıştır. Baba İlyas'ın fikirlerini benimseyenler genellikle bilgisiz köylüler ve göçebe Türkmenlerden oluşmaktaydı. 1240'da Güneydoğu Anadolu'da ayaklanan bu topluluğa gayr-i müslimlerde iştirak etmiştir. Daha sonra isyanın kıvılcımı Orta Anadolu'ya da sıçramıştır. Aradan fazla vakit geçmeden Selçuklu kuvvetleri Amasya'da bulunan Baba İlyas'ı yakalayıp idam etmiştir. Bunu duyan Baba İshak intikam almak üzere Amasya'ya gelmiş, daha sonra da beraberindekilerle Konya üzerine yürümüştür. Durumdan haberdar olan Selçuklu ordusu isyancıları Kırşehir yakınlarında kuşatarak kılıçtan geçirmiş, kimini de esir almıştır. Kurtulanlar ise farklı yerlere dağılmışlardır.<sup>7</sup>

---

<sup>6</sup> "Anadolu Selçukluları" md., *Hayat Ans.*, I, 238; Şefik Can, *a.g.e.*, 16

<sup>7</sup> Ahmet Yaşar Ocak, "Babailik" md., *DİA*, IV, 373-374; F.Babinger-F. Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 51; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 6-7

Selçuklu Devletine yönelik diğerk bir tehlike ise Karamanlılar tarafından desteklenen Cimri ayaklanmasıdır. Cimri, ibadetle meşgul olan, doğruluktan ayrılmayan ve kendini derviş gösteren biridir. Bu vasıflarından dolayı halkın teveccühünü kazanmıştır. Fakat aklını kaybedince Rum Padişahı olduğunu iddia etmiştir. Durumu öğrenen Selçuklu sultanı meydana gelebilecek muhtemel zararı önlemek için Cimri'nin üzerine kuvvet göndermiş ve onu öldürtmüştür. Böylece bu ayaklanma da bastırılmış olur. Fakat halk için huzur yoktur. Onlar için maddi açıdan bir çok problem doğmuştur. Moğollara ödenen vergilerin devam etmesi, gelen elçilerin her defasında güzel bir şekilde ağırlanması ve dönerlerken pahalı hediyeler sunulması, devletin gücünü daha da zayıflatmıştır. Bunlara bir de sarayın lüks ve ihtişamlı hayatı ile ülkede devam eden kuraklık eklenince halkın çektiği sıkıntılar daha iyi anlaşılabilir olacaktır.<sup>8</sup>

### **Kültürel Durum:**

Mevlana'nın yaşadığı onüçüncü yüzyıl, Anadolu'da farklı fikir akımlarının yaygın olduğu bir devirdir. Bu dönem hakkında yeterli bilgiye sahip olunabilmesi için mevcut fikir akımlarının kaynaklarının öğrenilmesi gerekir.

Bu dönemde tasavvuf alanında kendini gösteren akımlardan biri Muhyiddin-i Arabi'nin temsil ettiği **vahdet-i vücud mektebidir**. İlk olarak Beyâzid-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdadî gibi mutasavvıflarda görülen vahdet-i vücud anlayışı, kelâm, tefsir, hadis,

---

<sup>8</sup> Gölpinarlı, *a.g.e.*, 9-11

edebiyat ve gizli ilimlere vakıf olduğu belirtilen Muhyiddin-i Arabî'yle daha da zenginleşmiş ve sistematik bir hale gelmiştir. Bu akım, Muhyiddin-i Arabî'nin öğrencileri olan Sadreddin Konevî (aynı zamanda evlatlığı), Müeyyedüddin-i Cendî, Sâdeddin-i Ferganî ve Afifeddin-i Tilemsânî tarafından devam ettirilmiştir.<sup>9</sup> Böylece vahdet-i vücud düşüncesi yayılarak, tam bir mektep halini almıştır. Anadolu'da faal olan bu akım, Mevlâna'nın tasavvuf anlayışının oluşmasında büyük bir katkısının olduğu kabul edilmektedir.<sup>10</sup>

Mevlâna'nın yaşadığı dönemde dikkat çeken başka bir akım da **Kübrevîlik**'tir. Necmeddin-i Kübrâ tarafından kurulan bu tarikat sünnî esaslara dayanan kuvvetli bir zühd telakkisi ve sade bir tasavvuf anlayışından ibarettir. Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled ve halifesi Burhaneddin Muhakkık Tirmizi (aynı zamanda Mevlâna'nın hocası)'nin bu tarikata mensubiyeti bilinmektedir.<sup>11</sup> Mevlâna'nın ilk hocasının babası olduğu düşünülürse bu akımın Mevlâna üzerindeki etkisi de anlaşılmış olacaktır.

Onüçüncü yüzyılda dikkat çeken akımlardan biri de **Kalenderîlik**'tir. Bu akımın esası dünyevî kayıtlar ve alakalardan tamamen azade olarak, asla geleceği düşünmemektir.<sup>12</sup> Temsilcisi Şems-i Tebrîzî olan Kalenderîlik'in zühdü ihmal edip, coşkulu bir ilâhî aşk ve cezbeyi esas aldığı görülür. Büyük Kalenderî sûfi Şems, dünyevî hiçbir şeye iltifat etmediği gibi, insanların göreceli değer yargılarına da asla itibar etmemiş, bunların hepsinin ilâhî aşka ulaşma yolunda engeller olduğu düşüncesini aşlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle Mevlâna'nın hayatında büyük rol oynayan Şems, ondaki derin cezbeyi ortaya çıkarmış, tasavvufun yalnız zühd olmadığını göstererek Mevlâna'da Kalenderîliğe karşı sempati uyandırmıştır.<sup>13</sup>

Onüçüncü yüzyılda etkin olan sûfi akım ve tarikatlar arasında Kazruniyye, Rufaiyye, Yesevîlik ve Vefâîlik tarikatları da sayılabilir. Ayrıca bu dönemde Anadolu'da Şîî-

---

<sup>9</sup> Babinger-Köprülü, *a.g.e.*, 48

<sup>10</sup> Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 91-92

<sup>11</sup> Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, 92, 142

<sup>12</sup> Babinger-Köprülü, *a.g.e.*, 50

<sup>13</sup> Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, 93-94,144



bâtınî inançlara sahip Camîler, Haydarîler, Edhemîler, Rum abdalları gibi grupların da varlığı bilinmektedir.<sup>14</sup>

Mevlâna döneminde amelî sahada sünnî mezheplerden Hanefilik ve Şafiliğin aynı derecede yaygın olduğu görülmektedir.<sup>15</sup> Bunların dışında Yunan felsefesiyle uğraşan bilginlerin olması ve şehir merkezlerinde camilerle beraber kilise ve manastırların bulunması da bu devrin müsamahasını göstermektedir. Ayrıca bu dönemde Selçuklu-Bizans ilişkileri de asla göz ardı edilemeyecek bir önemi haizdir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı Rum'dur. Oğulları II. İzzeddin Keykavus, Bizans'a iki kere kaçmış ve Anadolu'ya ilk dönüşünde Frenk askerleriyle gelmiştir. Yine Beylerbeyi Kendistabil, bir Rumdur. Karamanlılar, bu Rumlar ve Frenkler yüzünden İzzeddin Keykavus'a düşman olmuşlardır. İzzeddin'in oğulları Bizans'ta Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu şekilde oluşan Bizans-Selçuklu münasebetleri Anadolu'nun pek çok yerinde, özellikle Konya ile Bizans'a yakın eyaletlerde rumcanın da müslümanlar arasında bilinen ve kullanılan bir dil olmasını sağlamıştır. O devrin kültür lisanları arapça ve farsçadır. Şairler, edebiyatçılar, felsefeciler ve mutasavvıflar gibi bilim adamları arasında ve medreselerde Farsça yaygındır. Oralardaki dersler genellikle Farsça yapılmış, eserler Farsça yazılmış, hatta devletin resmi yazışmalarında Anadolu Selçukluları veziri Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1277 yılında Türkçeyi resmi dil ilân edişine kadar Farsça kullanılmıştır.<sup>16</sup>

Sasaniler devrinde ortaya çıkan hem mistik, hem iktisâdî bir teşekkül olan Fütüvvet erbabı da bu dönemde Anadolu'da yaygındır. Halkın tasavvufa olan meyli padişahları,

---

<sup>14</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, 20

<sup>15</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 21

<sup>16</sup> Nihat Keklik, *Mevlana Niçin Farsça ve Arapça Yazmıştır?*, (Vedat Genç, *Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler*), 205-206

vezirleri ve beyleri de ona meylettirmiştir. Abbasi halifesi Nâsırlidinillah zamanında I. İzzeddin Keykavus, Şeyh Mecdeddin İshak'ı Bağdat'a gönderip Halife'den Fütüvvet şalvarı istetmiş, Halife de kendisine saltanat menşuruyla, fütüvvet şalvarı ve icazetnamesi ile birlikte siyah sarık yollamıştır. Saray erkanının tasavvufa olan meylini gösteren daha pek çok örneğe rastlamak mümkündür.<sup>17</sup>

---

<sup>17</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, 20-21

# 1.BÖLÜM: MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

## 1.1.HAYATI

### 1.1.1.İsmi ve Lâkapları

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin asıl adı Muhammed'dir. Mevlâna, Celâleddin ve Rûmî ise onun lakaplarıdır. Bir de babasının kendisine taktığı Hüdâvendigâr lakabı vardır.

Bazı Mesnevi şerhlerinde Mevlâna Hüdâvendigâr diye de geçer.<sup>18</sup>

Efendimiz, büyüğümüz anlamına gelen Mevlâna kelimesi Selçuklular zamanında büyük bilginler ve şeyhler için kullanılırdı. Celâleddin için de kullanılan bu kelime, zamanla ona has bir isim haline gelmiştir.<sup>19</sup> Uzun müddet Konya'da oturması, ömrünün büyük kısmının orada geçmesi ve türbesinin orada bulunması ise onun Rûmî olarak tanınmasına sebep olmuştur.<sup>20</sup> Mevlana Celaleddin, Hindistan ve Pakistan'da Rumi lakabıyla, İran'da ise Mevlevî lakabıyla tanınmıştır.<sup>21</sup>

### 1.1.2.Doğumu

Mevlana Celâleddin'in h.6 Rebiülevvel 604/m. 30 Eylül 1207 tarihinde Belh'te dünyaya geldiği rivayet edilmektedir.<sup>22</sup> Fakat bu konuda bir takım ihtilaflar ortaya

---

<sup>18</sup> Bediüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlana Celaleddin*, 1

<sup>19</sup> Kamil Yaylalı, *Mevlana'da İnanç Sistemi*, 92

<sup>20</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 5

<sup>21</sup> Yaylalı, *a.g.e.*, 92

<sup>22</sup> Eflâki, *Ariflerin Menkabeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), I, 154; Molla Câmî, *Nefahât'ül-Üns*, 849; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 4; Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, I, 19; Eva De Vitray- Meyerovitch, *Konya Hz. Mevlâna ve Sema*, (trc. Abdullah-Melek Öztürk), 85; Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, (trc. Senail Özkan), 9

çıkıştır. Bu tarihten evvel dünyaya geldiğini söyleyenler bu görüşlerini Mevlana'nın Fîhi Mâfîh adlı eserindeki şu sözlerine dayandırmaktadırlar: "Semerkanda idik. Harezmsah Semerkand'ı muhasara etmiş, asker çıkarmış savaşıyordu. O semtte çok güzel bir kız vardı ki, şehirde benzeri yoktu. Her zaman o kızın "Allah'ım beni zalim düşmanların eline bırakmaya nasıl razı olursun. Biliyorum ki bunu bana reva görmezsin, benim sana güvenim var" dediğini duydum. Şehri yağma ettiler ve şehrin bütün halkını, o kızın cariyeleri de dahil esir aldılar. Fakat kıza hiç bir kötülük gelmedi."<sup>23</sup> Mevlana'nın bu olayı herhangi birinden alıntı yapmaksızın kendi ağzından nakletmiş olması, onun bu sıralarda hemen hemen altı-yedi yaşlarında olmasını gerektirir. Bu itibarla, Harezmsah'ın Semerkand'ı kuşatması 1207 yılında olduğuna göre Mevlana'nın bu senede doğduğunu kabul etmek de yanlış olur.<sup>24</sup>

### 1.1.3.Nesebi

Mevlâna Celâleddin-i Rûmi'nin babası Sultanü'l Ulema olarak tanınan Muhammed Bahaüddin Veled'dir. Mevlâna'nın nesebinin baba tarafından Hz. Ebubekr'e dayandığı rivayet edilmektedir. Her ne kadar bazılarınca bu rivayetlerin Sultan Veled'den sonra meydana çıktığı ve düzme şecerelerle an'aneleştirildiği söylense de<sup>25</sup> bu konuda esas olan Mevlâna'nın soyunun Hz. Ebubekr'e dayandığıdır.<sup>26</sup>

### 1.1.4.Ailesi ve Çevresi

Mevlana'nın babası Bahaüddin Veled sofîyyenin ulularındandır. İyilik etme ve kötülükten kaçınma ile tanınan Bahaüddin Veled'in etrafında pekçok insan toplanmış, ona mürit ve yoldaş olmuşlardır.<sup>27</sup> Onun vaazlarında devrin bütün ileri gelenleri ve hatta bazen hükümdar bile bulunurdu. Va'z ve nasihatlerinde Yunan Felsefesine değer veren kelamcılara, hükema ve filozoflara bid'atçiler diye bağırır, ağır sözler söylerdi. Onun bu şekilde davranması bulunduğu muhitte ki ulema ve hukemayı kızdırmış ve kendisini devrin hükümdarı

<sup>23</sup> Mevlâna, *Fîhi Mâfîh*, (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), 265

<sup>24</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, 41; Ahmet Kabaklı, *Mevlana*, 11; Mehmet Önder, *Mevlana ve Mevlevilik*, 28

<sup>25</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 35-36

<sup>26</sup> Molla Cami, *Nefâhatü'l-Üns*, 847; Fürûzanfer, *a.g.e.*, 7-8

<sup>27</sup> Fürûzanfer, *a.g.e.*, 11

Muhammed Kutbü'd-din Harizmşah'a şikayet etmelerine sebep olmuştur. Bunun yanında Bahaüddin Veled'in şeyhi olduğu söylenen Necmeddin-i Kübranın halifelerinden Necmeddin-i Bağdadi'nin (Bu Bağdat Horasan'da bir köydür) Ceyhun ırmağına atılarak öldürülmesi gibi hadiseler de Bahaüddin Veled'in ülkesini terkine sebep olmuştur.<sup>28</sup>

Belh'ten yola çıkan Bahaüddin Veled evvela Nişabur'da konaklamış, orada Şeyh Feridüddin Attar'la (ö.618/1221) görüşmüştür.<sup>29</sup> Şeyh Attar bu görüşme sırasında Esrarnâme adlı eserini Mevlana Celaleddin'e hediye etmiştir. Oradan Bağdat'a geçen Sultanü'l ulema lakaplı Bahaüddin Veled Şeyh Şihabüddin Suhreverdi tarafından karşılanmıştır. Bağdat'ta Mustansırıyye Medresesinde kalmıştır. Üç gün sonra Mekke'ye doğru yola çıkmıştır. Mekke'de hac vazifesini yerine getirdikten sonra Şam'a, sonra Malatya'ya uğramış, oradan Erzincan'a,<sup>30</sup> oradan da Larend'e (Karaman'a) geçmiştir. Erzincan'da dört sene<sup>31</sup>, Larend'e yedi sene kalmıştır. O sıralarda 18 yaşında olan Mevlana babasının emri ile Larend'e saygın bir insan olan Lala Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'la (622/1225) evlenmiş ve bu evlilikten Mehmed Bahaeddin ile Alaaddin Mehmet adında iki oğlu dünyaya gelmiştir.<sup>32</sup> Bu sıralarda

---

<sup>28</sup> Abdullah Satoğlu, *Mevlana'nın Hocası*, 11-12

<sup>29</sup> Schimmel, *a.g.e.*, 10

<sup>30</sup> Fürûzanfer, *a.g.e.*, 29

<sup>31</sup> Murat Tarık Yüksel, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, 23-24

<sup>32</sup> Fürûzanfer, *a.g.e.*, 34; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 43; Adnan Karaismailoğlu, *Mevlana Hayatı, Eserleri ve Fikirleri (Gönüllerin Başkenti Konya)* 48; Asaf Halet Çelebi, *Mevlana*, 20; Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, 13-14

Mevlana'nın "mâder-i Sultan" lakabıyla anılan annesi Mümine Hatun vefat etmiştir. Larende'deki bu yedi yıllık ikâmetin sonunda Baha Veled'in ününden haberdar olan Konya'daki Selçuklu Hükümdarı Alaaddin Keykubat, onu Konya'ya davet etmiş, Bahaüddin Veled'de bu ısrarlı talep üzerine Konya'ya gelmiştir (m.1229).<sup>33</sup> Ve iki yıl sonra (18 Rebiülahir 628/12 Ocak 1231) Konya'da vefat etmiştir.<sup>34</sup>

#### **1.1.5.Mevlânâ'nın Son Günleri ve Vefâtı:**

Babasının vefatından sonra, sahip olduğu yüksek deha ve geniş bilgi sayesinde tıpkı babası gibi büyük bir saygı ve itibar gören Mevlâna insanları etrafında toplamış ve senelerce İslâma hizmet etmiştir. Mevlana meşhur eseri Mesnevi'yi tamamlamış ve son zamanlarını daimi bir tefekkürle geçirmeye başlamıştır. Yavaş yavaş kendi içine gömülen ve ebedi sükunu, daimi huzuru arayan Mevlâna, artık bu alemde ayrılacağını işaret eden gazeller, rübailer söylüyordu. Çok geçmeden şiddetli bir hastalığa yakalandı. Selçuklu sarayının iki meşhur doktoru, aynı zamanda Mevlana'nın iki aziz dostu olan Mevlana Ekmeleddin ve Mevlana Gazanferi başında bulunuyorlardı. Tüm gayretlerine rağmen hastalığının ne olduğu teşhis edilememişti.<sup>35</sup> Mevlana ateşler içinde yanıyordu. Yanındaki su dolu kaba ellerini sokarak, yüzünü, gözünü, alnını ıslatıyordu. Bir gün Şeyh Sadreddin Mevlana'nın hatırını sormaya geldi ve kendisine şifalar diledi. Bunun üzerine Mevlana Hazretleri: "Bundan sonra şifa size mübarek olsun, öyle ki, aşıkla maşuk arasında zardan bir gömlekten gayri birşey kalmamıştır. Nurun nura kavuşmasını istemiyor musunuz? dedi. Şeyh Sadreddin ve etrafta bulunanlar bu cevap üzerine ağlamaya başladılar.<sup>36</sup> 16 Aralık cumartesi günü Mevlana önceki günlere nisbeten iyileşmişti. Kendisini ziyarete gelenlerle konuştu. Her söylediği vasiyyetten ibaretti. O akşam yanında çok sevgili yareni Çelebi Hüsameddin, günlerdir uykusuz sabahlayan oğlu Sultan Veled, hekimler ve diğer dostları vardı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Mevlana uykusuzluktan takatsiz kalmış oğluna iyi olduğunu söyleyerek gidip istirahat etmesini istedi. Bahaeddin de babasının bu isteği karşısında onu kıramayarak mütesir bir şekilde odadan çıktı. Mevlana o çıkarken arkasından "Yürü, başını yastığa koy, yat. Bırak beni, vazgeç şu geceleri dolaşip duran yanmış yakılmış müpteladan. Biz yap

<sup>33</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 34-43,

<sup>34</sup> Karaismailoğlu, *a.g.e.*, 48; Schimmel, *a.g.e.*, 16

<sup>35</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 117-119; Yaylalı, *a.g.e.*, 115; Çelebi, *a.g.e.*, 38

<sup>36</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 150

yalnız geceleri sabahlara kadar sevda dalgaları arasında bocalar dururuz. Dilersen bağışla bizi, dilersen yürü, cefa et bize...” şeklindeki gazelini söyledi. Hüsameddin de bunları ağlaya ağlaya elindeki kağıda yazdı. Ertesi gün Mevlana'nın durumu yine ağırlaşmıştı. Ve Konya Mevlana'nın vefat haberiyle sarsıldı. 17 Aralık 1273 Pazar günü aşık maşuka kavuştu.<sup>37</sup>

Konya halkı büyük bir hasretle, hüznle ve gözyaşlarıyla Mevlana'nın cenaze töreninde hazır bulundular. Mevlana'yı son yolculuğunda uğurlamak isteyenler sadece müslümanlar değildi.<sup>38</sup> Hristiyanlar, Hristiyan papazları, Yahudiler ve hahamlar, bütün insanlar Mevlana'yı baş üstünde taşıyordu. Bazı dar düşünceliler Hristiyanlarla Yahudilerin bu törene katılmasını istememişler ve onlara engel olmaya çalışmışlardır. Onlar ise feryad ederek: “O bizim Mesih'imizdi, o bizim İsa'mızdı. Musa'nın, İsa'nın sırrını biz onda gördük, onda bulduk. Güneşti o, güneş bir yeri değil, bütün dünyayı aydınlatır” dediler. Bir papaz da gözyaşlarını yeniyle silerek hıçkırıklarla şöyle bağırdı:

“Mevlana ekmeğe benzer, ekmekten kaçan aç var mıdır ki?”<sup>39</sup>

Mevlana Celâleddin'in cenaze namazını kendi vasiyyeti üzerine Şeyh Sadreddin kıldıracaktı. Tabutun önüne gelen Sadreddin Konevî tekbir alır almaz hıçkırıklarla kendinden geçip, yere yığıldı. Bunun üzerine Kadı Siraceddin ilerleyip cenaze namazını kıldırıldı.<sup>40</sup> Mevlana babası Sultanü'l Ulema'nın yanına götürüldü ve oraya defnedildi.<sup>41</sup>

---

<sup>37</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, 119- 121; Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 58-59; Furûzanfer, *a.g.e.*, 149-153; Mehmet Önder, *Mevlana ve Mevlevilik*, 144-147; Schimmel, *a.g.e.*, 45, Eva De Vitray, *Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya, Hz. Mevlânâ ve Sema*, 88

<sup>38</sup> Schimmel, *a.g.e.*, 45

<sup>39</sup> Eflaki, *a.g.e.*, II, 60; Mehmet Önder, *a.g.e.*, 148-149

<sup>40</sup> Eflaki, *a.g.e.*'inde cenaze namazını Şeyh Sadreddin'in kıldırıldığını söyler. II, 61

<sup>41</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 121-122

## 1.2.MEVLÂNA'NIN İLMİ KİŞİLİĞİ

### 1.2.1.Tahsil Hayatı

Mevlana'nın ilk mürebbisi, ilk mürşidi babası **Bahaüddin Veled**'dir. Babasının vefatından sonra **Burhaneddin Muhakkık Tirmîzî** onun hayatında büyük rol oynamıştır. Yirmi dört yaşında babasını kaybeden Mevlana bir sene mürşitsiz olarak vaaz ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir.<sup>42</sup>

Burhaneddin Muhakkık Tirmizi, Bahaüddin Veled'in müridlerindedir. Tirmizli olup Hz. Hüseyin (r.a.)'in soyundan gelen bir seyyiddir.<sup>43</sup> Bulunduğu topraklar Moğolların hücumuna uğrayıp tamamen emniyetsiz bir hale gelince Burhaneddin ana yurdundan ayrılarak şeyhi Bahaüddin Veled'i aramak için yola koyulmuştur. Konya'ya gelip, şeyhini halktan sorduğunda onun vefat ettiğini, oğlu Mevlana'nın ise Larende'de bulunduğunu öğrenmiştir. Konya'da kalmaya başlayan Burhaneddin bir müddet sonra Mevlana'ya bir mektup göndererek onu Konya'ya çağırması ve babasının sahip olduğu batın ilmini<sup>44</sup> ona da öğretme çabası içerisine girmiştir. Dokuz yıl süren bu eğitimle Mevlana zahiri ilimlerdeki başarısını batını ilimlerde de yakalamış ve Seyyid Burhaneddin'in istediği hedefe ulaşmıştır.<sup>45</sup>

Kendi vazifesini tamamladığını düşünen Burhaneddin Muhakkık sonraları Kayseri'ye gitmiş<sup>46</sup> ve orada h.638/m.1241 tarihinde vefat etmiştir.<sup>47</sup>

Burhaneddin Muhakkık'tan sonra Mevlana ilim tahsili için Halep ve Şam'a giderek oralarda birçok ilim adamı ve şeyhden tefsir, hadis, fıkıh, mantık, meânî, usûl, edebiyat, matematik, tıp ve fen gibi çeşitli ilimler öğrenmiştir. Gündüzleri ilimle, geceleri de ibadet ve zikretmekle meşgul olmuştur.<sup>48</sup> Bu süre zarfında binlerce müride sahip olan Mevlana, halkın ileri gelenleri ile beraber aşağı tabakasını da etrafında toplamış ve

<sup>42</sup> Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 48

<sup>43</sup> Molla Cami, *Nefâhatü'l-Üns*, 848; Satoğlu, *Mevlâna'nın Hocası*, 9

<sup>44</sup> Batın İlmî: İlm-i Ledünn demektir. Yani gizli şeyleri açık olarak görme imkânı sağlayan, Allah'ın sırlarına vakıf kılan ilimdir. (*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, 558)

<sup>45</sup> Satoğlu, *a.g.e.*, 15-16; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 51; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 43; Kabaklı, *Mevlâna*, 25-26; Çelebi, *a.g.e.*, 22; Schimmel, *a.g.e.*, 16-17

<sup>46</sup> Yüksel, *Âriflerin Menkıbeleri*, 34

<sup>47</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 61

<sup>48</sup> Yüksel, *a.g.e.*, 34,35



onların hepsiyle ilgilenmiştir. Ama asıl Mevlana'yı Mevlana yapan hadise Şems'in Konya'ya gelmesiyle meydana gelmiştir. Şems'in Konya'ya gelişi Mevlâna'da büyük bir değişime sebep olmuş ve onun gönül dünyasında yeni ufukların açılmasına imkân tanımıştır.

### 1.2.2.Mevlâna ve Şemseddin Tebrizi:

Mevlana'nın hayatında dönüm noktası olan Şems'in asıl ismi Muhammed b.Ali'dir.

Şems'in kaç yılında doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Doğum yeri Tebriz'dir.<sup>49</sup>

Şems Tebriz'de zenbil yahut sele dokuyan Şeyh Ebu Bekr'in müridi idi. Onunla velilik mertebesine ulaşmıştı. Ama bir müddet sonra daha büyük makamlara ulaşmak arzusuyla farklı ve daha ulu bir şeyh arama ihtiyacı duydu. Ve bu gayeyle pek çok seyahatler etti. Bütün alemi bu şekilde dolaştığı için kendisine Tebriz'de "Uçan Güneş" denilmeye başlandı.<sup>50</sup> Devamlı Allah'a dua ediyordu. Tek arzusu kendisine Allah'ın sevgililerinden halis bir dost bulmak idi. Ve bu niyetle bir gece böyle bir dostun yüzünü göstermesi için Cenab-ı Hakk'a yalvardı. Allah (c.c.)'da onun duasını kabul etti ve aradığı insanın Belh'li Sultanü'l Ulemanın oğlu Mevlana Celaleddin olduğunu bildirdi. Bunun karşılığında ne vereceğini sorduğunda ise Şems "başımı" diye cevap verdi. Allah Teala'da Mevlana'yı bulmak için Rum diyarına gitmesi gerektiğini Şems'e ilham etti.<sup>51</sup> İşte bu rüyadan sonra Şems Anadolu'nun yolunu tuttu. H.26 Cemaziyelahir 642/ m.29 Ekim 1244 tarihinde Konya'ya geldi. Burada Şekerfuruşan hanına indi. Kiraladığı odanın kapısına halk kendisini zengin bir tüccar zannetsin diye iki, üç dinar değerinde bir kilit astı. Anahtarını da kıymetli bir atkının ucuna düğümleyerek omzuna attı. Halbuki odasında eski bir hasır, kırık bir bardak ve yastık olarak kullandığı bir kerpiçten başka bir şey yoktu.<sup>52</sup>

Bu sıralarda Mevlana talim ve terbiyeyle meşguldü. Bir gün cemaatin ileri gelenleri ile medreseden çıktı. Şekerfuruşan hanının önünden geçerken onu gören Şemseddin Tebrizi: "Ey müslümanların imamı! "Her türlü noksan sıfatlardan kendimi tenzih

<sup>49</sup> Yüksel, *a.g.e.*, 231

<sup>50</sup>Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/77; Füzûzanfer, *a.g.e.*, 68; Yüksel, *a.g.e.*, 231; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 64

<sup>51</sup> Eflaki, *a.g.e.*, 2/126; Yaylalı, *Mevlâna'da İnanç Sistemi*, 99; Yüksel, *a.g.e.*, 232

<sup>52</sup> Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 75-76

ederim, şanımla ne büyük oldu” ve “Cübbemin altında Allah’dan başkası yok” diyen Bayezid-i Bistâmî mi, yoksa “Bazan kalbim paslanır, onun için ben hergün yüz kere istiğfar ederim” diyen Resulullah Efendimiz mi daha büyüktür?” diye sordu.<sup>53</sup> Mevlana : Bayezid gerçi kamil, arif, gönül ehli bir velidir. Fakat onu velayetin o makamında bırakıp sabit kıldılar. O makamın yüceliği ve kemali kendisine gösterildi. Bayezid de o makamın ulvi sıfatını, tevhid ve ittihadı bu şekilde dile getirdi. Resulullah (s.a.) Efendimiz ise her gün yüz büyük makamdan geçirilirdi. O makamlar öyle yüksekti ki, birincisinin ikinciye nisbeti yoktu. Evvelki makama ulaştınca, o makamın yüceliğinden dolayı şükreder, onu sulükte gaye olarak telakki ederdi. İkinci makama ulaştınca o makamı evvelkinden daha yüksek, daha şerefli görür, bir önceki makam da bulunup onunla kanaat ettiğinden dolayı istiğfar ederdi” dedi.<sup>54</sup> Böyle bir cevap üzerine Şems-i Tebrizi bir ah çekip bayıldı. Mevlana’da onu medreseye götürmelerini istedi. Şems uyandığında, başı Mevlana’nın dizlerindeydi.<sup>55</sup>

İşte böyle başlayan bir beraberlikten sonra Mevlana’da büyük değişiklikler meydana geldi. Yüksek fikir ve duygulara sahip bir derviş olan Şems, Mevlana’nın hayatına girdi ve onu bir aşk adamı yaptı.<sup>56</sup>

Bu beraberlikten sonra Mevlana Şems’ten başka herkesi ihmal etmeye başlamıştı. Bu da dostlarının ve öğrencilerinin Şems’e karşı cephe almasına sebep olmuştu. Hatta onu tehdit bile etmişlerdi. Bu durumdan sıkılan Şems’te 1246 yılında Konya’dan gizlice Şam’a kaçtı. Fakat Mevlana Hazretleri Şems’in gidişiyle kendinden geçti. Bu şekilde Mevlana’yı kazanacaklarını zanneden müritleri onu daha çok kaybettiklerini anladılar. Çünkü Şeyh kimseyle konuşmaz, hiçbir şey anlatmaz hale gelmişti. Perişan ve sıkıntılı hali etrafındakilerde büyük teessür uyandırdı. Pişmanlıkla mürşitlerinden bağışlanma dilediler. Mevlana’da onları affetti. Daha sonra oğlu Sultan Veled’i Şems’i getirmek

<sup>53</sup> Molla Cami, *Nefâhatü'l-Üns*, 857; Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, 18-19

<sup>54</sup> Yaylalı, *Mevlâna’da İnanç Sistemi*, 101; Önder, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, 37-38

<sup>55</sup> Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 80; Molla Cami, *a.g.e.*, 858; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 66; Çelebi, *a.g.e.*, 28-29

<sup>56</sup> Yılmaz Öztuna, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 11, Aralık 1971 (Genç, *Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 4-7)

üzere yirmi kişilik bir kabile ile Şam'a yolladı. On beş ay süren bu ayrılık Şems'in Konya'ya dönmeyi kabul etmesi üzerine sona erdi.<sup>57</sup>

Mevlana Şems'in dönüşünden dolayı sevinçliydi. Onunla olan sema' ve sohbet toplantılarına halkta katılıyordu. Fakat bu sükunet hali uzun sürmedi. Yeniden aynı fitne alevlendi. Halkın öfkesi git gide artmaya başladı. Kıskançlık, haset, dedikodu almış başını gidiyordu. Ayrıca Şems'e karşı Mevlana'nın oğlu Sultan Alaaddin'de de ailevi bir meseleden dolayı bir husumet oluşmuştu. Şems ise bu tablo karşısında çok sıkıldı ve Konya'dan tamamen ayrılmaya karar verdi. Ve M.1247 tarihinde ortadan kayboldu. Bu kayboluş hadisesini, ona düşman olanlar tarafından bir cinayet olarak rivayet edenler varsa da<sup>58</sup> doğru olan Şems'in kendi arzusuyla ortadan kayboluşudur.<sup>59</sup> Zaten Mevlana'nın Şems'in kayboluşundan sonra onu aramak için iki kere Şam'a gitmesi de bu gerçeği doğrulamaktadır.<sup>60</sup>

Şems'le Mevlana arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna gelince; Mevlana'yı dolu ve yanmaya hazır bir lamba gibi düşünenler, Şems'i de bir kibrite benzetmişlerdir. Yanan ve nurlanıp parlayan Mevlana'dır. Onu yakan ve ışık saçır hale getiren de Şems'tir. Şems Mevlana'yı ateşlemiş, ama parlattığı alev kendisini de yakmıştır.<sup>61</sup> Dolayısıyla Şems'le Mevlana arasında bir şeyh-mürid ilişkisinden ziyade, arkadaşlık ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır.

### 1.2.3.Şeyh Selahaddin Zerkûbî:

Mevlana Şems'in ortadan kayboluşundan sonra kendisine dost olarak Selahaddin Zerkûb adlı bir kuyumcuyu seçti. Burhaneddin Muhakkık'ın müridi olan Selahaddin Zerkub'da Mevlana'ya karşı dostluk, bağlılık çok öncelerden başlamıştı. Mevlana ise bu zamanlarda Selahaddin'den daha kuvvetli bir zatla meşgul olduğu için onunla fazla ilgilenmemiştir. Fakat Şems'e kavuşmaktan ümidini kesince tamamen Selahaddin'e

<sup>57</sup> Eflaki, *a.g.e.*, 2/133-134; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 96; Öztuna, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 11, (Genç, *Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 242,243); Abdullah Cizre, Tarih Edebiyat Mecmuası, Ocak 1979, 20-26 (Genç, *a.g.e.*, 91-92); Gölpınarlı, *a.g.e.*, 74-76

<sup>58</sup> Molla Câmî, *a.g.e.*, 860; Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 126,137-138

<sup>59</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, 78-79; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 107; Çelebi, *Mevlâna*, 32

<sup>60</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 116

<sup>61</sup> Abdullah Cizre, Tarih Edebiyat Mecmuası, Ocak 1979, 20-26 (Genç, *a.g.e.*, 95)

yönelmiş, onu şeyhliğe, halifelığe tayin etmiştir.<sup>62</sup> Bir gün Mevlana kuyumcu dükkânları civarından geçerken çekiçlerden çıkan tak tak seslerinden son derece etkilenmiş ve cezbeyle girmişti. Bu halde sema'a başlayan Mevlana'yı gören Selahaddin işini bırakarak dükkandan çıkmış ve onunla beraber dönmeye başlamıştı. Fakat Selahaddin'in zayıf bedeni daha fazla sema'a dayanamamış, özürler dileyerek dönmeyi bırakıp dükkânına girmiştir. Altınların ziyan olmasına aldırmayarak, çıraklarına devamlı dövmelerini emretmiştir. Mevlana ise ikinci namazına kadar dönmeye devam etmiş ve sema esnasında şu gazeli söylemiştir:

“Bana bu kuyumcu dükkânından bir define göründü.  
Ne mutlu suret, ne hoş mana, ne güzellik, ne güzellik.”<sup>63</sup>

---

<sup>62</sup> Bediüzzaman Fîrûzanfer, *a.g.e.*, 126

<sup>63</sup> Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 2/145-146; Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, 76-77

Mevlana ile birlikteliği bu şekilde gelişen Selahaddin, Konya köylerinden Kâmil adlı bir köyde doğmuştu. Her ne kadar Konya'lı olduğu bilinse de aslen Tebriz'li idi.<sup>64</sup> Babası Yağıbasan adlı birisiydi. Köyleri göl kıyısında olduğundan bu aile balıkçılıkla geçinirdi. Selahaddin, Konya'ya gelip yerleşmiş, muhtemelen orada kuyumculuk sanatını öğrenmişti.<sup>65</sup> Mesleğinden dolayı Zerkubi yani kuyumcu lakabıyla bilinirdi. Selahaddin ümmî olmakla beraber arif bir kimse idi.<sup>66</sup> Böyle ümmî bir zatla sırdaş olan Mevlana'yı kıskanan insanlar, ortalığı karıştırmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Bunun sebebi de Selahaddin'in olgun ve temkinli karakteriydi. O Seyyid Burhaneddin'den feyz almış, bilhassa Şemseddin tarafından sevilmiş, tasavvufta ileri seviyelere ulaşmış bir zattı. Bir katreyken Mevlana sohbetiyle bir deniz kesilmiş ve onun varlığında yok olmuştu. Kendisine söylenen kem sözlere aldırmadı, hiçbir mesele çıkarmadı. Site mlere gülerek karşılık verdi. O kadar ki kınayanlar utandılar. Küsenler, dedikodu edenler gelip kendilerinden özür dilediler.<sup>67</sup> Mevlana, bu temkinli sufinin sohbetiyle coşkunluktan durgunluğa, cezbeden olgunluğa kavuşmuştu.<sup>68</sup> Aralarındaki bu manevi birlikten sonra Mevlana, oğlu Sultan Veled'e Selahaddin'in kızı Fatma Hatunu alarak, bir de maddi birlik oluşturmuştu.<sup>69</sup> On sene süren bu iki dostun beraberliği<sup>70</sup>, Selahaddin'in hastalanarak vefat etmesine kadar devam etmiştir. O, (1 Muharrem 657/29 Aralık 1258) tarihinde vefat etmiş ve Mevlana'nın babası Sultanü'l Ulema'nın yanına defnedilmiştir.<sup>71</sup>

---

<sup>64</sup> Çelebi, *a.g.e.*, 35 (Velet İzbudak, Muhtasar Menakıb, 14'ten naklen)

<sup>65</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, 98

<sup>66</sup> Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 127

<sup>67</sup> Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 102; Kabaklı, *Mevlâna*, 61

<sup>68</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, 101-102

<sup>69</sup> Molla Cami, *Nefâhâtü'l-Üns*, 861; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 135; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 103; Önder, *a.g.e.*, 80; Schimmel, *a.g.e.*, 27

<sup>70</sup> Yüksel, *a.g.e.*, 281

<sup>71</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 137; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 105; Kabaklı, *a.g.e.*, 61

#### 1.2.4.Hüsameddin Hasan Çelebi:

Selahaddin Zerkûb'un vefatından sonra Mevlana Celâleddin'in en yakın dostu ve halifesi Çelebi Hüsameddin<sup>72</sup> olmuştur. O, Urmiyeden Anadolu'ya göç edip Konya'ya yerleşen bir ailenin çocuğu olarak 622/1225 yılında Konya'da dünyaya gelmiştir. Hocasına karşı ihlas ve samimiyeti o kadar büyüktü ki, bu sebeple Mevlâna onu kendi adamları ve yakınlarına tercih etmişti.<sup>73</sup> Hatta kendisine gelen hediyelerin hemen hepsini Hüsameddin'e gönderirdi. Bir defasında Emir Taceddin Mutez, önemli miktarda bir para gönderince oğlu Bahaeddin Veled: "Bizim evimizde hiçbir şey yok, nereden bir şey gelse Çelebi'ye gönderiyor." diye serzenişte bulunmuştu. Bunun üzerine Mevlana: "Ey Bahaeddin! Bir dilim ekmeğim bulursa yine Çelebi'ye gönderir ve onu kimse ile mukayese etmem" demişti.<sup>74</sup>

Mevlana ile Hüsameddin Çelebi'nin arasındaki muhabbetin en güzel semeresi Mesnevi olmuştur. Çünkü Mevlana bu eserini Hüsameddin Çelebi'nin teşvikiyle yazmıştır. Hüsameddin, Mevlana'nın dost ve yakınlarının Hakim Senai'nin (ö.545/1150) *Hadikatü'l-Hakikasını* veya Feriddüddin Attar'ın (ö.618/1221) *Mantıku't-Tayr* ve *Musibetnamesini* okuduklarını görüp, böyle bir eserin Mevlana tarafından da yazılmasını istemiş ve bu fikrini ona söylemiştir. Mevlana'da sarığının arasından Mesnevi'nin ilk onsekiz beytini ihtiva eden bir kağıt çıkarıp ona vermiş ve katipliğini yaparsa devamını yazdırmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Böylece Mevlana sema ederken, hamamda yıkanırken, yolda giderken ve bazen de gece sabahlara kadar aşka gelip Mesnevi beyitlerini söylemiş ve Hüsameddin Çelebi de bunları yazmıştır.<sup>75</sup>

---

<sup>72</sup> Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, 40

<sup>73</sup> Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 141

<sup>74</sup> Eflaki, *a.g.e.*, II, 175; H. Ahmet Sevgi, "Hüsameddin Çelebi" md., *DİA*, XVIII, 512; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 109

<sup>75</sup> Eflaki, *a.g.e.*, 2/167-169; Molla Cami, *a.g.e.*, 864; Fûrûzanfer, *a.g.e.*, 144-147; H. Ahmed Sevgi, *a.g.md.*, *DİA*, XVIII, 512; Gölpınarlı, *a.g.e.*, 111, 112; Önder, *a.g.e.*, 87-91; Schimmel, *a.g.e.*, 41

Mevlana her defasında Mesnevi'nin yazılmasına Hüsameddin'in sebep olduğunu belirterek kendisine minnet ve şükran duygularını açıklamıştır. Hüsameddin Çelebi Konya'da 12 Şaban 683/24 Ekim 1284 tarihinde vefat etmiş ve Mevlana Celâleddin'in baş ucuna defnedilmiştir.<sup>76</sup>

### **1.2.5.Mevlâna'nın Tasavvuf'daki Yeri:**

Mevlana Celâleddin, ümmü'l-bilâd yani beldelerin annesi diye vasıflandırılan ve o dönemlerde tasavvufa çok elverişli olan bir çevrede hayata gözlerini açmış, tasavvufu bütün incelikleriyle bilen ve Sultanü'l-ulemâ adıyla anılan bir babanın terbiyesinde yetişmiştir. Yetişme çağında Senai (ö.m.1150) ve Attar (ö.m.1193) gibi büyük mutasavvıfların eserlerini okumuş ve tabii ki onlardan etkilenmiştir. Sonra Belh'den başlayıp Nişabur, Bağdad, Hicaz, Şam, Malatya, Erzincan, Larende'ye kadar uzanan seyahatleri sırasında tasavvuf zevk ve şevkinden haberdar olmuş ve Konya'ya geldiğinde Burhaneddin Muhakkık'ın telkin ve terbiyesi ile tasavvuf yeteneği kemale erişmiştir. 1244'e kadar kendisinde potansiyel güç olarak bulunan tasavvuf neşvesi, Şems ile karşılaşınca daha bir artmış<sup>77</sup>, kendini sema ile, raks ile, cezbe ile göstermeye başlamıştır.

Mevlana'nın tasavvufu iki noktada mütalaa edilebilir. Mevlana, bir yandan Feridüddin Attar ve Hakim Senai gibi İran şairlerinin, diğer yandan da Yunan Felsefesinin etkisi altında kalmıştır. Yani bir taraftan Arap ve Acem edebiyatları vasıtasıyla İslam medeniyetine bağlanırken, diğer taraftan da Rumca vasıtasıyla Yunan medeniyetini tanımış iki medeniyet ve iki hikmet arasında köprü vazifesi görmüştür. Mevlana'nın temsilî hikayeleri ve ahlakî nümûneleri, hakimâne bir tasavvuf anlayışı olup bu iki

---

<sup>76</sup> H. Ahmed Sevgi, a.g.md., DİA, XVIII, 512

<sup>77</sup> Abdülkadir Karahan, Mutasavvıf Şair Olarak Mevlana (Genç, a.g.e., 189-190)

alemin ortasında bulunmaktadır. Böylece o, insanla varlık arasında bir ahenk ve denge kurmuştur. Öyle ki aşk, insanın varlık içerisindeki yüksek mevkiini, bununla beraber onun varlığa bağlılığını sağlamaktadır.<sup>78</sup>

Mevlana'nın tasavvuf anlayışı diğer büyük mutasavvıflara göre mütalaa edilip değerlendirilebilir. Örneğin Hallac-ı Mansur (ö.309/922) ve Muhyiddin İbn Arabi'nin (ö.638/1240) tasavvuf anlayışı ele alınacak olursa Hallac'ın tasavvufunda varlığın metafiziği mihrak değil, ancak tamamlayıcı bir unsurdur. Halbuki İbn Arabi'de tasavvuf, tam bir metafizik sistem halindedir. O, bütün imkanların kuvvesi hükmünde olan batınî varlıktan hareketle alemi, insanî ve manevî hayatı izah etmekte ve o metafizik sisteme bağlamaktadır. Muhyiddin İbn Arabi'den farklı olarak sırf estetik bir mahiyette olan Mevlana sistemi ise tam bir metafizik sistem olmaktan uzaktır. Şu halde Mevlana'nın tasavvufu bu iki temayülün ortasında bir yerdedir.<sup>79</sup> Anlaşılmaktadır ki: Muhyiddin İbn Arabi vahdet-i vücud nazariyesiyle herşeyi O'ndan ibaret görmüşken, Hallac kendisinin "Hak" olduğunu ilan etmiştir. Mevlana ise ne her şeyin "O" olduğunu söylemiş, ne de ben Hakk'ım demiştir. Herşey ondandır ve ona alamet ve nişanedir, fikrini te'yid etmiştir.

Mevlana ile Mahmud Şebisterî ve Ömer İbnü'l-Farız arasında da çok yakın bir ifade ve fikir münasebeti vardır. Mevlana onlara nazaran tasavvufu sanatı birleştirmiş olmakla beraber, onlardan çok fazla sisteme ve hikmete meyletmiştir. Bunda bir yönüyle Muhyiddin'in, diğer yönüyle de Senai ve Attar'ın rolü büyüktür.<sup>80</sup>

Mevlana'nın tasavvufunun merkezi psikolojidir. Ona göre tasavvufun gayesi, ruhun büyük bir sükûnete kavuşmasıdır. Bu kemal hali ilimle, faziletle değil, yalnızca aşk ile elde edilebilir.<sup>81</sup> Mevlana'ya göre aşk, her zorluğu yenmeyi, her problemin üstesinden gelmeyi, her engeli göğüslemeyi sağlayan bir kuvvettir. Ama bu sadece beşeri aşktan ibaret değildir. Kendini Allah'a adamaktır. Dünya nimetlerinden vazgeçip, onları küçümseyerek ilâhî kudret denizinde yok olmaktır. Böyle bir aşk öğretilmez, ancak

---

<sup>78</sup> Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, 195-199

<sup>79</sup> Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, 200

<sup>80</sup> Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, 200-201; Asaf Halet Çelebi, *a.g.e.*, 44

<sup>81</sup> Asaf Halet Çelebi, *a.g.e.*, 47



yaşanabilir. Bu aşk, mahluku Halık'a götüren bir köprü mesabesindedir.<sup>82</sup> Kendi ayarında bir aşık göremediğini ve aşıkların reisi olduğunu söyleyen Mevlana, herkesin aşık olmasını, aşktan nasib almasını ister. Aşıklığın ne olduğunu soranlara ise kısaca “benim gibi olursan anlarsın” cevabını verir.<sup>83</sup>

Hız. Mevlana'nın tasavvufu, sadece mistik ve idealist bir tasavvuf değil, sınırlı varlıktan, ferdiyetten, ihtiraslardan sıyrılarak, halka ve cemiyete katılarak, sosyal hayatta tecelli eden sınırsız bir sevgi, hoşgörü ve birlik içerisinde bir kâmile uyararak, iyiye ve güzele ulaşmayı hedefleyen bir sistemdir.<sup>84</sup>

### 1.2.6. Mevlâna'nın Eserleri

Coşkulu ve hassas bir şair olan Mevlâna ateşli ve cezbeli şiirleriyle, geniş malumatı ve tasavvufî fikirleriyle gerek İslâm dünyasında gerekse batıda büyük ölçüde tesir uyandırmıştır. Onun, her kesimi etkisi altına alan düşüncelerini içeren eserleri şöyle sıralanabilir:

**1.2.6.1. Mesnevi:** Altı defterden oluşup 25.700 beyti içine alan bu eserinde Mevlana, bilgilendirici ve öğretici bir yol izlemiş, dini ve tasavvufî bilgileri, hayata bakış açısını sade ve tatlı bir dille ortaya koymuştur. Dünyaca şöhret bulmuş, değişik kesimlerin teveccühünü kazanmıştır.

Mevlâna'nın Farsça olarak kaleme aldığı bu eser defalarca Türkçeye tercüme edilmiştir. Bunlardan ilki onbeşinci yüzyılda Muînî tarafından II. Murad adına yapılan tercümedir. Muînî Mesnevi'nin birinci cildini 14.404 beyitlik eseriyle hem tercüme hem de şerh etmiştir.

Yine onbeşinci yüzyılda Dede Ömer Rûşenî (ö.m.1486), *Ney-Name* ve *Çoban-Name* adlı mesnevilerini Mevlana'nın *Mesnevî'si*'nden esinlenerek yazmış, *Mesnevî*'nin bazı bölümlerini de tercüme etmiştir. Onyedinci yüzyılda İbrahim Cevrî (ö.m.1654), *Hall-i Tahkikat* adlı eserinde *Mesnevî*'den seçtiği kırk beytin her birini beşer beyitle şerh etmiştir. Şeyh Nazmi-i Halvetî, Süleyman Hayri Bey, Feyzullah Sacit Ülkü, Mehmet

<sup>82</sup> Abdülkadir Karahan, Mutasavvıf Şair Olarak Mevlana (Genç, *Mevlâna İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, 194)

<sup>83</sup> Sadettin Nüzhet, *Mevlana*, 12

<sup>84</sup> Ahmet Şeref Ceran, Hız. Mevlana'nın Tasavvuf Sistemi (Genç, *a.g.e.*, 36)

Faruk Gürtunca, Abdullah ztemiz Hacitahiroğlu, Veysel ksz ve Feyzi Halıcı Mesnevi'nin ilk cildini, Mehmet Şakir Efendi de altı cildini manzum olarak tercüme etmişlerdir. Süleyman Nahifi'nin (.m.1738) tercümesi de altı cildi içine alır ve en çok okunan tercmelerdendir.

Veled İzbudak, Abdülbaki Gölpınarlı ve Tahir'l-Mevlevi'nin tercümeleri ise mensur olarak hazırlanmıŐtır. Ve bunlardan son ikisi Şerh ile beraberdir. Bunun dışında pek çok Mesnevi Őarihi vardır. Surr, Sd, Şem'i, İsmail Rusuhi Ankarav, Abdülmecid Sivas, Sarı Abdullah, İsmail Hakkı Bursev, Şeyh Murad-ı Buhar, Őifai Dervif Mehmed, Abidin Paşa ve Ahmed Avni Konuk sayılabilir. Kenan Rıfai ve Veysel ksz de Mesnevi'nin ilk cildini ŐerhetmiŐlerdir.

Mesnevi'nin Fars dilinde yazılmış Őerhlerinden en iyisi Cevahir'l-Esrar adıyla Harzem'li Kemaleddin Hüseyin'e aittir. Molla Hüseyini KaŐifi'nin Lbb'l-lbab adlı tasnifi de rağbet edilen Őerhlerdendir.<sup>85</sup>

Batı'da ise İngiliz müsteşrik Reynold Allin Nicholson'un İngilizce tercüme ve Şerhi Mesnevi için yapılan tercüme ve Őerhlerin en muteberi kabul edilir.<sup>86</sup>

**1.2.6.2.Divân-ı Kebir:** Gazel ve rbailerden oluşan bu eserin beyit sayısı 30 ila 40.000 arasında deđiŐmektedir. Mevlana bu eserinde duygulu ve oŐkulu Őiirlerle, ilahi aşkını ve gönül derdini dile getirmiştir. Gazellerinin oğunda "Őems" mahlasını kullandığı için

---

<sup>85</sup> Frzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 222

<sup>86</sup> Emine Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, 93-95; Nüzhet, *Mevlâna*, 32-33

bu kitaba “Divan-ı Şems-i Tebrizî” de denir. Ayrıca Mevlana bazı gazellerinde de “Selahaddin” mahlasını kullanmıştır.

**1.2.6.3.Fîhi Mâ Fîh:** Mevlana'nın gerek Muineddin Pervane'nin konağında, gerekse başka yerlerde yaptığı sohbetlerden meydana gelmiştir. Mevlana'nın hayatını ve devrindeki yaşayış tarzını göstermek bakımından önemlidir.

**1.2.6.4.Mecâlis-i Seb'a:** Mevlana'nın camilerde yaptığı vaazların biraraya getirilmiş halidir.Yedi bölüme ayrılmıştır. Arapça bir hutbeden sonra hikayeler bulunmaktadır.

**1.2.6.5.Mektûbât:** Çeşitli devlet adamlarına, ilim erbabına ve şahıslara yazılmış 144 mektuptan müteşekkil bu eser, Selçuklu tarihi bakımından büyük değer taşır.

### **1.2.7.Mevlâna'nın Edebiyattaki Yeri**

Büyük mütefekkir ve mutasavvıf olarak Hz. Mevlana sahip olduğu evsafa muasırlarına nazaran fevkalade bir şöhrete sahip olmuştur. “Gene gel gene, ne olursan ol. İster kafir ol, ister ateşe tap, ister puta, ister yüz kere tevbe etmiş ol, ister yüz kere bozmuş ol tevbelerini. Umutsuzluk kapısı değil bu kapı, nasılsan öyle gel...” sözleri asırlarca insanlığa hayat bahşetmiştir. Gerek sözleriyle, gerekse davranışlarıyla sergilediği tablo insanların ona müthiş bir muhabbetle bağlanmasına ve asırlarca onun eserlerini ellerinden düşürmemelerine sebep olmuştur.

Mevlana Hazretlerinin geride bıraktığı oğlu Sultan Veled ömrünün tamamını babasının fikirlerini yaymaya ve yaşatmaya hasretmiş ve bu amaçla Mevlevilik Tarikatını kurmuştur. Mevlevi dergahları tasavvuf, din, edebiyat, musiki, hat ve diğer sanatların eğitiminin verildiği, sadece bunlarla kalınmayıp günlük alelade insan davranışlarına varıncaya kadar, ince terbiye usullerinin öğretildiği birer okul vazifesi görmüşlerdir. Özellikle mevleviliğin şiir, musikî ve sema'a verdiği değerden dolayı Türk sanatı mevlevîlik ocağında serbest bir gelişme zemini bulmuş, Şeyh Gâlib, İtrî, Dede Efendi gibi pekçok sanatkâr mevlevîliğin verdiği feyizle yetişmiştir. Böylece Mevlana'nın sevgi, hoşgörü ve anlayışı Mevlevilik yoluyla sanat dallarından günlük hayata kadar

uzanan geniş bir alanı kapsayarak, birbirinden farklı pek çok insanı tesiri altına almıştır.<sup>87</sup>

Mevlana'yı kendi asrından itibaren takip eden pekçok kişi vardır: Kıvameddini Sencani, Nîmetullahi Kuhistani, Seyit Kasımülengar gibi Acem şairleri bunlardandır. Özellikle ona peygamber değil amma kitabı var diyecek kadar hürmetkâr olan ve Şerhi dü beyti Mesnevi ile "Ney" hakkında bir risalesi bulunan Molla Cami ve Mevlana'ya mensubiyetiyle iftihar eden Saibi Tebrizi ondan azami derecede istifade etmiştir.<sup>88</sup>

### 1.2.7.1. Türk Edebiyatındaki Yeri

Türk Tasavvuf Edebiyatının en büyük şairlerinden olan Yunus Emre, Mevlana ile aynı çağda yaşamış, ondan feyiz almış ve bunu:

"Mevlana Hudavendigâr bize nazar kılalı  
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır"

diyerek dile getirmiştir.

Ondördüncü yüzyıla bakılınca Gülşehri *Mantıku't-Tayr*'ını, Aşık Paşa da *Garib-Namesini Mesnevi* tesiriyle kaleme almıştır. Onbeşinci yüzyılda Muini ve Dede Ömer Ruşeni *Mesnevi*'den ilk manzum tercümelemleri yapmaya başlamışlardır. Bu sırada yaşayan Hüdayi Salih Dede de mevlevî şairlerdendir. Onaltıncı yüzyıl Mevlevî şairleri olarak Şahidî, Yusuf Sineçak, Fevri, Fedayi, Bursalı Rahmi, Sinoplu Safayi, Derviş Nigahi ve Arifi sayılabilir.<sup>89</sup>

Onyedinci yüzyılda mevlevî şairlerin sayısında artma görülmektedir. Neşâti, Enis Dede, Ahmet Fasîh Dede, Âdem Dede, Şeyhü'l-İslâm Bahâyî, Mezâkî ve İbrahim Cevrî asrın

<sup>87</sup> "Mevlevilik" md., *Y.T.A.*, VI, 2327-2328; Yeniterzi, *a.g.e.*, 95-97

<sup>88</sup> Nüzhet, *Mevlâna*, 30

<sup>89</sup> Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, 98; Nüzhet, *a.g.e.*, 31-34

mevlevî şairleridir. Aynı zamanda hattat olan İbrahim Cevrî *Mesnevi*'yi yirmi iki kere yazmıştır. Bu yüzyılın büyük şairlerinden Nâbî'nin de Mevlana'ya karşı medhiyeleri vardır. Onsekizinci yüzyılda *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* adlı üç ciltlik eseriyle Mustafa Sâkîb Dede ve altı ciltlik *Mesnevi* tercümesiyle Süleyman Nahifî dikkat çekmektedir. Ayrıca Neylî, Manisalı Birrî, Adnî Receb Dede, Fennî, Münecimbaşı Ahmet Dede, Konyalı Nesîb Dede, Nâyi Osman Dede, Esrar Dede, Neyyir Dede ve Hulûsi Dede aynı asrın mevlevî şairleridir. Bunların dışında onsekizinci yüzyılda Mevlana'ya hayranlık duyan ve *Mesnevi*'yi daha yirmi yedi yaşındayken onbir kez hatmeden Şeyh Galib göze çarpmaktadır. Şeyh Galib'e yakınlığı bilinen Sultan III.Selim'de İlhamî mahlasıyla şiirler yazan bir Mevlana hayranıdır.<sup>90</sup>

Yenişehirli Avnî Bey, Said Çelebi, Konyalı Şem'i, Şeref Hanım, Leyla Hanım, Pertev Mehmed Paşa, Ziver Paşa, Nazım Paşa, Hakkı Paşa, Şerif Reşid Paşa Tanzimat Dönemi mevlevî şairlerindedir. Tanzimattan sonra günümüze uzanan dönemde Asaf Halet Çelebi ve Yahya Kemal Beyatlı Mevlana'ya karşı sevgi ve hayranlığı ile tanınan şairlerdendir. Ahmed Remzi Akyürek, Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), Veled Çelebi (İzbudak), Midhat Bahârî Beytur, Feridun Nafiz Uzluk, Ahmet Avni Konuk, Abdülbaki Gölpınarlı, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Mehmet Önder, Feyzi Halıcı, Veysel Öksüz, Şefik Can ve Amil Çelebioğlu ise son dönemde Mevlana ve eserleri üzerinde çalışmalar yapan ve ona dost olan kimselerdir.<sup>91</sup> Mevlana'ya Türk edebiyatı tarihinde gerçek değer ve mevki veren ve bu konuda büyük bir hizmette bulunan başka önemli bir isim de Mehmet Fuat Köprülü olmuştur.<sup>92</sup> Bütün bunlar gösteriyor ki, Mevlana Hazretleri Türk edebiyatında fevkalâde müessirdir. Ona olan muhabbet, bağlılık ve hayranlık günden güne artmış ve asırlar boyu yeni yeni meyveler vermeye devam etmiştir.

---

<sup>90</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 99

<sup>91</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 97-101; Nüzhet, *a.g.e.*, 31-37

<sup>92</sup> Nüzhet, *a.g.e.*, 37

### 1.2.7.2.Doğu Edebiyatındaki Yeri

Mevlana'nın eserleri Farsça olarak yazıldığı için Arap aleminde fazla rağbet görmemiştir. Yine de bu eserler üzerinde bazı çalışmalara rastlamak mümkündür. Mesela; Tahran Daru'l-Fünunundan Abdülaziz adlı bir şair *Mesnevi*'yi arapçaya tercüme ederken, Şeyh Yusuf bin Ahmed de arapça bir şerh hazırlamıştır. Ayrıca Mısır eski Pakistan büyük elçisinin de *Divân-ı Kebir*'den bazı gazelleri tercüme ettiği görülmektedir.<sup>93</sup>

İran'da Mevlana hayranlığı büyük ölçüdedir. Nasıl ki Feridüddin Attar daha çocukluğunda Mevlana'yı görüp onun değerini takdir etmişse, büyük bir Mevlana hayranı olan Şeyh Sadi-i Şirazi de, kendisinden acaip manalar dolu bir gazel göndermesini isteyen Şiraz Melikine Mevlana'nın bir gazelini göndererek ona olan hayranlığını şöyle dile getirmiştir: "Bu gazel Anadolu'da zuhur eden bir zatın gizli nefhalarındandır. Bundan güzel bir söz söylenilmemiştir ve söylenilemeyecek. Ben bu büyük zatın ziyaretine Anadolu'ya giderek, onun mübarek ayaklarının tozuna yüzümü gözümü sürmek istiyorum ilh..."<sup>94</sup>

Onbeşinci yüzyıl İran şairlerinden büyük mutasavvıf Molla Cami'nin de Mevlana'ya karşı hürmet ve muhabbeti büyüktü. *Nefahatü'l-Üns* adlı eseriyle Mevlana'yı tanıtmada hususunda büyük hizmet vermiş, *Mesnevi*'nin ilk iki beytini hacimli bir kitapta şerhetmiştir. Molla Cami'den günümüze kadar İran'da Mevlana hakkında yapılan çalışmalardan biri de Bediüzzaman Füzûzanfer'e aittir. Mevlana'nın hayatı, eserlerinin tedkiki ve neşri hususunda hazırladığı bu çalışmalar dikkate şayandır. Mevlana'nın doğu aleminde en çok tesir altında bıraktığı bölge, Hint Pakistan yarımadasıdır. Buralarda *Mesnevi* asırlarca büyük bir zevkle okunmuş, pekçok tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Defalarca Urduca'ya tercüme edilen *Mesnevi*'nin Farsça, Urduca, Sindçe ve

---

<sup>93</sup> Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddin Rûmi*, 102

<sup>94</sup> Çelebi, Mevlana'nın Edebi Hüviyeti (Genç, *Mevlâna ile İlgili Yazılardan Seçmeler*, 106); Yeniterzi, *a.g.e.*, 103

Pencap dillerinde pekçok şerhi vardır. Hintli ve Pakistanlı müslümanlar arasında *Mesnevi* birleştirici bir kılavuz olmuş, onu okuyanların doğru yoldan ayrılmayacağına inanılmıştır. Pakistan'ın milli şairlerinden Muhammed İktbal (m.ö.1938) Mevlana'ya bağlılık ve ondan etkilenme noktasında özel bir yere sahiptir. Aralarında altı asır olmasına rağmen İktbal, Mevlana'yı kendisine pir kabul etmiştir.<sup>95</sup> İktbal'e göre Kur'an'ın savunduğu gerçekçi, pratik ve dinamik dünya görüşü, en güzel ifadesiyle Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde kendini bulmuştur.<sup>96</sup>

Hind alimlerinden Abdullah Dehlevi'nin: "Üç kitabın eşi yoktur. Bunlar *Kur'an-ı Kerim*, *Buhari-i Şerif* ve Celâleddin-i Rumi'nin *Mesnevi*'si" sözleriyle, Keşmirli Safya'nın: "Mevlana'nın *Mesnevi-i Manevi*'si yüz sene önce ölene bile yeni bir hayat bahşeder" sözleri Mevlana ve eserlerinin o dönemde ne kadar etkili ve sevilir olduğunu açıkça göstermektedir.<sup>97</sup>

### 1.2.7.3.Batı Edebiyatındaki Yeri

Mevlana'nın eserlerinin batı dillerine tercümesi on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır.Evvela İstanbul'da oturan bir Fransız büyükelçi J. De Wallenbourg (Ö.1806) *Mesnevi*'yi Fransızcaya tercüme etmiş, ama bu tercüme 1799'da Beyoğlu'nda çıkan yangında yok olmuştur. Wallenbourg'la aynı zamanda Avusturya'lı müsteşrik J. Von Hammer-Purgstall (1774-1856) Mevlana'nın eserleri üzerinde tedkike başlamış, *Mesnevi* ve *Divan-ı Kebir*'den tercüme yapımıştır. Hammer'dan sonra Friedrich Rückerd (1788-1866) Mevlana'nın kırk dört gazelini manzum olarak Almancaya çevirmiş, ondaki güzelliği, derin duygu ve hisleri, aşkı ve hasreti parlak bir ayna gibi aksettirmiştir.<sup>98</sup> İngiltere'de Whinfield'in hazırladığı *Mesnevi*'nin şerhli tercümesinden pekçok müsteşrik ve din bilginleri istifade etmiştir. Almanya'da George Rosen *Mesnevi*'nin ilk kitaplarından manzum bir tercüme neşrederken, Avusturya'lı bir müsteşrik olan V. Von Rosenzweig Schwanau "*Celaleddin-i Rumi'nin Divanlarından Seçme Parçalar*" adlı bir manzum tercüme hazırlamıştır. Fakat bu tercümelemin içerisinde Mevlana'nın kokusunu en çok taşıyan Rückert'in tercümesidir. İngiliz

<sup>95</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 103-105

<sup>96</sup> Mehmet S. Aydın, İktbal'in Eserlerinde Mevlana (Genç, *a.g.e.*, 30)

<sup>97</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 103-105

<sup>98</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 106

müsteşrik Reynold Allin Nicholson ise 1898’de *Divan-ı Kebir*’den kırk gazel tercüme etmiş ve bu tercümeye tasavvuf tarihi ve Mevlana’nın özelliklerine ilişkin bir mukaddime ile detaylı bir şerh ilave etmiştir. Nicholson kırk seneden fazla bir süre yorulmaksızın tasavvuf tarihini Avrupa’ya tanıtmak için çalışmış, *Mesnevi*’nin edisyon kritiğini, tercüme ve şerhini ihtiva eden sekiz ciltlik eserini garp ve şark fikir hayatına armağan etmiştir.<sup>99</sup> Mevlana’yı herşeyiyle anlama gayreti içerisinde olan bu batılı alim, *Mesnevi* tercümesi yaparken konuya tam konsantrasyon sağlamak için başına mevlevi külâhı giyer, öğrencilerine *Mesnevi* dersi verirken de gözyaşlarını tutamazmış. Ve ölmeden evvel son sözleri: “Mevlâna, Mevlâna! Şimdi seni anladım” cümlesi olmuştur.<sup>100</sup>

İngiltere’de tasavvuf sahasında başka bir mütehasıs olan A. J. Arberry, hocası Nicholson’un yolunu takip ederek Mevlana’nın fikirlerini batı aleminde yaymaya çalışmış ve Mevlana’nın *Rübaiyât*’ının tercümesini yapmıştır.<sup>101</sup>

Önceki ismi Eva de Vitray Meyerovich olan ve müslüman olduktan sonra Havva hanım adını alan Mevlana hayranı Fransız hanımefendinin Farsçadan Fransızcaya pek çok çevirisi bulunmaktadır. Mevlana’nın *Mesnevi*’si, *Fîhi mâfih*’i, *Divan-ı Kebir*’i, *Rubailer*’i ve Sultan Veled’in *Maarif* ve *Veled-namesi* bunlardandır. Bunların dışında Hz. Mevlana ile ilgili *Rumi et le Soufisme, Mystique et Poesie en İslam* gibi eserleri de mevcuttur.<sup>102</sup>

Hiz. Mevlana’nın Hristiyan alemi üzerindeki tesirini gösteren şu örnek fevkalade bir değer arz etmektedir: 1953 yılında Paris’te yapılan Mevlana gününe Papa’nın gönderdiği mesaj da : “Büyük İslam mütefekkeri Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin manevi huzurunda bütün Hristiyanlık adına saygı ile eğilirim”<sup>103</sup> denilmektedir. Müthiş bir tevazu ve hoşgörü abidesi olan Mevlana işte böyle her milletin gönlünde taht kurmuş ve asırlar sonra böylesi bir ihtirama nail olarak bir devre değil, devirlere mührünü vurmuştur.

<sup>99</sup> Schimmel, Mevlana ve Garp Alemi ( Genç, *a.g.e.*, 248-249); Nüzhet, *a.g.e.*, 37

<sup>100</sup> Yeniterzi, *a.g.e.*, 107

<sup>101</sup> Schimmel, Mevlana ve Garp Alemi ( Genç, *a.g.e.*, 250); Yeniterzi, *a.g.e.*, 107

<sup>102</sup> Agah Oktay Güner, Hiz. Mevlana ve Havva Hanım, ( Genç, *a.g.e.*, 169)

<sup>103</sup> Birol Emil, Ya Hazreti Mevlana ( Genç, *a.g.e.*, 141)



Buraya kadar Mevlâna Celâleddin'in hayatı ve ilmi kişiliği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümlerde ise Mevlâna'nın kelâm ilminin mühim meselelerinden biri olan kaza-kader ve onunla alakalı konular hakkındaki görüşleri ele alınacaktır.

## 2.BÖLÜM: KAZA-KADERLE ALAKALI ALLAH'IN SIFATLARI

Kaza-kader konusunu daha iyi anlamak için bu konuyla alakalı ilâhî sıfatların bilinmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah alemi önce ilmi ile planlamış, daha sonra bu plan ve programı irade ve kudretiyle fiiliyata geçirmiş ve yaratmıştır. Dolayısıyla kaza ve kaderin ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.. Bu sıfatların detayına inilmeden önce Allah'ın sıfatları hakkında genel bir bilgi verilmesi faydalı olacaktır. Bu bölümde mezheplerin sıfatlar hakkındaki görüşleri belirtildikten sonra Mevlâna Celâleddin'in konuya yaklaşımı ortaya konulacak, daha sonra da ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarıyla alakalı bilgilere geçilecektir.

### 2.1.İslâm Kelâmına Göre Allah'ın Sıfatları

İnsanoğluna her konuda ışık tutan ve sahil-i selamete ulaştıracak yolu gösteren Kur'an-ı Kerim, aynı zamanda herşeyin yaratıcısı Cenab-ı Hakk'a nisbet ettiği vasıflarla O'nun en güzel şekilde tanınmasını sağlamıştır. Gücü yeten<sup>104</sup>, işiten<sup>105</sup>, gören<sup>106</sup> ve bilen<sup>107</sup> bir Rab olduğundan bahsederek insanı ne olduğu bilinmeyen bir varlığa ibadet etmek yerine, her türlü noksanlıktan münezze ve kendine has sıfatları bulunan bir Mabuda yöneldiğinin idrakine ulaştırmıştır.

Hz. Peygamber döneminde naslarda geçen sıfatullahın nasıl anlaşılıp yorumlandığıyla alakalı herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Çünkü insanlar Hz. Peygamber zamanında Allah'ın sıfatlarını anlamakta zorlanmamışlar, bu konu hakkında herhangi bir soru de sormamışlardır. Dolayısıyla sahabe-i kiram Allah (c.c.)'ın Kur'an'da ifade edilen sıfatlarına şaibesiz bir şekilde iman etmişlerdir.<sup>108</sup>

<sup>104</sup> el-Haşr 59/6; et-Teğâbün 64/1;et-Talâk 65/12.

<sup>105</sup> el-Mücadele 58/1; Fussilet 41/36; ed-Duhan 44/6.

<sup>106</sup> el-Hucurât 49/18; el-Hadid 57/4; el-Mülk 67/19.

<sup>107</sup> et-Tahrîm 66/3; ez-Zuhruf 43/84; Sebe' 34/26.

<sup>108</sup> Ebu'l Vefa et-Teftazâni, *Kelam İlminin Bellibaşlı Meseleleri*, (trc. Şerafeddin Gölcük) 117

### 2.1.1.Müşebbihe ve Mücessime'ye Göre Allah'ın Sıfatları:

Hz. Muhammed (s.a.)'in vefatından sonra, özellikle Hulefa-i Râşidin'in son zamanlarında Allah'ın sıfatları konusunda farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. İlk olarak Şia'nın bir kolu olan ve Abdullah ibn Sebe tarafından kurulan Sebeiyye fırkası Allah'ı mahlukatına teşbih ve tecsim görüşünü ortaya koymuştur.<sup>109</sup> Aynı görüşü destekleyen Beyaniyye fırkasının kurucusu olan Beyan bin Sem'an da Yüce Allah'ın insan suretinde âzâları olan bir nur olduğunu iddia etmiştir.<sup>110</sup> Onu takip eden Muğiriyye fırkası da, yaratıcıyı başında tâcî bulunan, uzuvlara sahip ve hikmet dolu bir karnî olan nurdan bir adam olarak tasvir etmiştir.<sup>111</sup> Yine aynı şekilde Hişam b.Hakem ve Hişam b. Salim'in kurdukları fırkalar ve Muhammed b. Kerram'ın taraftarlarının oluşturduğu Kerramiyye fırkası teşbih ve tecsim görüşleriyle ortaya çıkmışlar<sup>112</sup> ayet ve hadislerden getirdikleri delillerle, fikirlerini te'yid etmeye çalışmışlardır. Ayetlerde geçen ve Cenab-ı Hakk'a izafe edilen yüz<sup>113</sup>, el<sup>114</sup>, istiva<sup>115</sup>, geliş<sup>116</sup>, yükseklik<sup>117</sup> gibi kelimeleri, "Rabbim bana en güzel bir surette geldi, elini omuzlarımın arasına koydu. Hatta onun serinliğini göğüslerimde hissettim"<sup>118</sup>, "Allah Teala Hazretleri Adem (a.s.)'ı

<sup>109</sup> Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (trc. Ethem Ruhi Fığlalı) 177-179

<sup>110</sup> Bağdadi, *a.g.e.*, 177-181

<sup>111</sup> Bağdadi, *a.g.e.*, 182

<sup>112</sup> İmam Ebu'l-Yüsr Muhammed Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 30-31, (trc. Şerafeddin Gölcük); İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, 223-224, (M.Saim Yeprem); Gölcük-Toprak, *Kelâm*, 196-198; Ebu'l Vefa et-Teftâzânî, *a.g.e.*, 120-127

<sup>113</sup> el-Kasas 28/88

<sup>114</sup> Sa'd 38/75

<sup>115</sup> Tâhâ 20/5

<sup>116</sup> el-Fecr 89/22

<sup>117</sup> el-Mülk 67/16

<sup>118</sup> Tirmizi, "Tefsir, Sâd", (3231-3232)

kendi sureti üzere yaratmıştır”<sup>119</sup> gibi hadisleri zahir manalarıyla anlamışlar ve O’nun da insanların sahip olduğu vasıflara sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat Kur’an’da geçen “Hiçbir şey ona benzemez”<sup>120</sup>, “Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir”<sup>121</sup> gibi Cenab-ı Hakk’ı mahlûkata benzemekten tenzih eden âyetleri hiç hesaba katmamışlardır.<sup>122</sup>

### 2.1.2.Cebriyye ve Mutezile’ye Göre Allah’ın Sıfatları:

Görüşleriyle Müşebbihe ve Mücessime adını alan fırkalara mukabil, tevhidi muhafaza amacıyla ortaya çıkmış, fakat sonradan Allah’ın sıfatlarını inkâr gibi büyük bir yanlışlığın içerisine düşmüş gruplar kendini göstermiştir. Bu doğrultuda ilk olarak, Ca’d b. Dirhem ve Cehm b. Safvan’ın görüşleri göze çarpmaktadır.<sup>123</sup> Onlara göre Allah’ın hayat sahibi ve âlim olmasını nefyetmek, kâdir, fâil ve hâlık olmasını isbat etmek lâzımdır. Çünkü insan kudret, fiil ve yaratma ile vasıflanamaz. Bu şekilde ileri sürülen ta’til (Allah’ın sıfatlarını kabul etmeme) fikri Şii fırkalar içerisinde İsmailiyye fırkası tarafından zirveye çıkarılmıştır. Onlara göre sıfatların isbatı Allah ile mahlukat arasında ortaklığı gerektirir. Bu sebeple, Allah mevcuttur veya değildir, kâdirdir veya değildir gibi şeyler söylenemez. Şehristânî İsmailiyye’den bahsederken “Onlar gerçekten sıfatları nefyeden ve ilâhi zatı bütün sıfatlardan tecrid eden kimselerdir” demiştir.<sup>124</sup>

Hicri ikinci asrın başlarında ortaya çıkan ve kurucuları Vâsıl b. Atâ (ö.131/748) ile Amr b. Ubeyd (ö.144/762) olan Mutezile mezhebinin<sup>125</sup> bu görüşlerin tesiri altında kaldığı görülmektedir. Mutezile’nin kurucusu Vâsıl b. Atâ Allah’ın kadim sıfatları olduğunu kabul etmenin, iki ilahın, iki kadimin varlığını kabul etmek anlamına geleceğini söylemiştir. Dolayısıyla ona göre Cenab-ı Hakk’ın zatından ayrı, sıfatların varlığını kabul etmek imkânsızdır.

<sup>119</sup> Buhâri, “İstî’zan”, 1; “Enbiyâ” 1; Müslim, “Cennet” 28.  
<sup>120</sup> Şura 42/11

<sup>121</sup> es-Saffat 37/180

<sup>122</sup> Teftazâni, *a.g.e.*, 128-130

<sup>123</sup> Abdülhamid, *a.g.e.*, 243

<sup>124</sup> Abdülkerim Şehristani, *el-Milel ve’n-nihal*, 1/193; Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 202

<sup>125</sup> Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, 170

Vasıl'dan sonraki Mutezilîler ise felsefenin etkisi altında kalmış ve filozofların görüşlerini aynen benimsemişlerdir.<sup>126</sup> İçlerinden Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf (ö.226/840) şöyle demiştir: “Sen Allah alimdir dediğin zaman, ona ilim nisbet etmiş olursun ki, bu ilim Allah'ın zatıdır. Böylece ondan cehli de nefyetmiş olursun. Ve yine Allah kadirdir dediğin zaman, O'na Allah'ın zatından ibaret olan kudret nisbet etmiş olursun. Ve ondan aczi nefyetmiş olursun. Allah hayydır dediğin zaman Allah'ın zatından ibaret olan hayat isbat etmiş olursun. Ondan ölümü nefyetmiş olursun. Keza diğer sıfatlar hakkında da bu böyledir. Düşünceleri Allâf'a yakın olan başka bir Mutezile alimi de İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm'dır (ö.232/758). O da “Allah alimdir” sözümüz zâtının isbatıdır, cehli ondan nefyettir. Allah kadirdir, sözümüz zâtının isbatıdır, ondan aczin nefyidir. Allah hayydır, sözümüz zâtının isbatıdır ve ondan ölümün nefyidir. Keza diğer sıfatlarda da durum böyledir,<sup>127</sup> demektedir. İki Mutezilî alimin ayrıldığı nokta ise; Allâf'a göre Allah'ın alim olmasının manâsı, onun kadir olması, kadir olmasının manâsı da Allah'ın hayat sahibi olması demektir. Allâf bu üç (ilim, kudret ve hayat) sıfatı, Zât-ı İlâhinin vecihleri ve halleri olarak değerlendirir. Sıfatların kudret ve ilim gibi farklı oluşunu ise malum ve makdurun farklı oluşuna bağlar. Nazzâm'a gelince o da Allah için sıfat isbatını O'nun zatını isbat olarak kabul etmiş, bu sıfatın zıddını da Allah'tan nefyetmiştir. Ona göre noksanlık yönünden Allah'tan nefyedilen farklı olduğu için sıfatlar da farklıdır. Yani “Allah alimdir”in manâsı, “Allah kadirdir” demek değildir. İşte bu görüşüyle Nazzâm, Allâf'tan ayrılmaktadır.<sup>128</sup>

Mutezile içerisinde bunların dışında müstakil bir fikir ortaya koyan başka bir isim de Ebu Ali el-Cübbâi'nin (ö.303/915) oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâi'dir (ö.321/933). Ebû Hâşim sıfatları İlâhi Zâtın halleri olarak kabul etmiş ve onları küllî manâlar vasıtasıyla cüzlerin idrak edilmesi gibi kendileriyle İlâhi Zâtın idrak edildiği kavramlar, haller olarak anlamıştır. Ebu Hâşim el-Cübbâi'ye göre bu haller zât üzerine zaid olmadığı gibi, zâtın aynı da değildir.<sup>129</sup> Böylece o, kendi başına var olamayan hallerin, Allah'ın zâtına ilâve edilmiş sıfatlar sayılamayacağı için tevhid ilkesini zedelemeyeceğini, zâta bağlı

<sup>126</sup> Abdülhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (Tercüme: M.Saim Yeprem), 247-248, Gölcük,-Toprak, *Kelâm*, 199-200

<sup>127</sup> Abdülhamid, *a.g.e.*, 250-251

<sup>128</sup> Abdülhamid, *a.g.e.*, 252; Gölcük- Toprak, *a.g.e.*, 201

<sup>129</sup> Abdülhamid, *a.g.e.*, 254; Teftâzâni, *a.g.e.*, 139 Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 201

olarak düşünülebildikleri için de ilâhi sıfatların reddedilmiş olmayacağını düşünmüş ve Ehl-i Sünnet ile Mutezile'yi uzlaştıracı bir görüş beyan etmiştir.<sup>130</sup>

Aralarındaki bu görüş ayrılıklarına rağmen denebilir ki, Mutezile âlimleri teşbihten şiddetle kaçınmışlar, fakat ta'til görüşünü de tam anlamıyla benimsememişlerdir.<sup>131</sup> Onlar sıfatları iki gruba ayırmış, sıyga bakımından sıfat olan hayy, âlim, kâdir gibi müştak kelimeleri Allah'a izafe etmişler ve bunlara sıfat-ı maneviyye demişlerdir. Sıfat-ı maneviyyenin köklerini teşkil eden, hayat, ilim, kudret gibi masdar sıygasındaki kelimelere de sıfat-ı maâni diyerek bu sıfatları Allah'a izafe etmekten kaçınmışlardır.<sup>132</sup> Cenab-ı Hak mahlukatına benzemekten münezzeh, zatında hiçbir şekilde ortağı olmayan kadîm bir varlıktır. Zâtından ayrı olarak sıfatlarının olduğunu kabul etmek pekçok kadîm varlığı (taaddüd-ü kudemayı) kabul etmek olacağı için böyle birşey mümkün değildir. Ancak sıfatlar onun zâtının aynıdır. Mesela, Allah'ın ilim sıfatı vardır demek yerine, onlar "Allah zâtıyla alimdir" demişlerdir. Yani sıfatları tamamen inkâr etmemiş, fakat tercih ettikleri şekil ve teknikle Sünnî kelamcılardan ayrılmışlardır.<sup>133</sup>

### 2.1.3.Ehl-i Sünnete Göre Allah'ın Sıfatları

Malik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyan es-Sevrî, Davud b. Ali el-İsfehâni, Abdullah b. Said el-Küllâbî, Ebu'l-Abbas el-Kalânîsî, Hâris el-Muhâsibî gibi alimler Seleftendir. Selef uleması Cenab-ı Hak için ilim, kudret, hayat, irade, işitme, görme, kelam, celâl, ikram, in'am, izzet ve azamet gibi ezeli sıfatları isbat etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'a izafe edilen el, yüz, istiva gibi haberî sıfatları da isbat edip, herhangi bir tevilde bulunmaksızın aynen kabul ve iman etmişlerdir. Bunlara inanmanın vacib, onlarla alakalı sorular sorup araştırmanın ise bid'at olduğunu düşünmüşlerdir.<sup>134</sup>

Sonraları Ebû Ali el-Cübbâî'den ayrılan Ebu'l-Hasen el-Eş'ari de bu grubun yanında, yerini almıştır. Selefî görüşlerini kelâmî yöntemlerle te'yid etmiş ve kurduğu mezhebi

<sup>130</sup> Y. Şevki Yavuz, "Ahval" md., *DİA*, II, 190-192

<sup>131</sup> Topaloğlu, "Allah" md., *DİA*, II, 487

<sup>132</sup> Sâbûni, *el-Bidâye*, 26

<sup>133</sup> Sâbûni, *a.g.e.*, 26; Topaloğlu, "Allah" md., *DİA*, II, 488

<sup>134</sup> Teftazâni, *Kelâm İlminin Bellibaşlı Meseleleri*, 144-145

Ehl-i Sünnetin mezhebi haline gelmiştir. Selefin bir diğer adı olan Sıfatiyye onunla Eş'ariliğe intikal etmiştir.<sup>135</sup>

Eş'ariye, Cenab-ı Hakk'ın mahlukata asla benzemeyeceğini söylemekle müşebbihe ve mücessimeye, Allah'ın ezeli ilim, kudret, hayat vs. gibi sıfatlarını kabul ve isbat etmekle de Mutezile'ye karşı olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla iki grup arasında, onların fikirlerinden uzak bir tutum sergilemiştir.

**Eş'ariyye:** “Allah ilimle âlim, kudretle kâdir, hayatla diri, irâde ile irade eden, kelamla konuşan, semi ile işiten basarla görendir, bunlar onun zatıyla kaim ezeli sıfatlarıdır”, sıfatlar, zât değildir, ama O'ndan başka bir şey de değildir, düşünceleriyle ilahi sıfatları isbat etmiş, bununla beraber mahlukâta benzemesini de nefy etmiştir.<sup>136</sup> Ehl-i Sünnetin diğer kolunu oluşturan **Matürîdiyye** de sıfatlar konusunda Eş'ariyyeyle aynı fikirdedir.<sup>137</sup> Aradaki tek fark, Eş'ariyye tekvin sıfatını kudret sıfatının içerisinde mütalaa ederken, Matürîdiyye tekvin sıfatını müstakil bir sıfat olarak kabul etmiş<sup>138</sup> ve böylece sübûti sıfatların sayısını sekize çıkarmıştır.

Sonuç itibariyle Ehl-i Sünnetin benimsediği görüş şöyledir: Yüce Allah'ın sıfatları zâtın aynı olmadığı gibi, gayrı da değildir. Sıfatların kabulü, ondan başkasının kudemini gerektirmediği gibi, kadimlerin çokluğu da söz konusu olamaz. Allah sıfatlarıyla kadîmdir, ezeldir.<sup>139</sup> Onun sıfatları mahlukattan hiçbirinin sıfatlarına benzemez.<sup>140</sup> İsim ve sıfatlarının hiçbirisi sonradan olma değildir. İlmiyle daima bilir, ilim onun ezelde sıfatıdır. Kudretiyle daima kadirdir, kudret onun ezelde sıfatıdır. Kelâmıyla konuşur, kelâm onun ezelde sıfatıdır. Yaratmasıyla daima yaratır, yaratma O'nun ezelde sıfatıdır.<sup>141</sup>

### 2.1.3.1.Sıfatların Tasnifi

<sup>135</sup> Teftazâni, *a.g.e.*, 145; Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 203

<sup>136</sup> Eş'ari, *Usul-ü Ehl-i's-Sünneh ve'l-Cemaah*, 66-68; Abdülhamid, *a.g.e.*, 263

<sup>137</sup> Pezdevi, *a.g.e.*, 51

<sup>138</sup> Ebu'l Muin en-Neseffî, *Tebziratü'l-edille*, 402

<sup>139</sup> Eş'ari, *a.g.e.*, 66; Pezdevî, *a.g.e.*, 53;

<sup>140</sup> Sâbûni, *a.g.e.*, 73,75; Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 204

<sup>141</sup> Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 62

Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının tasnifine gelince; Sünni Kelâm kitaplarında görülen yaygın bir tasnife göre sıfatlar tenzihi, sübûti ve fiili olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu sıfatlara burada kısaca değinilecektir:

**2.1.3.1.1.Tenzihi Sıfatlar:** Allah'tan nefyedilmesi gereken ve O'nun aşkını ifade eden sıfatlardır.<sup>142</sup> Bu sıfatlar özetle şunlardır:

**1.Vücut:** “Var olmak” demektir. Allah vardır ve varlığı başkasından değil zatının gereğidir. Vücudun zıddı olan yokluk Allah için düşünülemez.

**2.Kıdem:** “Ezeli olmak, başlangıcı olmamak” demektir. Cenab-ı Hakk'ın olmadığı herhangi bir zaman dilimi düşünülemez. Allah sonradan meydana gelmiş bir varlık değildir. Kıdem zıddı olan hudûs onun hakkında muhaldir.

**3.Beka:** “Varlığının sonu olmamak, ebedî olmak” demektir. Ezeli olanın aynı zamanda ebedi de olması gerekir. Bekânın zıddı olan fenâ Allah hakkında düşünülemez.

**4.Muhâlefetün li'l-havâdis:** “Sonradan olan şeylere benzememek” demektir. Cenab-ı Hak dışında bütün varlıklar sonradan var olmuştur. Ve Allah Teala sonradan meydana gelen herhangi bir varlığa benzememektedir. Bu sıfatın zıddı olan sonradan olana benzemek (müşâbehet ve mümâselet) Allah hakkında düşünülemez.

---

<sup>142</sup> Topaloğlu, “Allah” md., *DİA*, II, 488



**5.Vahdaniyyet:** “Allah Teala’nın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde bir ve tek olması, eşi, benzeri ve şerîkinin olmaması” demektir.Bu sıfatın zıddı olan taaddüd (birden fazla olmak) ve şirk (eşi ve ortağı bulunmak) Allah hakkında muhaldir, düşünülemez.

**6.Kıyâm bi-nefsihi:** “Varlığı kendinden olmak, var olmak için başka bir varlığa ihtiyaç duymamak” demektir. Allah kendiliğinden vardır. Var olmak için başka bir yaratıcıya, bir yere, bir zamana, bir sebebe muhtaç değildir. Başkasına muhtaç olmak (kıyam bi-gayrihi) Allah hakkında düşünülemez.<sup>143</sup>

Bu sıfatların başka bir ifade şekli ise şöyle: “Allah ne cisimdir, ne arazdır, ne de cevherdir. O şekillendirilmiş olmadığı gibi, sınırlandırılmış da değildir. Sayıdan, hacimden, basit veya birleşik parçalardan meydana gelmiş değildir. O’nun sonu yoktur. Mahiyet ve keyfiyetle vasıflanamaz. O mekândan münezzehtir ve üzerinden zaman geçmez. Hiçbir şey O’na benzemez. Ve yine hiçbir şey, onun ilmi ve kudreti dışına çıkamaz.”<sup>144</sup>

**2.1.3.1.2.Sübûti Sıfatlar:** Allah’a nisbet edilmesi gereken ve O’nun yetkinliğini ifade eden sıfatlardır.<sup>145</sup> Bu sıfatlar daha evvel de geçtiği gibi Eş’arî’ye göre yedi, Mâtürîdî’ye göre sekiz tanedir. Mâtürîdî tekvin sıfatını ayrı bir sıfat olarak ele alırken Eş’ari bu sıfatı kudret sıfatı içerisinde ele almıştır. Bu sıfatlar şöyledir:

**1.Hayat:** “Diri ve canlı olmak” demektir. Yüce Allah diridir ve canlıdır. Bu sıfatın zıddı olan ölü olmak (memat) Allah hakkında düşünülemez.

**2.İlim:** “Bilmek” demektir. Allah herşeyi bilendir. Onun ilmi ezelidir. İlim sıfatının zıddı olan bilgisizlik (cehl) Allah hakkında muhaldir.

**3.Semi’:** “İşitmek” demektir. Allah herşeyi işitir. Gizli, açık, fısıltı halinde, yüksek yada alçak sesle herşeyi işitir, duyar. İşitmemek ve sağırlık Allah hakkında muhaldir.

**4.Basar:** “Görmek” demektir. Allah Teala herşeyi görmektedir. Hiçbir şey ondan gizli kalmaz. Saklı, açık, aydınlık, karanlık ne varsa Allah herşeyi görür. Görmemek (âmâlık) Allah hakkında muhaldir.

<sup>143</sup> Topaloğlu, “Allah” md., *DİA*, II, 488

<sup>144</sup> Ömer en-Nesefi, *Akaid*, 4

<sup>145</sup> Topaloğlu, “Allah” md., *DİA*, II, 488

**5.İrâde:** “Dilemek” demektir. Allah dileyicidir. Allah varlıkların konumlarını, durumlarını ve özelliklerini belirleyen varlıktır. Allah’ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Bu sıfatın zıddı olan iradesizlik Allah hakkında düşünülemez.

**6.Kudret:** “Gücü yetmek” demektir. Allah sonsuz bir güç ve kudret sahibidir. Bu sıfatın zıddı olan acz, Allah için asla düşünülemez. Onun gücünün yetmeyeceği hiçbir şey yoktur.

**7.Kelam:** “Söylemek ve konuşmak” demektir. Allah bu sıfatıyla peygamberlerine kitaplar indirmiş, bazı peygamberlerle de konuşmuştur. Bu sıfatın mahiyeti, kapasitesi sınırlı olan insan aklı tarafından bilinemez. Bu sıfatın zıddı olan konuşmamak ve dilsizlik Allah hakkında düşünülemez.

**8.Tekvin:** “Yaratma, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak” demektir. Allah Teala tek yaratıcıdır. Ezeli ilmi ve sonsuz kudretiyle dilediği şeyleri yaratır. Onun yaratması haricinde meydana gelen hiçbir şey yoktur. Yaratmak, rızık vermek, diriltmek, öldürmek, nimet vermek, azab etmek ve şekil vermek bu sıfatın sonucudur.<sup>146</sup>

**2.1.3.1.3.Fiilî Sıfatlar:** Allah Teala’nın kendileriyle nitelenmesi yada nitelenmemesi caiz olan sıfatlardır. Zât-ı Bâri’nin bunlarla vasıflanması vacib değildir. Fiilî sıfatların hepsi, Allah’ın kudret, irade ve tekviniyle meydana gelir. Yani bu sıfatlar Cenâb-ı Hakk’ın tekvin sıfatına râcîdirler. Yaratmak, hidâyet vermek, dalâlette bırakmak, peygamber göndermek, kitap indirmek, öldükten sonra diriltmek, nimet vermek ve azab etmek fiilî sıfatlara birer örnektir.<sup>147</sup>

**2.1.3.1.4.Haberî Sıfatlar:** İstiva, yed, vech gibi ayet ve hadislerle bildirilip, haberle sabit olan sıfatlara haberî sıfatlar denilir. Bu sıfatların zâhirî manalarıyla Allah’a nisbet edilmesi tenzih prensipleri açısından mümkün değildir.<sup>148</sup>

<sup>146</sup> Ömer en-Nesefî, *Akaid*, 4-5; Sabuni, *el-Bidaye*, 25-36; Topaloğlu, “Allah” md., *DİA*, II, 490-492

<sup>147</sup> Ali el-Kari, *Şerhi fikhi'l- ekber*, 67; Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 222-223

<sup>148</sup> Topaloğlu, “Allah” md., *DİA*, II, 489-490;

#### 2.1.4.Mevlâna Celâleddin'e Göre Allah'ın Sıfatları

Sıfatlar konusu Kelâm'ın temel konularından biridir. Eserleri pekçok mevzuyu ihtiva eden Mevlâna Celâleddin'in de bu konuya duyarsız kaldığı düşünülemez. Mevlâna her ne kadar sıfatlar mevzuunu geniş olarak işlememişse de, değinmeden de geçmemiştir.

Allah'ın isimlerinin sıfattan meydana geldiğini söyleyen Mevlâna, bu sıfatların kadîm olduğunu belirtmiştir.<sup>149</sup> Ona göre Allah, insanın korkup hareketlerine dikkat etmesi için, kendisini “Basir” (herşeyi gören), kötü sözlerden ağzını yumması için “Semi” (herşeyi duyan) ve korkup da bozgunculuğa dair birşey düşünmemesi için de “alîm” (herşeyi bilen) olarak nitelendirmiştir. Cenab-ı Hak'ın isimleri bir zenciye konulan kâfûr ismi gibi değildir. Zenciye verilen Kâfûr adı o zencinin özel ismi haline gelir. Halbuki Allah Teala'nın isimlerinin herbiri bir sıfattır ve Cenab-ı Hak bu sıfatlarla muttasıftır.<sup>150</sup>

Mevlânâ Celâleddin, Allah'ın isimlerinin sıfattan müştak olduğunu söylerken aynı zamanda sıfatların varlığını da kabul etmektedir. Meselâ “Cenâb-ı Hak bir mübdîdir ki, yarattıklarını bir modele bakarak halketmemiştir”<sup>151</sup> beytinde Allah'ın mübdi ismini zikrederken, başka bir beytinde de, Allah'ın isimlerinin kaynağının sıfatlar olduğunu söylemiştir.<sup>152</sup> Yani Allah'a verilen her isim onda belli sıfatların varlığına işaret eder. Eğer ona alim denilmişse bu onda ilim sıfatının olduğuna, kadir denilmişse kudret sıfatının olduğuna, hâlık veya mübdi denilmişse tekvin sıfatının olduğuna delildir. Eğer bu sıfatlar olmaksızın Allah'a bu isimler verilmiş olsaydı, sağır bir insana “duyan”, kör bir insana “ziya” isminin verilmesi gibi yahut yeni doğan bir çocuğa “hacı” yada “gazi” lakabı konulması gibi hâşâ bir alay ve maskaralık olurdu. Demek ki, konulan isme ait sıfat eğer o şahısta yoksa bu ancak o şahsı alaya almak olur. Cenab-ı Hak ise zalimlerin söylediklerinden münezzehtir<sup>153</sup> diyen Mevlâna, Allah'ın esmâ-i hüsnâsının onda bulunan sıfatlara delalet ettiğini ve o sıfatların kendisinde ezeli olarak bulunduğunu dile getirmiştir.

<sup>149</sup> *Mesnevi*, IV, 19, B.219

<sup>150</sup> *Mesnevi*, IV, 18-19, B.215-219

<sup>151</sup> *Mesnevi*, I, 131, B.1630

<sup>152</sup> *Mesnevi*, IV, 19, B.220,222

<sup>153</sup> *Mesnevi*, IV, 19, B.223-224

Mevlâna, “yıldızların ardında yıldızlar vardır ki, onlarda yanmak veya sönmek olmaz. Onlar bu meşhur yedi kat gökten başka göklerde seyir ve hareket halindedirler”<sup>154</sup> demektedir. Tahir Mevlevî’nin de zikrettiği gibi, bazı şarihler onun bu sözlerinde, farklı yıldızlarla Allah’ın sıfatlarını, meşhur yedi kat gökten başka göklerle de Allah’ın zatını kastedtiğini söylemektedirler.<sup>155</sup> Yani Cenab-ı Hak nihayetsiz bir fezaya benzetilirse, sıfat-ı ilahiyye de o fezanın yıldızlarıdır. İşte yeryüzünde de, gökyüzünde de müessir ve müdebbir olan, asıl o yıldızlardır. Ve kainattaki bütün hareketler, bütün hadiseler o sıfatların eserleridir.<sup>156</sup> Ayrıca gökyüzündeki yıldızları gökten ayrı düşünmek mümkün olmadığı gibi, göğün aynı olduğunu söylemek de yanlış olur. Bunun gibi Cenâb-ı Hak’ın sıfatları da onun zâtından ayrı olmadığı gibi, O’nun aynı da değildir.

Mevlâna o yıldızlar, Cenab-ı Hak’ın nurlarına dalmışlardır, ne birbirlerine bitişiktirler, ne de birbirlerinden ayırdırlar derken de<sup>157</sup> ilâhi sıfatların Zât-ı İlâhî’nin nurunda rüsh ve mekânete sahip olduğunu, bu yüzden onlarda değişmenin söz konusu olmadığını ifade etmek istemiştir. Bu sözleriyle Mevlâna’nın Mutezilî alim Allâf’a muhalefet ettiği gözlenmektedir. Zira Allâf’ın “Allah’ın alim olmasının manası O’nun kadir olması, kadir olmasının manası da Allah’ın hayat sahibi olması demektir”<sup>158</sup> tarzında bir açıklaması vardır. Bu yüzden Mevlâna’ya göre Allah’ın sıfatları birbirinin aynı olmadığı gibi, gayrı da değildir. Tahir Mevlevî bunu bir misalle şöyle anlatıyor: Kur’an-ı Kerim’de: “Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin”<sup>159</sup> buyuruluyor. Vermek ile almak, yükseltmek ile alçaltmak bir olmadığı gibi, bu ayet-i kerimede Cenab-ı Hak için kullanılan (Mu’ti), (Kâbız), (Mu’izz) ve (Müzill) sıfatları eserleri itibariyle birbirinin aynı değildir. Dolayısıyla bu sıfatlar Allah Teala’nın sıfatları olması itibariyle birbirlerinin aynı olmadıkları gibi, Cenab-ı Hak’ın Zâtının da aynı olamazlar.<sup>160</sup>

<sup>154</sup> *Mesnevi*, I, 60, B.754-755

<sup>155</sup> Tahir Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, II, 447

<sup>156</sup> Mevlevî, *a.g.e.*, II, 447

<sup>157</sup> *Mesnevi*, I, 60, B.756

<sup>158</sup> Gölcük-Toprak, *Kelâm.*, 201

<sup>159</sup> Âl-i İmran 3/26

<sup>160</sup> Tahir Mevlevî, *a.g.e.*, 2/448,449

## **2.2.Kaza ve Kaderle Doğrudan Alakalı Sıfatlar**

Konunun başlangıcında geçtiği gibi, kaza ve kader Cenab-ı Hakk'ın **ilim, irade, kudret ve tekvin** sıfatları ile alakalıdır. Bu sebeple burada Allah'ın sıfatları içerisinde doğrudan kaza ve kaderle alakalı bu sıfatlar üzerinde durulacaktır. Kur'an ve hadislerde işleniş tarzı, mezheplerin bu sıfatlara yaklaşımı ve Mevlâna Celâleddin'in bu görüşlerin hangisine katıldığı ve düşüncelerini nasıl ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

### **2.2.1.İlim Sıfatı:**

Kainatta meydana gelen herşey bir ilmin neticesidir. Yapan bilir kaidesinden hareketle alemde vuku bulan her birşey yüce bir hikmet ve bilginin mahsulüdür. Sıradan bir insanın bile herhangi bir şey yapması, onun o eşyaya ait bilgiye sahip olduğunu gösterir. Eğer yaptıkları birbirinden farklı ve çok sayıda ise bu durum söz konusu şahsın bilgisinin geniş ve çeşitli olduğuna delildir. Bundan yola çıkarak kainatta bulunan çeşitli tür ve pekçok sayıdaki varlıklar, kendilerini bilen ve meydana getiren bir yaratıcıya işaret etmektedir. Meselâ, Allah yıldızı yarattığı gibi sineği de, balığı da, okyanusu da yaratmıştır. Yıldıza ait bilgiye sahip olan Yüce Yaratıcı sineğe, balığa, okyanusa dair bilgiye de ayrı ayrı sahiptir.

Allah'ın ilminin hiçbir ilme benzemediğinin, herşeyi kapsayan bir ilim olduğunun ve mahlukat tarafından tam olarak kavranamayacağının en büyük delili olan kainat düşünen bir insan için İlâhi ilmi anlamaya yeterlidir.

### 2.2.1.1.İlim Sıfatının Sözlük ve Terim Anlamı:

İlim sözlükte bilmek, tanımak ve herhangi bir şey hakkında bilgisi bulunmak manalarına gelir. Cehlin zıddıdır.<sup>161</sup> Terim anlamı olarak ise ilim, külliyyâtın ve cüz'ıyyâtın kendisiyle bilindiği sıfattır.<sup>162</sup> Allah Teala'nın herşeyi bilmesi<sup>163</sup> demektir. Yerde ve gökte açık veya gizli hiçbir şeyin Allah'tan saklanamayacağı" manasına gelir. O'nun ilmi eşyanın bătınını, zahirini, küçüğünü, büyüğünü bütünüyle ihata etmiştir.<sup>164</sup>

### 2.2.1.2.Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre İlim Sıfatı:

Yüce Yaratıcı bu sıfatını Kur'an-ı Kerim'de pekçok ayet-i kerimede zikretmiştir. Bununla ilminin genişliğini, azamet ve kudretini kullarına göstermek istemiştir. Meselâ Cenab-ı Hak: "Görünmeyi de, görüneni de, olmuşu da, olacağı da O bilir. O, Hakîm ve habîr; tam hüküm ve hikmet sahibi ve herşeyden hakkıyla haberdardır"<sup>165</sup> buyurduğu gibi "De ki: İçinizdekini gizleseniz de, açıklasanız da mutlaka Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kâdirdir"<sup>166</sup> ayetiyle de gizli ve açık olan herşeyden haberdar olduğunu bildirmektedir.

Kıyametin ne zaman kopacağıının, yağmurun ne zaman yağacağıının, ana rahmindeki çocuğun ne olacağıının, kimlerin rızkının ne kadar olacağıının, her canlıının nerede ve ne zaman öleceğinin sadece kendi ilmi dairesinde olduğunu beyan eden Allah (c.c)<sup>167</sup>, mahlukatının bu ilmi asla kavrayamayacağını bildirmektedir.<sup>168</sup> O'ndan hiçbir şeyin

<sup>161</sup> İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, XII, 417; Serdar Mutçalı, Arapça Türkçe Sözlük, 590

<sup>162</sup> Cürçânî, *et-Ta'rifat*, 155

<sup>163</sup> el-Ahzab 33/40

<sup>164</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, XII, 416

<sup>165</sup> el-En'am 6/73

<sup>166</sup> Âl-i İmrân 3/29

<sup>167</sup> Lokman 31/34; Hûd 11/16

<sup>168</sup> el-Bakara 2/255

gizli kalması mümkün değildir. Üç kişi biraraya gelmiş, gizlice fısıldaşıyorsa, dördüncüleri Allah'tır. Beş kişi gizlice konuşuyorsa altıncısı Allah'tır. İnsanlar nerede bulunursa bulunsun, Allah kendileriyle beraberdir.<sup>169</sup> Cenâb-ı Hak daha onları yaratırken, ne olduklarını gayet iyi bilir.<sup>170</sup> Zaten yaratanın yarattığının her halini bilmemesi cehildir ki böyle birşey Allah hakkında muhaldir. O'nun ilmi herşeye nüfuz eder, O herşeyden haberdardır.<sup>171</sup>

Hiz. Peygamber, pekçok hadisinde Allah'ın ilim sıfatından bahseder. Örneğin, ümmetine istihareyi tavsiye ettiği hadisinde, iki rekat namaz kıldıktan sonra: "Allah'ım! Senden hayır talep ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret talep ediyorum, zira sen vermeye kâdirsin. Rabbim! Yüce fazlını da talep ediyorum. Sen herşeye kâdirsin, ben acizim. Sen bilirsin, ben cahilim. Sen gaybları bilirsin" şeklinde dua etmelerini tavsiye etmiştir.<sup>172</sup>

Bir defasında da Hiz. Peygamber (s.a.) Kehf Suresinde ifade buyurulduğu gibi Hiz. Mûsâ ile Hiz. Hızır arasında geçen kıssayı anlatmış ve sonunda Allah'ın ilminin sonsuzluğuna işaret eden şu hadiseyi nakletmiştir: Hiz. Mûsâ ile Hiz. Hızır beraberken bir serçe gelmiş ve geminin kenarına konmuştur. Sonra denizden gagasıyla su almıştır. Hiz. Hızır bunu göstererek Hiz. Musa'ya "Bak! Benim ve senin ilmin ve diğer mahlukatın ilmi, Allah'ın ilminden, şu kuşun denizden eksilttiği kadar eksiltir"<sup>173</sup> demiştir. O, bu sözleriyle İlm-i İlahi'nin büyüklüğüne ve sonsuzluğuna dikkat çekmiştir.

Burada zikredilen ayetler ve hadisler, Allah Teala'nın herşeyi tâ ezelde bildiğini, bu ilmin herşeyi kapsadığını ve mahlukat için Allah Teala'nın kendine mahsus ilminden herhangi birşeyi kavramanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Kısacası "Cenâb-ı Hak, herşeyi hakkıyla bilendir."<sup>174</sup> Bu sebeple Allah'ın ilim sıfatı ile kader arasında doğrudan bir ilişki vardır.

### 2.2.1.3. İslam Kelâmına Göre İlim Sıfatı

<sup>169</sup> el-Mücadele 58/7

<sup>170</sup> en-Necm 53/32

<sup>171</sup> el-Mülk 67/14

<sup>172</sup> Buhari, "Da'avat" 48; "Teheccüd" 25; "Tevhid" 10; Nesâi, "Nikah", 27, (VI, 80,81)

<sup>173</sup> Buhari, "Tefsir, Kehf" 4; "İlm", 44; "İcare" 7; "Şurut" 12; "Bed'ul-Halk", 11; "Enbiya" 27; "Tevhid" 31; Müslim, "Fedail" 170; Tirmizi, "Tefsir, Kehf", 3149

<sup>174</sup> el-Hadid 57/3

Kelâmcılar Allah'ın ilim sıfatı hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Cebriyye bunun hâdis ve değişken olduğunu savunurken, Mutezile ise bunun Allah'ın zatından ayrı bir sıfat olduğunu kabul etmemiş, “Allah'ın ilim sıfatı vardır” demek yerine “Allah alimdir” demiştir. Ehl-i Sünnet ise ilim sıfatının Allah'ın zâtıyla kâim, kadîm bir sıfat olduğunu kabul etmiştir. Burada konu hakkında daha detaylı bilgi verilecektir.

#### 2.2.1.3.1.Cebriyye'ye Göre İlim Sıfatı:

Bu mezhebe göre Cenab-ı Hakk külli hakikatleri ve eşyanın mahiyetlerini bilir. Allah'ın bunlara dair ilmi ezelidir.<sup>175</sup> Fakat O'nun cüz'iyatı bilmesi, o cüz'iyat sonradan meydana geldiği için, hâdistir.<sup>176</sup> Yani İlm-i İlâhi, var olmadan önce herhangi bir şeye taalluk etmez. Var olan bir şey de yok olunca ona dair olan ilim devam etmez.<sup>177</sup> Yani varlıklar kaybolup yerlerine başkaları geldikçe, Allah'ın ilmi de yenilenir. Aynı zamanda İlm-i İlâhi Allah'ın zatıyla kâim olmadığı gibi başka herhangi bir cisimle de kâim değildir. Çünkü onlara göre eğer Allah'ın ilmi zâtıyla kâim olsaydı, kadîm olması icab ederdi. Bu da tevhid inancına zıt bir anlayıştır. Zira kadim olan bir tek Cenab-ı Hakk'tır. Bu sıfat eğer herhangi bir cisimle kaim olsaydı, o zaman da cisme ait bir sıfat olurdu.<sup>178</sup> Bu yüzden Cebriyye, Cenab-ı Hakk'ın herhangi bir mahalde kaim olmayan ve Allah'ın gayrı olan<sup>179</sup> bu sıfatın hem hâdis, hem de değişken olduğunu söylemiştir.

#### 2.2.1.3.2.Mutezile'ye Göre İlim Sıfatı:

Mutezile, Cenab-ı Hakk'ın eşyayı ezeli ve ebedi ilmiyle bildiğini söylemiştir. Alemde meydana gelen muhkem fiiller Cenâb-ı Hakk'ın fail oluşuna delalet ettiği gibi, onun alim oluşuna da delalet eder.<sup>180</sup> Fakat bu ilim Allah'ın zâtı üzerine zaid bir sıfat değil,

<sup>175</sup> Beyâdî, *İşârâtu'l-Meram*, 128

<sup>176</sup> Abdülkahir el-Bağdadi, *Usûlü'd-Din*, 95

<sup>177</sup> Beyâdî, *a.g.e.*, 127-128

<sup>178</sup> Şehristani, *Nihâyetü'l-İkdâm*, 215,217

<sup>179</sup> İbn Hazm ez-Zahiri, *El-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, 2/126

<sup>180</sup> Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh-u usûli'l-hamse*, 156



bilakis onun zâtıdır.<sup>181</sup> Bu sebeple O'nun ilminde değişiklik olması da düşünülemez. Allah (c.c.)'ın eşyayı ezelde bilmesi demek, o eşyanın ezelde var olması demek değildir. Aksine o eşyanın meydana geleceğini ezelde bilmesi demektir. Çünkü birşeyi yapmak için önce bilmek gereklidir. Allah var olacakla, var olanı aynı ilmiyle, aynı anda bilir. Yani, icad olanla, olacak olana dair ilmi aynıdır. Ayrıca malumat ne kadar çeşitli olursa olsun, takdiren veya hakikaten bir tek ilimle bilinir. Eşya yok olduktan sonra da Cenab-ı Hakk'ın ilmi bâkidir.<sup>182</sup> Dolayısıyla denebilir ki, Allah'ın ilmi birdir, onda çoğalma yoktur. Mahlukatın sonradan meydana gelişi, Allah'ın ilmine birşey katmadığı gibi,

---

<sup>181</sup> Şehristani, *a.g.e.*, 199

<sup>182</sup> Şehristani, *a.g.e.*, 221

onda herhangi bir değişiklik de oluşturmaz. Çünkü eşyanın vücudundan önce olan İlm-i İlâhi, Cenab-ı Hakk'ın zatının kendisidir.<sup>183</sup> Mutezile bunu ifade ederken Allah'ın ilmi vardır demek yerine Allah alimdir demeyi tercih etmiştir.<sup>184</sup>

### 2.2.1.3.3.Ehl-i Sünnete Göre İlim Sıfatı

Ehl-i Sünnet Kelamını oluşturan Matûridiyye ve Eş'ariyye mezheplerine göre Cenab-ı Hakk'ın ilmi ezeli ve kendi zatıyla kâim olan bir sıfattır.<sup>185</sup> Bütün mâlûmat, kendisine İlm-i İlâhi'nin taalluku ile ortaya çıkar. Ayrıca Ehl-i Sünnet, İlm-i İlâhinin zatî olduğunu da kabul etmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın ilminin oluşması için herhangi bir vasıtaya ihtiyacı yoktur. İlm-i İlâhi kadîmdir, hâdis değildir.<sup>186</sup> Eğer hâdis olduğu kabul edilecek olursa, (hâşâ) Cenab-ı Hakk'ın cahil olduğu bir dönemin varlığı ortaya çıkar. Halbuki Yüce Yaratıcı böyle birşeyden münezzehtir. Onun ezeli ve ebedî ilmi, geçmiş ve geleceği, olmuşu ve olacağı, herşeyi ihata etmektedir.<sup>187</sup>

Cenab-ı Hakk'ın ilmiyle alakalı Ehl-i Sünnetin kabul ettiği başka bir esas da, ilmin maluma tâbî oluşudur.<sup>188</sup> Istilâhta ilim, bir şeyin zihindeki şekli, malum ise o şeyin hariçteki şeklidir. Mesela, lalenin zihindeki şekli ilim, hariçteki şekli ise malumdur. Lale hariçte nasıl ise, zihinde öylece bilinmektedir. Yoksa lale zihinde nasıl biliniyorsa o şekle uymak zorunda değildir.<sup>189</sup> Yani ilim maluma tâbîdir ve ikisinin birbirine tesiri yoktur.

<sup>183</sup> Hüdaverdi Adam, *a.g.e.*, 106-108

<sup>184</sup> Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 74

<sup>185</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, II, 126; el-Eş'ari, *a.g.e.*, 67

<sup>186</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, 2/126

<sup>187</sup> Adam, *a.g.e.*, 108-109

<sup>188</sup> Şehristani, *a.g.e.*, 218-219

<sup>189</sup> Mehmet Kırkinci, *Kader Nedir*, 38

Bu örnekten hareketle ilim, Allah'ın kulların işlediği amelleri ezeli ilmiyle bilmesi, malum ise kulların işlediği amellerdir. İlim maluma tâbîdir kaidesi gereğince Cenab-ı Hakk'ın ezeli ilminin, kulların iradesiyle hareket etmesine engel olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanlar iradî fiillerini nasıl işleyeceklerse, Cenab-ı Hakk ezelde öylece bilmiş ve takdir etmiştir. Yoksa O, öyle biliyor diye insanlar o fiilleri işlemiş yada işleyecek değillerdir.

Üzerinde durulması gereken başka bir nokta da malumatta ne kadar değişiklik olsa da, Allah'ın ilminde herhangi bir değişikliğin olmamasıdır. Malumattaki değişiklik, Cenab-ı Hakk'ın ilminden değil, mahlukattan kaynaklanmaktadır. Önceden yokken, sonradan meydana gelen varlıklar Allah'ın ilmine bir yenilik getirmezler. Çünkü Cenab-ı Hak onları yok olduğu halde bildiği gibi, yokluktan varlığa nasıl çıkaracağını da bilmektedir. Aynı şekilde var olanı da, varlığı halinde bildiği gibi, nasıl yok olacağını da bilmektedir. Demek ki, Allah'ın ilmi birdir, onda asla değişiklik oluşmaz, değişiklik mahlukattadır.<sup>190</sup>

İlim sıfatı hakkında Cebriyye'nin, Mutezile'nin ve Ehl-i Sünnetin fikirleri incelendikten sonra bu bölümde Mevlâna Celâleddin'in konu hakkındaki düşüncelerine yer verilecek ve O'nun hangi düşünce sistemini tercih ve te'yid ettiği belirlenmeye çalışılacaktır.

---

<sup>190</sup> Bağdadi, *Usulü 'd-din*, 95

#### 2.2.1.4.Mevlâna Celâleddin’e Göre İlim Sıfatı:

Allah’ın sıfatlarından olan ilim, sonsuz olup herşeyi ihata ettiği gibi, bütün kainatta görülen nizam, intizam ve hikmetler dahi ilâhî ilme delâlet etmektedir. Çünkü intizam ve hikmet ile iş görmek ancak ilim ile olur. Bütün varlıklardaki muntazam miktarlar, hikmet ve maslahata göre biçilmiş şekiller, bir kazanın düsturuyla ve kaderin pergeliyle düzenlenmiş gibi meyvedar vaziyetler, muhit bir ilme sahip bir Sani’i göstermektedir. Hiçbir şeyin ondan gizli kalması mümkün değildir. Herşey onun daire-i nazarındadır ve o herşeye nüfuz edebilir.

Bu gerçeği Mevlâna Hazretleri bir ayette de belirtildiği gibi “Bir yaprak bile yoktur ki düşün de, bilmesin onu, yer yüzünün karanlıklarında bir habbe yoktur ki bilmesin onu”<sup>191</sup> şeklinde ifade eder.<sup>192</sup> Ona göre; gerek göklerde, gerekse yeryüzünde zerre kadar hiçbirşeyin kendisinden gizli kalmadığı Cenâb-ı Hak<sup>193</sup> kapkaranlık bir gecede kara bir taşın üzerinde kara bir karıncanın dahi o incecik ayaklarıyla nasıl yürüdüğünü, nereye ve hangi amaçla gittiğini bilir. Dolayısıyla küçük bir karıncanın bile her halinden haberdar olan Allah, eşref-i mahlukat olan kulunun da ne yaptığından, nelerle uğraştığından haberdardır. İsyân mekanlarında sabahlayanları bildiği gibi, gönülleri hasretle, ahlarla dolu asilerin gözlerinden dökülen yaşları, kapısındaki ariflerin gönüllerinden damlayan kan katrelerini, seher vaktini tesbih ve zikirle geçirenlerin soluklarının sayısını da bilir.<sup>194</sup>

Hatta bu hakikate işareten Mevlâna “Allah öyle bilendir ki, bilgisinden, kalemlerin gizli sahifelerdeki yazıları da gizli kalmaz, adımların atılıp gidişleri de” buyurarak Allah’ın

---

<sup>191</sup> el-En’am 6/59

<sup>192</sup> Mektûbât, 127. Mektup, 189

<sup>193</sup> Âl-i İmran 3/5

<sup>194</sup> *Mecâlis-i Seb’â*, 10

ilminin, eşyanın zahir ve batınına aynı anda nüfuz ettiğini dile getirmekte, örnek gösterdiği sedef içerisindeki inciyle de konuya ayrı bir letafet kazandırmaktadır.<sup>195</sup> Zira inci tüm gözlerden irak, meydana gelmesi için çok zor aşamaların gerektiği, değeri hiçbir zaman azalmayan harika bir sanat eseridir. Kendisine bir sığınak ve barınak olarak hazırlanan sedefse farklı özelliklere sahiptir. İşte Allah (c.c.), ev sahibi olup misafirini herşeyden muhafaza eden sedefi en ince ayrıntısına kadar görüp bildiği gibi, o narin ve kıymetli misafiri de bütün vasıflarıyla görüp bilmekte, kimsenin göremediği yerlerde, onun her haline şahit olmaktadır.

İlm-i İlâhînin canlı-cansız herşeyi kapsadığını ifade eden Mevlâna bir beytinde Cenab-ı Hakk'ın “seni yaratan, senin heva ve hevesini bilmez mi? Senin münâcâtın yalan mı, gerçek mi fark etmez mi?” buyurduğunu hatırlatmakta ve bir yolcunun dün nerede konakladığını bilen Allah ertesi sabah onun nereye doğru yola çıktığını, hangi iniş ve hangi yokuşta olduğunu nasıl bilemez diyerek, hiçbir şeyin O'nun ilmi haricinde kalamayacağını ifade etmektedir.<sup>196</sup>

Bu noktadan hareketle Mevlâna gerek ferdi, gerekse içtimâî hayatın düzenini sağlamak için “Korkasın da bir fesat düşünmeyesin diye Allah bilen adımı takındı”<sup>197</sup> buyurmaktadır. Böylece insanın hem görünür alemde hem de kendi gizli aleminde bir kötülüğe yönelmemesi için Cenab-ı Hakk'ın bu sıfatını bilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Allah'ın kahrının ateşi çok şiddetli olduğu halde, lütfunun serinliğinin ondan daha ileri, daha üstün olduğunu belirtirken bunu farkedemeyen insanın görüşünün nâkıs olduğundan bahseder. Bütün mahlukatın aklının, ilm-i ilahi madeninden bir arpa miktarı olduğunu<sup>198</sup> söyleyerek de, o ilahi ilmin büyüklüğüne, muhitliğine işaret eder. Hem de gönle gelen herşeyi, söylenen her sözü, uğranan her hali bilen Yüce Allah'a hamd-ü senâlar eder.<sup>199</sup>

Mevlâna Celâleddin'in hikayelerindeki kahramanların ağızlarından dökülen kelimeler, aslında onun Cenâb-ı Hakk'a karşı yalvarış ve yakarışlarına da bir misal teşkil etmektedir. Şöyle ki: “Ey en az bağış, en az lütfü dünya mülkü olan Allah'm! Ben ne

---

<sup>195</sup> *Mecâlis-i Seb'a*, 67

<sup>196</sup> *Mesnevi*, III, 38, B.479-481; Tahir Mevlevi, *a.g.e.*, 127-128

<sup>197</sup> *Mesnevi*, IV, 18, B.217

<sup>198</sup> *Mesnevi*, IV, 299, B.3742-3745

<sup>199</sup> *Mecâlis-i Seb'a*, 7

diyeyim ki? Zaten sen gizlileri bilensin.”<sup>200</sup> “Hilimle dolu olan ben nasıl olur da acımayı öğretmeye kalkışır, bilgi sahibine nasıl olur da hilim yolunu gösterebilirim.”<sup>201</sup> “Ben huzurunda ne söyleyeyim, ne yüzle kerem şartını sana hatırlatmaya girişeyim. Sence bilinmeyen ne var? Alemde hatırında olmayan nedir ki? Sen bilgisizlikten arısın, bilgin de âlemde bulunan şeylerden herhangi birini unutmaktan arıdır”<sup>202</sup> sözleriyle Mevlâna, bir yandan münâcâtta bulunurken diğer yandan da Cenab-ı Hakk’ın ilim sıfatına açıklık getirmekte, Allah Teala’nın ilmiyle herşeyden haberdar olduğu halde hilmiyle insanların ayıplarını, kusurlarını ortaya dökmediğini, onlara çok merhametli davrandığını ortaya koymaktadır.

### 2.2.2.İrade Sıfatı

Her fiil bir iradenin neticesidir. Kainatta her an meydana gelen çeşitli ve sayısız fiiller Allah’ın hür ve muhtar bir iradeye sahip olduğunu çok açık bir şekilde izah ve isbat etmektedir. Öyleyse irade nedir? Bu sıfat Allah için kullanıldığında hangi anlamları ifade eder, kul için kullanıldığında hangi anlama gelir? İşte bu bölümde bu sorulara cevap aranacaktır.

#### 2.2.2.1.İrade’nin Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte irade, istek, talep, dilek,<sup>203</sup> buyruk, emir manalarına gelmektedir.<sup>204</sup> Terim anlamı olarak ise herhangi bir vecih üzere, kendisinden fiilin meydana geldiği, hal itibariyle diriliği gerektiren bir sıfattır.<sup>205</sup> Bütün varlıklara karşı kudret nisbeti eşit olmakla beraber herhangi bir vakitte bir işin terki veya yapılması için birini tahsis etme sıfatıdır.<sup>206</sup> Kısacası irade, Allah’ın mümkinatın olup olmamasını, ne vakit, nasıl ve nerede olacağını tayin ve tahsis etme sıfatıdır.<sup>207</sup>

<sup>200</sup> *Mesnevi*, I, 5, B.58

<sup>201</sup> *Mesnevi*, V, 337,338, B.4153

<sup>202</sup> *Mesnevi*, V, 338, B.4155-4158

<sup>203</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, 3/188

<sup>204</sup> Matürîdî, *Kitabu’t-Tevhid*, 286; Serdar Mutçalı, *a.g.e.*, 348

<sup>205</sup> Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 16

<sup>206</sup> Ali el-Kâri, *Şerhi fıkhi’l-ekber*, 63

<sup>207</sup> Abdülkerim Polat, *Mesâil-i İlm-i Kelam Akaid-i Ehl-i İslâm*, 44

### 2.2.2.2.Kur’ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre İrade Sıfatı:

Cenab-ı Hak kendisini Kur’an-ı Kerim’de istediğini yapan<sup>208</sup>, istediği hükmü veren<sup>209</sup> dilediği şeyleri mutlaka yerine getiren<sup>210</sup> olarak nitelendirmektedir. Onun hükmünün ardına düşüp onu iptal edecek kimse yoktur.<sup>211</sup> Yüce Yaratıcı “sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O’dur. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. Mülkünde gâlip, hikmet sahibi bir O vardır”<sup>212</sup> buyurarak bu ve benzeri daha pekçok ayetiyle kendisinin fail-i muhtar olduğunu, iradesinin her şeye nüfuz ettiğini, istediğini geri çevirecek ve hükmünü iptal edecek bir kudretin olmadığını ifade etmektedir.

Cenâb-ı Hak “Herhangi birşey için “Ben onu yarın yapacağım” deme. Ancak Allah dilerse de. Unuttuğun zaman hemen Rabbini an ve şöyle de: Umulur ki, Rabbim beni doğruya en yakın olana eriştirir” buyurarak insana yapmak istediği her işde evvelâ Allah’ın iradesini esas alması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Allah dilemedikten sonra birşey yapmak mümkün değildir. Bununla alakalı olarak Hz. Peygamber Hz. Süleyman’ın, “bu gece yüz cariyemle mübaşeretle bulunacağım ve bunların her biri de Allah yolunda savaştan bir erkek çocuk doğuracak” diye yemin ettiğini, fakat “inşaallah” demeyi unuttuğunu, neticede sadece bir kadının düşük meydana getirdiğini anlatmış, daha sonra da: “Eğer inşaallah deseydi, yemininde hânis olmaz ve her bir kadın Allah yolunda savaştan bir çocuk meydana getirirdi” buyurmuştur.<sup>213</sup> Demek ki herşeyde asıl olan İrade-i İlahiyedir. İnsan kesinlikle bilmelidir ki, Allah dilemedikten sonra hiçkimse hiçbir şey yapma güç ve kuvvetine sahip değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.)’de bunu “Allah ne dilerse o olur. Onun dilemediği ise asla olmaz”<sup>214</sup> şeklinde ifade etmiştir.

Bu izahdan sadece Allah’ın dilediğinin gerçekleştiği, kulun hiçbir fonksiyonunun olmadığı ve kuldan meydana gelen kötü şeylerin de Allah’ın dilemesiyle meydana geldiği sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü Allah kula irade vermiştir ve bu irade boşu

<sup>208</sup> el-Hacc 22/14

<sup>209</sup> el-Maide 5/1

<sup>210</sup> Buruc 85/16

<sup>211</sup> er-Ra’d 13/41

<sup>212</sup> Âl-i İmran 3/6

<sup>213</sup> Buhârî, “Nikah” 119; “Cihad” 23

<sup>214</sup> Ebu Davud, “Edeb” 106

boşuna değildir. Teklif ve imtihan sırrınca kul iradesini kullanacağı alanda serbest bırakılmıştır. Kendisi için iyi olanı ya da kötü olanı tercih edebilir. Kulun bu seçme özgürlüğünü ifade için Yüce Allah: “Biz o insanı birtakım katkılarla mezc edilmiş bir nutfeden yarattık. Evire çevire müptelâ kılmak üzere onu bir semî’ (işitici) ve basîr (görücü) yaptık. Herhalde biz ona doğru yolu gösterdik –ister şâkir olsun, ister nankör kâfir-”<sup>215</sup> yine: “De ki: Bu gerçek Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin”<sup>216</sup> buyurmuştur. Bu ayetlerden de gayet açık olarak anlaşılmaktadır ki, şâkir veya kâfir olmak insanın kendi tercihine bırakılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de “Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslâmiyete açar. Kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece kâfirleri küfür bataklığı içinde bırakır”<sup>217</sup> buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hakk’ın “Allah’ın hidayete erdirdiğini kimse saptıramaz ve saptırdığını da kimse hidayete erdiremez”<sup>218</sup>, “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de perde inmiştir”<sup>219</sup> bu ve benzeri ayetlerinden Allah’ın bir insanı inanmaya veya inanmamaya icbar ettiği ve insanın iradesinin olmadığı manası çıkarılmamalıdır. Çünkü Allah’ın mührü kulun iradesiyle küfrü tercihinden<sup>220</sup>, Allah’ın saptırması da kulun iradesini sapma yolunda kullanmasından sonra gelmektedir. Kısaca Allah’ın saptırması kulun iradesini “yaratma” şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa Allah’ın icbarı şeklinde anlaşılmalıdır. Eğer Allah kulun istediğini vermeseydi, diyelim ki, kul hidayet istiyor, imanı tercih ediyor ve o yolda gayret sarfediyor, buna rağmen Allah onu kabul etmese idi, işte o zaman “Allah onu küfürde kalmaya zorluyor” denilebilirdi. Fakat durum böyle değildir. Kul cenneti istese ve cennete götürecektir amelleri yapsa Allah onun istediğini yaratıp onu cennete koyarken, cehennemi isteyip oraya götürecektir amelleri yapan için de istediğini yaratır ve onu da cehenneme koyar. Bununla beraber Cenâb-ı Hakk’ın cehennemlik kulunu affedip cennete koyması da mümkündür. Çünkü o fâil-i muhtardır. Bu da yine affa liyakat kesbetmeye bağlıdır.

---

<sup>215</sup> İnsan 76/2

<sup>216</sup> el-Kehf 18/29

<sup>217</sup> el-En’âm 6/125

<sup>218</sup> el-Kehf 18/17

<sup>219</sup> el-Bakara 2/7

<sup>220</sup> el-Bakara 2/6



### 2.2.2.3.İslam Kelâmına Göre İrade Sıfatı

Bu bölümde irade sıfatı hakkında Mutezile ve Ehl-i Sünnetin görüşlerine değinilecek ve Mevlâna Celâleddin'in bu sıfatı ele alışı incelenecektir.

#### 2.2.2.3.1.Mutezile'ye Göre İrade Sıfatı

Mutezile'ye göre Cenab-ı Hakk'ın muttasıf olduğu irade sıfatı, fiili bir sıfattır. Herhangi bir mahalle kaim olmayan bu sıfat aynı zamanda hâdistir.<sup>221</sup>

Bazı Mutezilî âlimler, irade sıfatını Allah'ın ilim sıfatı ile birlikte düşünmekte ve O'nun ilmiyle aynı kabul etmektedir. Örneğin Ka'bi<sup>222</sup> ve Ebu'l-Hüseyn el-Basrî iradeyi ilme irca edenlerdendir. Başka bir Mutezili alim olan Ebu'l Hüzeyl el-Allâf da Allah'ın mahlukata teşbihini engellemek için irade sıfatı herhangi bir mahalle kâim değildir,<sup>223</sup> demiştir. İrade sıfatının fiilî, hâdis ve herhangi bir mahalle kaim olmadığını ileri süren Mutezile<sup>224</sup>, aynı zamanda Allah'ın bu sıfatında tağayyür ve taaddüd olabileceğini de iddia etmiştir. İrade, murad olunan şeyde tağayyür söz konusu ise, tağayyür edebileceği gibi, çoğalma söz konusu olduğu zaman da çoğalıp taaddüd edebilir<sup>225</sup>, demişlerdir.

Ayrıca Allah'ın iradesi kendi fiilleri içindir. Kullarının fiilleri için O'nun iradesinin manası, o fiilin yapılmasını emr ve talebtir diyen Mutezile<sup>226</sup>, Allah'ı şerden tenzih etmek isterken, küfür sınırlarına kadar gelmiş ve kulun iradesini O'nun mutlak irade ve kudretinin üstüne yerleştirmiştir.<sup>227</sup>

#### 2.2.2.3.2.Ehl-i Sünnet'e Göre İrade Sıfatı:

<sup>221</sup> Kâdî Abdülcebbar, *Şerh-u usûli'l-hamse*, 440; Bağdadi, *Usulü'd-din*, 103

<sup>222</sup> Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, (trc. Kemal Işık), 75

<sup>223</sup> Ali Sami en-Neşşar, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslam*, I, 554

<sup>224</sup> Mâtürîdî, *Kıtabu't-Tevhid*, 293; Bağdadi, *a.g.e.*, 447-448

<sup>225</sup> Eş'ari, *Makâlât*, I, 266-267; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, I, 97

<sup>226</sup> Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, VI, 4

<sup>227</sup> Lütfullah Cebeci, *Kur'an'da Şer Problemi*, 111

Ehl-i Sünnet'e göre irade sıfatı kadîm ve Cenab-ı Hakk'ın zâtı ile kâim bir sıfattır.<sup>228</sup> O irade Allah Teala'nın muratlarının hepsini, ilmine uygun bir şekilde ihata etmektedir. Allah'ın murat etmediği hiçbir şey alemde meydana gelmez.<sup>229</sup>

Zaman, mekan, cihetler, miktarlar, varlık ve yokluk gibi şeylerde, mümkün varlıkta tahsis sıfatı olan bu sıfat bütün hâdis varlıklara taalluk eder. Ve bu hâdis varlıklar Yüce Allah'ın kudretiyle meydana gelir. O'nun kudretiyle yaratılan herşey, bu kudretin maddura iktiranı ve ona tahsis edilmesi için irade sıfatına muhtaçtır.<sup>230</sup>

Kadim olduğu söylenen bu sıfatın hadis olduğu düşünüldüğünde üç ihtimal söz konusu olur. Birincisi, Allah'ın iradeyi kendi zatında ihdas etmesidir ki, Cenab-ı Hakk'ın zâtı hâdis şeylerin mahalli olamayacağı için böyle birşey imkânsızdır. İkincisi, Allah'ın iradeyi başkasında ihdas etmesidir. Bu durumda, kendisinde irade sıfatının ihdas edildiği varlık, Allah'ın iradesiyle mürid olması gerekir ki, bu da imkânsızdır. Üçüncüsü de irade sıfatının kendi kendine kâim olmasıdır ki bu da mümkün değildir. Çünkü irade bir sıfattır ve sıfatlar kendi kendine kaim olamazlar.<sup>231</sup> Demek ki irade, Cenab-ı Hakk'ın zâtı ile kaim ezeli bir sıfatıdır.

#### 2.2.2.4.Mevlâna'ya Göre İrade Sıfatı:

Eserlerinin pekçok yerinde Cenab-ı Hakk'ın irade sıfatını zikreden Mevlâna Celaleddin, "Allah neyi dilediyse o oldu"<sup>232</sup> hadisini açıklarken, dilek O'nun dileğidir, onun rızasıdır. Onun rızasını arayın. Başkalarının hışmından, sizi reddetmesinden gönlünüz daralmasın, siz O'nun rızasına yönelin, demektedir. Hadiste geçen "oldu" kelimesi geçmiş zamanı bildirse de, Cenab-ı Hakk'ın işinde geçmiş, gelecek yoktur, nitekim O'nun indinde sabah ve akşam da yoktur. Kulun, Allah ne dilediyse o oldu demesi, kulu tembelliğe yöneltmek için değil, aksine çalışmaya teşvik içindir.<sup>233</sup>

<sup>228</sup> Bağdâdî, a.g.e., 102

<sup>229</sup> İbn Hazm, *el-Fasl*, II, 176

<sup>230</sup> Gazzâlî, a.g.e., 80

<sup>231</sup> Eş'arî, *el-Luma*, 45-46; Cüveynî, *el-Akîdetü'n-nizâmiyye*, 17-18; Adam, a.g.e., 127

<sup>232</sup> Ebu Davud, "Edeb", 106

<sup>233</sup> *Mesnevi*, 5/254, B.3111

Mevlâna, Cenab-ı Hakk'ın iradesinden bahsederken bu alem gayb rüzgarının yani "İrade-i İlahiyyenin"<sup>234</sup> önünde acizdir, buyurmuştur. Ve o rüzgar ile bu dünya bazan yükselir bazan alçalır bazan sağlam bazan kırık dökük bir hale gelir, kimi zaman gül bahçesi olur, kimi zaman diken.<sup>235</sup> Ona göre Allah dilerse havayı ve ateşi aşağılatır, dilerse dikenı gülden üstün kılar. O hâkimdir, dilediğini yapar ve derdin kendisinden deva husule getirir.<sup>236</sup> Bu ifadeleriyle Mevlâna Allah'ın fail-i muhtar olduğunu ve kulun, gidişatı aleyhine çevirmemesi için O'na yalvarması, tevekkül ve teslimiyet içinde olması lazım geldiğini nazara vermektedir. Yani herhangi birşeyin değer kazanması veya kaybetmesi O'nun elindedir. Cenâb-ı Hak dilediğini aziz eder, topraktan yaratılmış bir cesede kanatlar aç da uç der. Ateşten yaratılmış olan Azazile'de "git şeytan ol, yedi kat yerin altında şeytanlıkla uğraş" der. Adem'e de "Ey topraktan yaratılan Adem! Sen de süha yıldızına kadar çık" der.<sup>237</sup> O'nun işi illetsiz, sebepsiz ve dosdoğrudur, yoksa sebeplere bağlı değildir.<sup>238</sup> Mevlâna'nın bu sözleri, iradesi ve şuuru olmayanlar için doğrudur. Merkeb niçin merkeb olmuş, sinek niçin sinek yaratılmıştır? Burada sebep aranmaz. Ve Allah'ın hikmetinden sual olunmaz. Ama iradesi ve şuuru olanlar da sebep aranır. Şeytan niçin şeytan olmuştur? Enaniyet davası güttüğü için denilir. Adem niçin cennetten kovulmuştur? Yasağı çiğnediği için denilir. Peki niçin affolunmuştur? Tevbe-istiğfar ettiği için, denilir. Şuur ve iradeye sahip olan kul ne arzu ederse, o sebebe binaen Cenâb-ı Hak da onu yaratır. Yani affeden Allah'tır, fakat affolunmak için Allah'ın kapısını "kesb" ünvanıyla döven kuldur. Saptıran da yine Allah'tır. Fakat yöneldiği günahlarla Allah'ın "mudill" isminin kapısını çalan kuldur.

Allah'ın iradesinin herşeye hâkim olduğunu ifade eden Mevlâna, verdiği örneklerle konuyu daha da zenginleştirir. Eğer Allah dilerse bir insana azıcık söz dahi tesir eder, ama eğer dilemezse yüzbin söz dahi söylenmiş olsa, o insanın kalbinde yer etmez, geçip gider ve unutulur. Meselâ bir elbiseye bir ateş kıvılcımı düştüğü vakit, eğer Allah dilerse o kıvılcım alevlenip elbiseyi yakıp kül edebileceği gibi, dilemediği takdirde de yüz kıvılcım dahi düşse, yine de o elbiseyi tutuşturamaz.<sup>239</sup> Şayet Allah binlerce askere

<sup>234</sup> Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, 423

<sup>235</sup> *Mesnevi*, II, 99, B.1300-1302

<sup>236</sup> *Mesnevi*, II, 124, B.1620-1621

<sup>237</sup> *Mesnevi*, II, 124, B.1622-1624

<sup>238</sup> *Mesnevi*, II, 124, B.1626

<sup>239</sup> *Fihî Mâfih*, 87

“gidin, falan kaleye görünün, fakat almayın” buyursa, onlar denileni yapar ve kaleyi almadan geri dönerler. Bir tek atlıya da “o kaleyi zabt et!” dese bu tek atlı kale kapısını açar ve kaleyi zabteder. Demek ki herşey O’nun dilemesine bağlıdır. Hatta eğer O istemişse eşya, tabiatının zıddına dahi hareket edebilir. Ve etmiştir de zaten. Herşeyi yakıp küle çeviren ateş, Cenab-ı Hak kendisine izin vermediği için İbrahim (a.s.)’ı yakmamıştır. Aksine onun için bir selamet yurdu olmuş, yemyeşil bir gül bahçesi haline gelmiştir. Çünkü Allah böyle olmasını istemiş, ateşe Hz. İbrahim için soğuk ve selametli<sup>240</sup> olmasını emretmiştir.<sup>241</sup>

Demek ki önemli olan Cenâb-ı Hakk’ın izni ve iradesidir. Hayatta hiçbir şey O’nun izni olmaksızın meydana gelmez. Hatta insan çoğu zaman planlar kurar, programlar yapar. Kulun kendi gücüyle yapamayacağı bu plan ve programları eğer Cenâb-ı Hak irade etmez ve izin vermezse, bunların hiçbir ehemmiyeti yoktur. Çocuk sahibi olmak, mal-mülk edinmek gibi hususlar buna örnektir. Bu durum, aciz bir varlık olan insana, son derece kudretli ve mutlak irade sahibi bir Yaratıcının varlığını hatırlatma olduğu gibi, aynı zamanda insanın hiçbir zaman kendi tedbir ve ihtiyarına güvenmemesi için bir ikaz ve uyarı vazifesi de görmektedir.

Mevlâna, insanın Cenab-ı Hakk’ın iradesini düşünmeksizin hareket etmesini rüyasında yabancı bir şehre düşmüş adama benzetmektedir. Orada hiçbir tanıdığı olmayan bu adam, o şehre geldiği için pişmanlık ve üzüntü duyar. Ellerini oğuşturur, dudağını ısırır, içi hasret ateşiyle yanar, tutuşur. Fakat uyanınca bakar ki, yaşadığı sıkıntılardan eser yok. Hepsinin bir rüya olduğunu anlar ve bu sefer de rüyada çektiği sıkıntılar için pişmanlık duyar. Tekrar uyuyup da aynı rüyayı görünce, yine aynı sebeplerden dolayı aynı üzüntü ve pişmanlığı yaşar. Uyandığında bunun üzülmemesi gereken bir rüya olduğunu anlamışken, uyuyunca yine gerçeği unuttur, yine aynı üzüntü ve kederi yaşar. İşte insanlar da böyledir. Hayatlarının kendi arzuları istikametinde yönlenmediğini gördükleri halde, tedbirlerin işe yaramadığını bildikleri halde yine de kendi düşünce, irade ve tedbirlerine uyarlar. Halbuki asıl olan Allah Teala’nın iradesi ve izin vermesidir.<sup>242</sup> Bu husus insanın iradesiyle tercih edip, erişebileceği şeyler hakkında

---

<sup>240</sup> el-Enbiyâ 21/69

<sup>241</sup> *Fîhi Mâfih*, 88

<sup>242</sup> *Fîhi Mâfih*, 247-248

değil, gücünün yetemeyeceği, istese de ulaşamayacağı Şeyler hakkındadır. Yani burada insanın iradesi yok sayılıp da mutlak cebir anlayışının benimsendiği söylenemez.

Mevlâna Celâleddin, bu hakikat için İbrahim Ethem'i örnek vermektedir: Padişah iken ava çıkan İbrahim Ethem, bir ceylanın arkasına takılmış. Onu yakalayayım derken, ordusundan ve arkadaşlarından epeyce uzaklaşmış, ceylanı avlamak gayesiyle koşturduğu atı kan ter içerisinde kalmış. Bu sırada canını kurtarmak için kendisinden kaçan ceylan, dile gelmiş ve ona dönerek: “Sen bunun için yaratılmadın. Yüce Allah seni, beni avlaman için yaratmadı” diyerek kendisinin daha ulvi gayeler için yaratıldığını hatırlatmış. Bunu duyan İbrahim Ethem feryatla kendisini attan yere atmış ve bulunduğu yerde karşılaştığı bir çobana, kendi padişah elbiselerini ve elinde bulunan silah, at ve mücevher gibi sahip olduğu herşeyi vermiş, giydiği çoban kıyafetiyle yaratılış gayesini anlamak için yollara düşmüştür. Başlangıçta, o ceylanı avlamak istemiş, ama sonunda Allah onu, o ceylan ile avlamıştır. İşte görülüyor ki, bu dünyada yalnız O'nun istediği olmaktadır.<sup>243</sup>

Mevlâna'nın bu açıklamalarıyla anlaşılmaktadır ki, kainatta var olan herşey Cenâb-ı Hakk'ın iradesiyle meydana gelmektedir. Alem tamamıyla O'nun iradesi eseridir. Fakat bu ilâhî irade kulun irade sınırlarını çiğnemez. Kul Allah'ın kendisine tahsis etmiş olduğu irade alanında özgürdür. İsteddiği şeyi tercih edebilir. İlâhi irade tarafından kendisine herhangi bir baskı söz konusu değildir.

### **2.2.3.Kudret Sıfatı**

Kainattaki canlı-cansız sanat eserlerinin tam bir intizam içerisinde yaratılmış olmaları, icadlarının kolay bir şekilde cereyan etmesi, bir Sâni-i Hakîmin varlığını ve birliğini ortaya koyduğu gibi, onun kudretinin mükemmeliğini de göstermektedir.

Topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu halde güzel bir surette sümbüller vermesi, ağaçlara giren karışık pekçok maddenin yaprak, çiçek ve meyvelere dönüşmesi ve insan bedenine çeşit çeşit giren gıdai maddelerin hikmetli ve ölçülü bir şekilde bölünüp taksim edilmesi, Yüce Yaratıcının Mutlak Hakîm, Mutlak Alîm ve Mutlak Kadîr olduğuna sadece bir kaç örnektir. Buraya kadar Cenab-ı Hakk'ın ilim ve irade sıfatları üzerinde durulduktan sonra bu bölümde de kudret sıfatı üzerinde durulacaktır.

---

<sup>243</sup> *Fîhi Mâfîh*, 248

### 2.2.3.1.Kudret Sifatının Sözlük ve Terim Anlamı

Kudret kelimesi sözlükte güç, kuvvet manalarına gelmektedir.<sup>244</sup> Terim anlamı olarak ise hayat sahibinin iradesiyle bir şeyi yapmaya veya terketmeye imkân bulduğu bir sıfattır.<sup>245</sup> İrade sıfatına uygun olarak her mümkünün icadı veya idamı bununla gerçekleşir.<sup>246</sup> Yani Allah dilerse kudreti ile bir fiili yapar, dilemezse yapmaz. Onun kudretinin şumul dairesinden hiçbir mümkün hariç kalamaz. Fakat bir fiilin yapılması veya yapılmaması O'nun Zâtının gereği değildir. Allah isterse icad eder, yaratır, istemezse yaratmaz.

### 2.2.3.2.Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler'e Göre Kudret Sıfatı

Cenâb-ı Hak herşeye kadir olduğunu<sup>247</sup> belirttiği ayetiyle kendisinde kudret sıfatının varlığını kısaca ifade etmiş, başka bir ayette de bu sıfatı açıklayıcı şekilde “Allah yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz”<sup>248</sup> buyurmuştur. Yani yarattığı şeylerin büyüklüğü ve onlarda meydana gelen icraatlerin mükemmelliği O'nun kadir oluşuna açık birer delildir.

Gökleri ve yeri yaratan Cenâb-ı Hak onların benzerlerini de yaratmaya muktedirdir.<sup>249</sup> Mahlukatı yoktan yaratmak O'nun kudretine ağır gelmediği gibi ölmüş olan varlıkları diriltmek de Onun için asla zor olmayacaktır.<sup>250</sup> Zaten Allah'ın (c.c.) kudretine nisbeten en büyük şey, en küçük şey kadar kolaydır. Bir nev'in bütün efradıyla icad edilmesi bir ferdin icadı kadar külfetsiz ve rahattır. Cenneti yaratmak bir baharı yaratmak kadar kolaydır. Bir baharı icad etmek de bir çiçeği icad etmek kadar rahattır. Nitekim “Sizin hepinizi yaratmak ve öldükten sonra diriltmek, bir kişiyi yaratıp diriltmek gibidir”<sup>251</sup> buyurularak bu hakikate dikkat çekilmiştir.

<sup>244</sup> İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V, 76

<sup>245</sup> Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 173

<sup>246</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, V, 74; Polat, *Mesail-i İlm-i Kelam Akaid-i Ehl-i İslam*, 46

<sup>247</sup> el-Haşr 59/6

<sup>248</sup> et-Talak 65/12

<sup>249</sup> Yâsin 36/81

<sup>250</sup> el-Ahkaf 46/33

<sup>251</sup> Lokman 31/28

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İnsanlar içlerindeki açığa vursalar da, gizleseler de Allah onları muhakkak hesâba çekecektir, herşeye gücü yeten Cenâb-ı Hak vakti geldiğinde dilediğini affeder, dilediğine de azab eder.<sup>252</sup> Bu yüzden, insanın vazifesi hayır işlerinde yarışmak<sup>253</sup>, azabı netice verecek günahlardan kaçınmaktır.<sup>254</sup>

Peygamber (s.a.)'in Safa ve Merve tepelerinde iken "Allah'tan başka ilah yoktur. O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir, O her şeye kadirdir"<sup>255</sup> şeklindeki ifadeleri de Allah (c.c.)'in uluhiyyetinde ortağı olmadığına, O'nun herşeye gücü yettiğine işaret etmekte ve Cenâb-ı Hak'ın kudret sıfatına işaret etmektedir. Hatta Hz. Peygamber başka bir hadisinde bu sözlerin, kendisinin ve kendisinden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz olduğunu da dile getirmiştir.<sup>256</sup> Âyet ve hadislerin ışığında anlaşılmaktadır ki Allah birdir ve her şeye kadirdir. Hiçbir şey O'na ağır gelmez. Kudretinde hiçbir cihetle noksanîyet yoktur. Ve O'nun işlerine acz müdahale edemez..

---

<sup>252</sup> el-Bakara 2/284

<sup>253</sup> el-Bakara 2/148

<sup>254</sup> el-En'am 6/65

<sup>255</sup> Muvatta, "Hacc" 127, (I, 372); Müslim, "Hacc" 147; Ebu Davud, "Menasik" 1908

<sup>256</sup> Muvatta, "Kur'an" 32, (I, 214,215); Tirmizi, "Daavât", 3579



### 2.2.3.3.İslam Kelâmına Göre Kudret Sıfatı

Bu bölümde kudret sıfatı hakkında Mutezile ve Ehl-i Sünnet'in açıklamalarına yer verilecek, ardından Mevlâna Celâleddin'in konu hakkındaki görüşleri sunulacaktır.

#### 2.2.3.3.1.Mutezile'ye Göre Kudret Sıfatı:

Mutezile'ye göre kudret sıfatı Cenab-ı Hakk'ın zâtının ayınıdır ve haricî bir vücuda sahip değildir. Mutezile bu sıfatın bütün mümkinata taalluku hususunda ihtilaf içerisindedir. Meselâ, **Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin zulme ve yalana taalluk edip etmemesi meselesi** hakkında Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf (ö.235/849), Ebû Mûsa el-Murdar (ö.226/840), Câfer ibn Harb (ö.236/850), Bişr ibn Mu'temir (ö.210/825) ve Kadı Abdülcebbar (ö.415-1024) “Allah'ın buna kudreti vardır, Fakat Allah asla zulmetmez” demişlerdir.<sup>257</sup> Nazzâm (ö.231/845), Ali el-Esvâri ve Câhız (ö.255/868) ise “Allah'ın kudreti zulme taalluk etmez. Cenab-ı Hakk'ın aslah olan fiili terkedip, aslah olmayanı işlemesi caiz değildir” demişlerdir.<sup>258</sup>

**Cenab-ı Hakk'ın kudretinin güç yetireceği şeye taalluku konusunda** ise Nazzam, Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf ve pekçoğu bir şey iki kadirin makduru olamaz diyerek kulların güç yetirdiği şeye Allah'ın kudreti taalluk etmez, demişlerdir.<sup>259</sup> Hatta Mutezile'nin bir kısmı Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin, hayvanların, meleklerin, cinlerin ve şeytanların fiillerine taallukunu tamamen inkâr etmiş ve bu fiilleri yaratmada Allah'ın ne müsbet, ne de menfi bir kudreti bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.<sup>260</sup> Bazıları da bunun aksine kulun güç yetirdiği şeye Allah'ın kudreti de taalluk eder fikrini ortaya koymuşlardır. Onlara göre, Allah onu işlerse zorunlu, kul işlerse kesb olmuş olur. Gerek Allah, gerek kul tek başına fiili işlemeye kadirdir.Allah o fiili yaratmakla kadir olurken, kul da onu işlemekle kadir olur.<sup>261</sup> Bu hususlar haricinde Mutezile, bütün mevcudatın Allah'a istinad ettiği görüşünde ittifak halindedirler.

<sup>257</sup> Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu usûli'l-hamse*, 316-317; Ayrıca bk. Eş'arî, *Makâlât*, II, 232

<sup>258</sup> Kâdî Abdülcebbar, *a.g.e.*, 313, Eş'ari, *a.g.e.*, II, 232

<sup>259</sup> Eş'ari, *a.g.e.*, II, 228

<sup>260</sup> Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 65

<sup>261</sup> Eş'ari, *a.g.e.*, II, 228

### 2.2.3.3.2.Ehl-i Sünnet'e Göre Kudret Sıfatı

Ehl-i Sünnet'e göre ise diğer sıfatlar gibi bu sıfat da Cenab-ı Hakk'ın zatıyla kaim, ezeli bir sıfatıdır.<sup>262</sup> Allah (c.c.) herşeyi kapsayan ilmi, tercih ve tahsis manasına gelen iradesi ve iradenin taalluk ettiği şeylere güç yetirme manasına gelen kudretiyle mahlukatı yaratmaktadır.

Allah'ın kudreti takdir ve bütün makduratı yaratmaya kâfidir.<sup>263</sup> Bu kudret bütün mümkinata taalluk eder.<sup>264</sup> Kulların fiilleri de dahil hiçbir şey bu kudretin dışında kalmaz. “Allah herşeye kadirdir”<sup>265</sup> ayeti de bu manayı ortaya koymaktadır. Mutezile ise bu ayetten anlaşılan manayı tahrif etmiştir. Çünkü onlar “Allah kendisi için makdur olan herşeye kadirdir, ama kulların fiillerine kadir olamaz” fikrini ileri sürmüşlerdir.

Kudretin bütün mümkinata taalluk etmesi hususunda Ehl-i Sünnet, Allah'ın ilim sıfatı ile kudret sıfatını eşit kabul etmiştir. Onlara göre malum ancak Allah'ın bildiği, makdur da ancak Allah'ın kadir olduğu şeydir. Yani Allah'ın bilemediği malum ve güç yetiremediği makdur yoktur. Cenab-ı Hakk'ın ilmi herşeyi muhit olduğu gibi, kudreti de herşeye şamildir.<sup>266</sup>

---

<sup>262</sup> Eş'ari, *Usul-ü Ehl-i's-sünneh ve'l-cemaah*, 67, en-Nesefi, *Tebziratü'l-edille*, 261; Ömer en-Nesefi, *Metnü'l-Akaid*, 4

<sup>263</sup> Bağdadi, *Usulü'd-din*, 93

<sup>264</sup> Bağdadi, *a.g.e.*, 93; Cüveyni, *Akidetü'n-nizamiyye*, 25; Gazali, *İtikadda Orta Yol*, 61-62

<sup>265</sup> el-Haşr 59/6

<sup>266</sup> Eş'ari, *Makâlât*, II, 228

#### 2.2.3.4.Mevlâna'ya Göre Kudret Sıfatı

Mevlâna Celâleddin kudret sıfatını izah ederken “Allah, gücün ancak kendisinde olduğunu bildirmek için insanın kararını bozar, tedbirlerini tersine çevirir. Kimi zaman insanın yapacağı işe sarılması için onun kararına zıt birşey yapmaz, kimi zaman da onun tedbirini kırar geçirir ki, bu da insanın Allah’ın kudretini anlaması için bir tenbih olur”<sup>267</sup> demektedir. Firavunlaşmaya meyyal olan insan, her istediğini elde edemeyince kendi gücünün üzerinde başka bir güç ve kuvvetin varlığını hisseder ve o yüce kudrete sığınmaktan başka bir çare olmadığını anlar. Böylece o, hem kendini tanır, hem Rabbini tanır, acizliğini görerek Hâlıkının kadir olduğuna şahitlik eder.

Mevlâna, ilâhi kudretin büyüklüğünü “Allah’ın kudret eli her olmayacak şeyi var eder”<sup>268</sup> şeklinde ifade etmektedir. Hatta ona göre, “yokluk ölüden daha ölüyken O’nun avucunda çaresiz kalır ve varlık alemine gelir. Anadan doğma bir köre ya da bir cüzzamlıya şifa nasib etmek O’nun için çok kolaydır. Hatta ölü bile O’nun efsunuyla can bulur.”<sup>269</sup> Bu ifadeleriyle Mevlâna Allah Teala’nın kudretine hiçbir şeyin zor gelmeyeceğini beyan etmektedir. Varlığın kaynağı, ölüden daha ölü olan yokluktur. Bu hakikat, insan aklının Allah’ın kudretine teslim olmasına yeterlidir. Vardan var etmek kolaydır, ama yoktan var etmek her güç sahibinin harcı değildir. Bu ancak eşsiz kudret sahibi Yüce Yaratıcı’ya ait bir icraattir.

Mevlâna “O her gün başka bir iştedir”<sup>270</sup> ayetini açıklarken; O’nu işsiz güçsüz bilme! O’nun en basit işi dünyaya üç ordu yollamasıdır. Bu üç ordunun birincisi, rahimlerde çocukların yetişmesi için babaların bellerinden analara gelir, ikincisi, dünyanın kadın ve erkekle dolması için anaların rahminden dünyaya gelir, üçüncüsü de herkesin yaptıklarının karşılığını görmesi için ecel canibine yürür. İşte en basit işi bu üç orduya hükmetmek olan Allah Teala’nın kudretine<sup>271</sup> bu âlem gibi yüzlercesini yaratmak çok kolay ve basit gelir<sup>272</sup> demektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, kudret-i ilahiyye’ye

<sup>267</sup> *Mesnevi*, III, 365, B.4463-4465

<sup>268</sup> *Mesnevi*, I, 246, B.3067

<sup>269</sup> *Mesnevi*, I, 246, B.3069-3070

<sup>270</sup> er-Rahman 55/29

<sup>271</sup> *Mesnevi*, I, 247, B.3071-3075

<sup>272</sup> *Mesnevi*, I, 42, B.522

nisbeten herşey eşittir. İnsanın ana rahmine düşüşünü, dünyaya gelişini ve ahirete göçüşünü idare eden Zât küçük bir hayvanın, hatta bir bitkinin bile hayat programını idare eder. Bütün mahlukatın yaratılmasında bir yanda nihayetsiz bir cömertlik ve çokluk bulunduğu halde, diğer yanda fevkalade bir san’at güzelliği bulunmaktadır. Her şey çok kolay ve ucuz icad edildiği halde kıymetlerinde herhangi bir eksilme ve azalma söz konusu değildir. Aksine tüm varlıklar san’atça pek kıymetdar ve hilkatçe çok güzeldir. Meydana gelmeleri için pekçok cihaz ve zamana muhtaç olan mahlukat buna rağmen gayet büyük bir kolaylık ve süratle yaratılmaktadır. Bu kudret faaliyetleri göstermektedir ki, Cenâb-ı Hakk’ın kudretine nisbeten en büyük şey en küçük şey kadar kolaydır. Sayısız ferdlerin icad ve idareleri bir ferдин icad ve idaresiyle aynıdır.

Allah Teala’nın kudret ve iradesiyle var olan mahlukat, ancak O’nun kudret ve iradesiyle kuvvet bulabilir, aksi takdirde acizliğe mahkumdur. Mevlâna Celaleddin bu gerçeği ifade için bütün mahlukları iğne önündeki gergefe benzetmektedir. Cenab-ı Hakk’ın kudreti, gergefe kimi zaman şeytan resmi işler, kimi zaman da insan. Kimi zaman sevinç nakşeder, kimi zaman gam. Gergefin eli, dili yoktur ki, üzerine işlenene müdahale edip, kendi faydası yada zararı hususunda ses çıkarabilsin.<sup>273</sup> İşte Allah’ın kudreti karşısında insan da, bütün mahlukat da böylesine acizdir. Mevlâna’nın bu sözleriyle cebrî görüşü savunduğu düşünülmemelidir. O, bu görüşlerini Kur’an-ı Kerim’deki “Attığın zaman sen atmadın”<sup>274</sup> mealindeki ayetle de bağdaştırmaktadır. Bu ayet Bedir muharebesinden sonra nazil olmuştur. Hz. Peygamber bu savaş esnasında Cenâb-ı Hakk’a muzafferiyet için dua etmiştir. O sırada Cebrail (a.s.) gelmiş ve O’na “Bir avuç toprak al, onlara doğru at” demiştir. Hz. Peygamber denileni yapınca müşrik ordusu gözleriyle uğraşmaya başlamış, müslümanlar da bu fırsatı kullanarak savaşı galibiyetle bitirmişlerdir.<sup>275</sup> Bu olayda hernekadar toprağı atan Hz. Peygamber olsa da, Allah (c.c.) o fiilin kendisine ait olduğunu belirtmek için “Attığın vakit sen atmadın ya Muhammed! Velâkin Allah attı” buyurmuştur. O, peygamberine olan bu hitabıyla yaptığı güzel bir şeyden dolayı insanların böbürlenmeyip, oradaki başarıyı Allah’a isnad etmeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Gerek bu ayet-i kerimenin ortaya koyduğu sonuç ve gerekse Mevlâna’nın mahlukatı bir gergefe benzetmesi insanın bir cebirle karşı karşıya

---

<sup>273</sup> *Mesnevi*, I, 49, B.612-614

<sup>274</sup> el-Enfal 8/17

<sup>275</sup> Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 212

olduğunu göstermez. Bunu Mevlâna; “bu cebir değil, Allah’ın Cebbar isminin manasıdır. Cebbarlığı anmak da ancak Allah’a tazarru ve niyaz içindir”<sup>276</sup> şeklinde açıklamaktadır. Mevlana “İnsanın bela ve musibetlerden dolayı ağlayıp sızlaması kudreti olmadığını gösteriyorken, yaptığı herhangi bir şeyden dolayı utanma hissini doğması da onun iradesine delildir”<sup>277</sup> diyerek Allah’ın mutlak kudreti karşısında insanın iradesini iptal etmediğini ortaya koymaktadır.

Allah öyle bir kudret sahibidir ki, o kudrete istinad eden küçücük bir canlı bile koca bir orduyu mahvedebilecek bir güce erişebilir. Ebabil kuşları buna çok güzel bir örnektir. Mevlâna Ebâbil kuşlarında Allah kudreti vardır, demektedir. Yoksa küçük bir kuşun bir fili öldürebileceği nasıl düşünülür? Bir orduyu bir kaç tane kuşun kırıp geçirmesi, o kuvvetin ve o heybetin Allah’dan kaynaklandığını isbat için yeterli bir delildir.<sup>278</sup> Burada Mevlâna Hz. Peygamber’in doğduğu sene cereyan eden fil hadisesine dikkat çekmektedir. Habeş valisi Ebrehe, Kabe’yi yıkmak ve insanların teveccühünü kendi yaptırdığı kiliseye yönlendirmek için, askerleri ve en kuvvetli filleriyle yola çıkmıştır. Fakat Kâbe’nin sahibi olan Allah, Ebrehe’ye izin vermemiş, hatta daha Mekke’ye varmadan Ebabil kuşlarını onların üzerine göndermiştir. Fillerine ve kuvvetlerine güvenen Ebrehe ordusu bu kuşların atmış olduğu taşlar ile yenilmiş ekin yaprağı haline gelmişlerdir.<sup>279</sup> Kabe’yi koruma düşüncesiyle böylesine akıllıca bir hareket, akli olmayan bir kaç tane kuşa ait olamaz. Onlar ancak bu olayda vazifelerini yerine getirmişlerdir. Kabe’nin düşmanını böylesine mahv-u perişan etmek ancak göklerin ve yerin hâkimi, sonsuz kudret sahibi Yüce Yaratıcıya ait bir fiildir.

Cenâb-ı Hakk’ın kudretine gereken ehemmiyeti vermeyip, kendi gücüne güvenen insanların akıbeti için Mevlanâ’nın verdiği şu misal kayda değerdir: Birisi Kur’an’dan “kaynaktan suyu kestim” ayetini<sup>280</sup> okuyor iken oradan geçen mantıkçı bir filozof bu ayeti işitince itiraz ederek “toprağı bel ile yarar, kazma ile kazar ve suyu aşağıdan yukarıya biz çıkarırız” demiştir. Gece uykusunda arslan gibi bir yiğit görmüş. O yiğit

<sup>276</sup> *Mesnevi*, I, 49, B. 617

<sup>277</sup> *Mesnevi*, I, 49, B.618

<sup>278</sup> *Mesnevi*, II, 263-264, B.3432-3434

<sup>279</sup> Fil 105/1-5; Yazır, *a.g.e.*, IX, 447-457

<sup>280</sup> el-Mülk 67/30: “قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ :De ki suyunuz çekilirse,söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir.”

attığı tokatla filozofun iki gözünü kör etmiş. Sonra ona hitaben: “Eğer sözünde sâdik isen gözünün pınarından da kazma ile nur çıkar bakalım” demiştir. Filozof bu rüyadan uyandığı vakit iki gözünü kör bulmuştur. Ağlayıp inleyerek Cenab-ı Hak’tan af dilese, gözlerinin nuru kendisine verilecekken o böyle bir şeyi istememiştir. Çünkü kötü amelleri ve günahları sebebiyle kalbine giden tevbe yolları tıkanmıştır.<sup>281</sup> Buradan anlaşılmalıdır ki, insan kuvvetiyle övünmek yerine, acizliğini vasıta bilip Cenab-ı Hakk’ın kudretine istinad etmelidir. Aksi takdirde akıbeti hüsrân olacaktır.

Bu sebeple Mevlâna Celâleddin; Allah’ım eğer sen aya, güneşe kusur bulursan, selvinin boyuna iki büklüm dersen, göklere ve arşa hakir, maden ile denize fakir tabir edersen, öyle demek ve öyle tabir etmek senin kemaline nisbetle layıktır. Çünkü fanilere vücut vermek ve onları kemal mertebesine getirmek kudreti ancak sana mahsustur<sup>282</sup> dediği gibi, bir münâcatında da; Ya Rabbi! Bana bağışladığın bir katrecik bilgiyi beden toprağından kurtar. Toprak onu örtmeden, yeller onu kurutmadan sen onu kurtar. Ama yeller kurutsa da, toprak örtse de gene onlardan geri almaya senin gücün yeter. Havaya giden, yere dökülen katre, senin kudret hazinenden nasıl kaçabilir?<sup>283</sup> diyerek Cenab-ı Hakk’ın kudretinin büyüklüğünü dile getirmiş ve herşeyden O’na sığınmıştır.

Görülmektedir ki insan alabildiğine acizken, Allah (c.c.) da son derece kadirdir. Kainatta O’nun kudretine ağır gelen hiçbir şey yoktur. Dünyada ve ahirette saadete ulaşmak, ancak o kudrete sığınmakla olur.

#### **2.2.4. Tekvin Sıfatı**

Herşey Cenab-ı Hakk’ın (kün) emriyle meydana gelmiştir. Allah yegane yaratıcıdır. O, ezeli ilmiyle bilip dilediği herşeyi sonsuz güç ve kudretiyle yaratmıştır. O yaratmadıkça hiçbir şey meydana gelmez.

##### **2.2.4.1. Tekvin Sıfatının Sözlük ve Terim Anlamı**

---

<sup>281</sup> *Mesnevi*, II, 123-124, B.1633-1644

<sup>282</sup> *Mesnevi*, I, 311, B. 3910-3912; Tahir Mevlevi, *a.g.e.*, 5, 1790

<sup>283</sup> *Mesnevi*, I, 150, B.1883-1886

Tekvin sözlükte yaratmak, oluşturmak ve meydana getirmek manalarına gelmektedir.<sup>284</sup> Bu fiilin faili Allah'tır. Terim anlamı ise “yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak, var etmek”<sup>285</sup> demektir.

#### 2.2.4.2.Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere Göre Tekvin Sıfatı

Kur'an-ı Kerim'de tekvin sıfatını ifade eden pekçok fiil kullanılmıştır. Aslı ve benzeri olmadan yoktan yaratmak manasına gelen “haleka” fiili bunların başında gelir. Meselâ Cenâb-ı Hak “Allah herşeyi yaratandır, o herşeye vekildir”<sup>286</sup> ayetiyle, kendisi var iken kendisiyle beraber hiçbir şeyin olmadığını beyan etmektedir. Onun yaratmada, işte ve maddede hiçbir ortağı yoktur.

Yaratmayı ifade eden diğer bir fiil “Kün” (ol) emridir ki kâne fiilindedir. Kevn hades demektir. “Kevvene’ş-şey’e” bir şey ihdas etti demektir. Dolayısıyla Allah eşyayı tekvin edendir. Yani onları yokluktan varlığa çıkarandır. Kelamcıların birçoğu tekvin sıfatını buradan çıkarmış ve ibda manasında kullanmışlardır.<sup>287</sup> “Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece “Ol!” der; o da olur”<sup>288</sup> ayeti bunu ifade etmektedir. Bu ayetle Allah (c.c.), tekvînî emrinin, kudret ve iradesini içine aldığı, bütün mahlukatın da O'nun emirlerine boyun eğmiş olduğunu ortaya koymakta, yaratmasındaki mutlak kolaylığı ifade için sadece bir emrinin yeterli olduğunu açıklamaktadır.

İnsan ve cinleri kendisine ibadet etsinler diye yaratan Allah(c.c.)<sup>289</sup> mahlukatı önce yaratıp, sonra da rızık verdiğini belirtmiş<sup>290</sup>, böylece kudret ve rahmetini, nimet ve hikmetini sergilemiştir.

Cenâb-ı Hak bütün insanları bir tek nefisten (Adem'den) yarattığını<sup>291</sup> bildirirken Hz. Peygamber (s.a.) yaratılışla ilgili bir hadisinde bunu; “Allah Âdem'i yeryüzünün bütün

<sup>284</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, XIII, 364

<sup>285</sup> Ebu'l-Muin en-Nesefi, *Tebziratü'l-Edille*, 400

<sup>286</sup> ez-Zümer 39/62

<sup>287</sup> Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, 41

<sup>288</sup> Âl-i İmran 3/47

<sup>289</sup> ez-Zâriyât 51/56

<sup>290</sup> er-Rûm 30/40

<sup>291</sup> ez-Zümer 39/6

cüzlerinden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Adem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kıızıdır, bir kısmı siyahdır. Bunlar arasında orta (renkliler) de vardır. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalpli), bir kısmı iyi kalplidir.”<sup>292</sup> şeklinde dile getirmiştir. İnsanlığın meydana gelişini bu şekilde ifade eden Hz. Peygamber (s.a.), başka hadislerinde de Cenâb-ı Hakk'ın semavat ve arzın ve onların içerisindeki herşeyin yaratıcısı olduğunu ilân etmiş ve tüm kötülüklerden Yüce Yaratıcıya sığınmıştır.<sup>293</sup>

Gerek ayetlerle, gerekse hadislerle anlaşılmaktadır ki, Allah herşeyin yaratıcısıdır. Herşeyi en uygun bir şekilde, büyük bir itina ile ve büyük bir kolaylıkla yaratmıştır. Yarattığı varlıkları isimlerine tecelligâh ederek kendisini tanıtmış ve yaratma sanatını ortaya koymuştur.

#### **2.2.4.3.İslam Kelâmına Göre Tekvin Sıfatı:**

Ehl-i Sünnet tekvin sıfatını sübûti sıfatlar içerisinde zikrederken, Mutezile'nin, yaratma ve rızık verme gibi Cenab-ı Hakk için gerek müsbet ve gerekse menfi olarak kullanılabilen sıfatlara fiili sıfatlar, dediği bilinmektedir. Ve onlar fiili sıfatların hâdis olduğunu kabul ederek tekvin sıfatını da bu kategoriye sokmuşlardır.<sup>294</sup> Mutezile bu konuda aşağıda da görüleceği üzere Eş'arîler'le aynı fikirdedir.

#### **2.2.4.3.1.Eş'ari ve Mutezile'ye Göre Tekvin Sıfatı:**

Eş'arîler tekvin sıfatının hakiki bir sıfat olmadığını, kudret sıfatının hususi bir taallukundan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Yani onlara göre tekvin müstakil bir sıfat değildir.

Tekvin sıfatının hâdis ve itibari bir sıfat olduğunu benimseyen Eş'ari ve Mutezile bunun sebebini açıklarken; “Eğer tekvin sıfatı ezeli olsaydı, yaratılan varlıklara ezelde taalluk etmesi gerekirdi. Ve bu durum yaratılanların da ezeli olmasını gerektirirdi. Çünkü yaratılanlar olmadan yaratma sıfatının varlığından bahsetmek, dövülen yokken

<sup>292</sup> Tirmîzî, “Tefsir, Bakara” 2955

<sup>293</sup> Nesâî, “İftitah” 17, (II, 130-131); Müslim, “Tevbe” 14

<sup>294</sup> Ali el-Kâri, Şerhi fikhi'l-ekber, (trc. Yunus Vehbi Yavuz), 68-69; Hüdaverdi Adam, *a.g.e.*, 148



dövmekten bahsetmek gibidir. Bu ise muhaldir” demişler<sup>295</sup> ve bu delille tekvin sıfatının hâdis olduğu sonucuna varmışlardır.

#### 2.2.4.3.2. Matüridiler’e Göre Tekvin Sıfatı:

Onlar, tekvin sıfatının Cenab-ı Hakk’ın zâtı üzerine zâid, O’nun zâtıyla kâim, kadim bir sıfat olduğunu ileri sürmüşlerdir.<sup>296</sup> Ayrıca bu sıfat onlara göre hakiki, müstakil ve zâti sıfatlardandır.<sup>297</sup>

Matüridiler tekvin sıfatının hâdis olduğunu iddia eden Eş’ari ve Mutezile’ye karşı “Eğer tekvin sıfatının yaratmakla hâdis olması gerekirse, bu sıfat, başka bir yaratma sıfatının varlığına muhtaç demektir. Böyle olursa teselsül gerekir. Teselsül ise batıldır. Yahut hâdis olan yaratma sıfatının kadim olan başka bir yaratma sıfatına dayanması gerekir”<sup>298</sup> diyerek bu sıfatın hâdis olmasının imkânsızlığını dile getirmişlerdir. Bunlardan anlaşılmaktadır ki, tekvin sıfatı kadimdir. Bu sıfatın taalluk ettiği varlıklar hâdistir. Tekvin sıfatının kadim olduğunu söylemek, mahlukatında kadim olduğu sonucunu doğurmaz.

#### 2.2.4.4. Mevlâna Celâleddin’e Göre Tekvin Sıfatı:

Mevlâna tekvin sıfatını bir kıssa ile anlatır: Çölde yol alan bir kervan susuz kalmıştır. Kendileri ve hayvanları susuzluktan ölümcül bir hale geldikleri sırada Hz. Muhammed (s.a.) onların imdadına yetişmiştir. Ve onlara çölde ilerleyen ve bir tulumla beyine su götüren bir zenciye tarif etmiş, onu bulup getirmelerini istemiştir. Kervandan bazıları yola koyulmuş ve çölde rastladıkları zenciye zorla da olsa Allah Rasulün huzuruna getirmişlerdir. Hz. Peygamber de kervan halkının o zencinin tulumundan su içmesini ve kırbalarını su ile doldurmasını istemiştir. Bunun üzerine orada bulunan herkes o sudan içmiş, develerine içirmiş ve kırbalarını doldurmuştur. Suyu kanmayan kimse kalmamıştır.<sup>299</sup>

<sup>295</sup> Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 101; Ali el-Kâri, *a.g.e.*, 69

<sup>296</sup> Ebu’l-Muin en-Nesefi, *a.g.e.*, 402

<sup>297</sup> Ali el-Kâri, *a.g.e.*, 55, 69-70

<sup>298</sup> Pezdevi, *a.g.e.*, 108-109; Ali el-Kâri, *a.g.e.*, 69;

<sup>299</sup> *Mesnevi*, III, 255-256, B.3130-3147

Mevlâna bu mucizevi durum için; kim görmüştür ki, bir tulumdan, bunca cehennemin yanışı soğusun, susuzluğu kansın, diyerek tulumun bir örtü, bir sebep olduğunu, o suyun Hz. Peygamberin isteğiyle Cenab-ı Hakk'ın rahmet denizinden coşup gelen bir dalga olduğunu belirtmiştir. Mevlâna, “normalde su hararetle buhar olup, buhar soğuyunca da su meydana gelirken Cenab-ı Hakk'ın **tekvin sıfatı** bazı zamanlar sebepsiz ve hikmet haricinde de yokluktan sular coşturur” demiştir.<sup>300</sup> O, bu sözleriyle Cenab-ı Hakk'ın

Müsebbibü'l esbab olduğunu vurguladığı gibi, O'nun yoktan yaratmaya kadir olduğunu da belirtmektedir. Her şeyin meydana gelmesine bir şeyleri sebep kılan Allah Teala kendi kudretini, nebilerin mucizelerini ve velilerin kerametlerini göstermek için bazan da sebepsiz olarak yaratır.<sup>301</sup>

Mevlâna Celâleddin, “Allah eşsiz, örneksiz yaratıcıdır. Eşsiz , örneksiz yaratıcı da öyle bir zattır ki, bir aslı, bir dayanağı olmadığı halde ferdi yaratır”<sup>302</sup> sözleriyle Mükevvîn'in tarifini yapmaktadır. Yani Allah (c.c.) yarattıklarını herhangi bir modele bakarak yaratmış değildir. O'nun böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Yaratmak için bir şeyden esinlenmesi gerekmez. Bununla anlaşılır ki, O benzeri olmayan bir yaratıcıdır.

Mevlâna, kainatta yaratılan ve yok edilen mahlukat için; “Allah gözü-kulağı olmayan yokluklara afsun okuyunca, onlar coşup, takla atarak varlık alemine gelirler. Var olana da bir afsun okuyunca onlar, çabucak, iki çifte atla tekrar yokluğa giderler”<sup>303</sup> diyerek alim ve kadir olan Allah Teala'nın dilediği vakit bir kibrit çakar gibi “Kün feyekün” emriyle yoku var ettiğini, dilediği vakit de yine aynı sür'atle var olanı yok ettiğini dile getirmektedir.

Ateşli bir çöpü sağa-sola sallasan, nasıl ki gözüne upuzun bir ateş çizgisi görünürse, Allah'ın, varlıkları tez tez yaratması da ömrün uzun ve daimi görünmesine sebep olur<sup>304</sup> diyen Mevlâna mahlukatın Allah tarafından ne kadar çabuk ve kesintisiz yaratıldığını

<sup>300</sup> *Mesnevi*, III, 256-257, B.3149-3153

<sup>301</sup> *Mevlevî, Şerh-i Mesnevi*, XI, 822

<sup>302</sup> *Mesnevi*, V, 85, B.1025

<sup>303</sup> *Mesnevi*, I, 116, B.1454-1456

<sup>304</sup> *Mesnevi*, I, 93, B.1147,1148

ifade etmektedir. Varlıkların halkedilmesi çabuk ve kesintisiz olduğu gibi aynı zamanda çok mütenasib ve çok güzeldir. Mevlâna Celâleddin Cenab-ı Hakkın yaratmasından bahsederken; “Bu şöhret bulmuş Mimar, san’atını uygun yapar. O’nun sanatında herşey yerli yerindedir, atın bedenine öküz uzvunu yerleştirmez. Bütün bedenleri azası uygun bir şekilde yaratmıştır”<sup>305</sup> der. O’nun bu sözleri adeta “Allah herşeyi en güzel şekliyle yarattı”<sup>306</sup> ayetinin izahını oluşturmaktadır. Cenâb-ı Hak mahlukata kendi kabiliyetlerine göre, mükemmel bir ölçü ve intizam ile biçilmiş ve harika bir sanat güzelliği ile tasarlanmış, gayet hoş ve latif bir tarzda, kullanımı kolay elbiseler giydirmiştir. İnsan göz, kulak, burun gibi azalarla donatılırken, bir çiçek, yaprak ve incecik püsküllerle bezenmiş, hayvan ise yaşadığı iklim ve ortama göre giydirilmiştir. Dünyanın dengesinde farklı görevlere sahip olan bitki ve hayvanlar yaratılış bakımından değişik güzellikler sergilemektedirler. Bir gülde arının kanatları olmadığı gibi bir arıda da gülün yaprakları yoktur. Her ikisi de kendi yapılarıyla ayrı bir letafet arzietmekte ve hiçbirini birbirinin yerini tutmamaktadır. Eşref-i mahlukat olan insan ise zaten en güzel şekilde yaratılmıştır.<sup>307</sup> Vücudunda bir azanın bile yer değiştirmesi nahoş bir görünüme sebep olur. Halbuki yaratılmış olduğu şekil hem çok hikmetli, hem de fevkalâde güzeldir. Gerek insan, gerek hayvan ve gerekse bitki, üzerindeki ilim ve kudret nakışlarıyla, son derece sanatkâr ve hikmet sahibi bir yaratıcıyı göstermektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki Allah (c.c.) yoktan var edendir. Yaratmak onun için “kün” emri kadar kolay ve sür’atlidir. Bütün mahlukat O’nun eşi ve benzeri olmadığına apaçık birer delildir.

---

<sup>305</sup> *Mesnevi*, VI, 277, B.3507,3508

<sup>306</sup> es-Secde 32/7

<sup>307</sup> et-Tin 95/4

### 3.BÖLÜM: KAZA-KADER MESELESİ

Büyük mutasavvıf Mevlâna Celâleddin'in kaza-kader meselesi hakkındaki görüşlerine geçmeden önce bu kavramların lügat ve ıstılâh manaları, Kur'an ve hadislerde işleniş tarzı ve İslam Kelâmında ele alınışı üzerinde durulması faydalı olacaktır.

#### 3.1.Terminoloji

**Kaza;** sözlükte kesin hüküm, yapmak, yaratmak, takdir etmek, tavsiye etmek, infaz etmek, vasiyyet etmek, bildirmek, haber vermek anlamlarına geldiği gibi, herhangi birşeyi bitirmek ve tamamlamak, irade ve ahd manalarını da ifade eder.<sup>308</sup> **Kader** ise; tertip ve had, sınır, ölçü, miktar, takdir etmek, güçlü olmak, muktedir olmak, kolaylık, uygun görmek, değerlendirmek, değerini ölçmek anlamlarına gelmektedir.<sup>309</sup>

Bu iki kavramın terim anlamlarına gelince; bunlar birbirini gerektiren iki kavramdır. Biri diğerdenden ayrı düşünülemez. Kader takdir etmek, kaza ise yaratmak demektir.<sup>310</sup> Yani **Kader**, varlıkların ve hadiselerin bütün halleri ve vasıflarıyla, sebepleri ve şartlarıyla, haiz olacakları kuvvet ve kabiliyetleriyle, varlık alemine gelecekleri zaman ve mekanlarıyla Cenab-ı Hak tarafından ezelde tayin buyurulması ve bir tertip ile kaydedilmesi; **Kaza** ise ezelde takdir olunan her şeyin Cenab-ı Hakk'ın halk ve icadıyla vücud sahasına çıkması, meydana gelmesi demektir.<sup>311</sup>

---

<sup>308</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, XV, 186; Hey'et, *Mu'cemu'l-Vesit*, I-II, 742; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 689-690

<sup>309</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, 5/74-80, Hey'et, *Mu'cemu'l-Vesit*, I-II, 718; Serdar Mutçalı, *a.g.e.*, 713

<sup>310</sup> Matürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, 306-307; İbn Manzur, *a.g.e.*, XV, 186

<sup>311</sup> Sâbûni, *el-Bidâye*, 77,78; Halil Ziya Erce, *İslâm'da Kaza ve Kader*, 9, Mehmet Kırkıncı, *Kader Nedir*,

### 3.2. Kur'an-ı Kerim'e Göre Kaza ve Kader:

Kur'an-ı Kerim'de kaza ve kader kelimelerinin geçtiği ayetler ele alındığı takdirde bu kelimelere yüklenen manaları anlamak daha kolay olacaktır. Öncelikle **kaza** kelimesi ele alınırsa “Böylece gökleri yedi kat olarak, iki günde yarattı” ayetinde kazanın yaratmak manasında kullanıldığı görülmektedir. “Neye hükmün geçiyorsa hükmünü ver”, “Ölümüne hükmettiğimiz zaman” gibi ayet-i kerimelerde ise kaza hükmetmek manasında kullanılmıştır. Kazanın emir manasında kullanıldığı bir ayet-i kerime de ise “Rabb'in yalnız kendisine ibadet etmenizi ve anaya, babaya iyilikte bulunmanızı emretti” buyurulmaktadır. “Allah birşeyi istedi mi ona “ol” der, o da oluverir” ayetiyle de kaza irade manasını ortaya koymaktadır. “Kitapta İsrailoğullarına şunu da haber verdik, bildirdik: Siz o ülkede iki kere fesad çıkaracaksınız ve büyük bir yükselişle yükseleceksiniz” ayetinde ise kaza bildirme ve haber verme manalarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de kazanın ahd manasında<sup>312</sup> ve bir şeyi bitirmek, tamamlamak manalarında<sup>313</sup> da kullanıldığı görülmektedir.

**Kader** kelimesine gelince; “Hazinesi bizim katımızda olmayan hiçbirşey yoktur. Biz onu ancak belli bir takdire göre indiririz”<sup>314</sup> “Biz herşeyi bir ölçüye göre yarattık”<sup>315</sup> ayetleri kaderin ölçü, miktar, sınır, takdir etmek manalarında kullanıldığını göstermektedir. Yine “O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti”<sup>316</sup> ayeti de kaderin takdir etmek, düzene koymak manaları olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi kainat ve içerisinde meydana gelen hadiseler Cenab-ı Hakk'ın ilmi, kudreti ve iradesiyle yokluktan varlık alemine geçmiştir. Kainatı yaratan Allah (c.c.) zerreden şemse kadar bütün mahlukata herşeyi kapsayan ilmiyle bir plan ve program tesbit etmiştir. İşte önceden hazırlanan bu plan ve programa kader denilmiş, bu planın uygulanıp hayata geçirilmesine ise kaza adı verilmiştir.

---

<sup>312</sup> Kasas 28/44

<sup>313</sup> Kasas 28/29; Yusuf 12/41

<sup>314</sup> Hicr 15/21

<sup>315</sup> Kamer 54/49

<sup>316</sup> Fussilet 41/10

Kur'an ayetlerinden anlaşıldığı üzere insanla alakalı kaderi ikiye ayırmak mümkündür: Birinci kısmı, insanın kendi irade ve kudretiyle işlediği amellere, ikincisi ise, insanın irade ve kudreti dışında cereyan eden hadise ve hallere taalluk eder. Birincisinin meydana gelmesine insanın kendi irade ve arzusu sebep olmaktadır. Cenab-ı Hak ferdi ve toplumu saadete ulaştıracak yolu tayin ve takdir etmiştir. Eğer insan o yolu tercih ederse saadet ve selamete ulaşacak, aksi takdirde sonu saadet ve selamet değil, felaket olacaktır.<sup>317</sup> Allah (c.c.) ayetlerinde bu sonu şöyle haber vermiştir “De ki, gerçek Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz zalimler için, duvarları çepçevre onları içine alacak bir ateş hazırlamışızdır. Onlar yardım istediklerinde erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. Bu ne kötü bir içecek ve Cehennem ne kötü bir duraktır.”<sup>318</sup> Başka bir ayet-i kerimede de Allah Teala “Doğrusu size Rabbinizden açık belgeler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizin bekçiniz değilim”<sup>319</sup> buyurur.

İşte bu ve benzeri pekçok ayet-i kerimeden anlaşılmaktadır ki, Hâlık-ı Zülcelâl insanı yaratmış, onun önüne iki yol koymuştur. Bu iki yoldan birisini seçmekte de onu serbest bırakmıştır. İnsan, iradesiyle isterse hayrı, isterse şerri seçecektir. Hayrı seçerse Allah onun için hayrı, şerri seçerse şerri yaratacaktır. İşte insanın kendi kaderini tayin etmesi bu demektir.

Allah'ın insan için yazdığından başkasının başına gelmeyeceğini<sup>320</sup>, O'nun doğru yola sevkettiği kimselerin doğru yolda olup, saptırdığı kimselerin ise mahvolacaklarını<sup>321</sup> ifade eden bazı ayetler var ki, insanlar onları anlamakta bir hayli zorlanmış, kaderin insanın iradesini ortadan kaldırdığı gibi bir vehme kapılmışlardır.

Daha önce zikredilen ayetlerle bu ayetler arasında zahiren bir çelişki görülse de hakikatte çelişki yoktur. Zira insanın her türlü fiilini yaratan Allah'tır. Fakat insandan sorumluluk kalkmasın diye Allah insana tercih gücünü, iradeyi vermiştir. İnsan iradesiyle hangi fiili tercih ediyorsa Cenab-ı Hak da o fiili onun için yaratmaktadır.

---

<sup>317</sup> Mehmet Kırkinci, *a.g.e.*, 27

<sup>318</sup> el-Kehf 18/29

<sup>319</sup> el-En'am 6/1-4

<sup>320</sup> et-Tevbe 9/51

<sup>321</sup> el-Araf 7/178

Ayetlerde geçen, insanın başına Allah'ın yazdığından başka bir şeyin gelmemesi, Allah'ın doğru yolda olmasını istediklerinin doğru yolda, kötü yolda olmasını istediklerinin de kötü yolda olması gibi ifadeler, Allah'ın takdiri ile insanın iradesini birbirine zıt kılmamaktadır. Aksine Cenab-ı Hakk'ın ilminin ne kadar muhit olduğuna başka bir delil oluşturmaktadır. Çünkü Allah, insanın iradesinin söz konusu olduğu yerde onun neyi tercih edeceğini bilmiş ve takdirini ona göre yapmıştır. Öyle ise, kader insanın iradesini ortadan kaldırmamış, aksine onu içine alıp, kuşatmıştır.

İkinci kısım olan ve insanın iradesi dışında meydana gelen kadere gelince; ona ait hikmet ve sırlara insan akli vâkıf olamaz. Gece ve gündüzün meydana gelişi, yağmurun yağması, bir insanın erkek veya kadın olması, dünyaya geldiği yer ve tarih, anne babasının kim olacağı gibi hususlar bu kısma örnektir. Buna örnek olarak Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de yağmuru yağdırmanın da durduranın da kendisi olduğunu<sup>322</sup> bildirdiği gibi, her şeyin rahminde ne taşıdığını ve neyi düşürdüğünü bildiğini ifade etmiş, kendi katında her şeyin bir kadere (bir miktara) göre olduğunu<sup>323</sup> beyan etmiştir. İşte Hz. Peygamberin (s.a.): “Kader hususunda konuşmayın, zira kader, Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını fâş etmeye kalkmayın” emri kaderin bu kısmı hakkında konuşmaktan sakındırmadır. Hadiste zecredilen, kaderin diğer kısmı değildir.<sup>324</sup>

---

<sup>322</sup> Müminun 23/18

<sup>323</sup> er-Ra'd 13/8

<sup>324</sup> Mehmet Kırkinci, *a.g.e.*, 28-29

### 3.3.Hadis-i Şeriflere Göre Kaza ve Kader:

Cenâb-ı Hak, Hz.. Muhammed (s.a.)'i mükemmel ve mümtaz özellikleriyle insanlığa bir ölçü ve bir model olarak göndermiştir. Gerek sosyal, gerek ticari, gerek ailevi hayatta “ümmetine örnek olan Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an'ı en güzel şekilde anlamış ve onu insanlığa açıklayıp anlatmakta en büyük müfessir olmuştur. Bu münasebetle kaza ve kader hususunda O'nun buyurdıkları ikinci derecede ehemmiyet arz etmektedir.

Kaza ve kadere inanmanın, imanın şartlarından olduğunu bildiren Hz. Peygamber (s.a.) kulun hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça iman etmiş olmayacağını<sup>325</sup> bildirmiş, Allah'ın ilk olarak kalemi yarattığını ve ona kıyamete kadar olacak şeylerin miktarlarını yazmasını emrettiğini haber vermiştir.<sup>326</sup> Böylece Hz. Peygamber kadere inanmanın farz olduğunu, inanmayanların ise mümin sayılamayacağını bildirmekte, meydana gelen herşeyin Cenab-ı Hak tarafından önceden bilindiğini ve bu bilginin yazılmış olduğunu da haber vermektedir.

Hz. Peygamberin “Sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun!” buyurduğu bir mecliste, cemaat O'na: Öyleyse hakkımızda yazılana itimad edip ona dayanmayalım mı? diye sormuş, Hz. Peygamber de onlara: “Çalışın, herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir. Cennetlik olanlar, saadete götüren amelde muvaffak olacak, şekavet ehli olanlar da şekavete götüren amelde muvaffak olacaktır!” buyurmuştur. Ardından da: “Kim bağıştta bulunur, günahtan kaçınır ve dinin en güzelini tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız”<sup>327</sup> mealindeki ayetleri okumuş ve onlara çalışma ve gayretin neticesiz kalmayacağını bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) kendisine yöneltilen “Ey Allah'ın Resulü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kuruduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale ait şeylerde mi çalışacağız? şeklindeki soruya: “İstikbale ait şeylerde değil, bilakis kalemlerin kuruduğu, miktarların

<sup>325</sup> Tirmizi, “Kader” 2144

<sup>326</sup> Ebu Davud, “Sünnet” 4700

<sup>327</sup> Buhari, “Tefsir, Leyl (5-7.ayetler)”; “Cenaiz” 83; “Edeb” 120; “Kader” 4; “Tevhid” 54; Müslim, “Kader” 7; Ebu Davud, “Sünnet” 4694; Tirmizi, “Kader” 2137



(kesinleştigi) hususta çalışmalısınız” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine soruyu soran kişi tekrar: “Öyleyse niye amel edip boşa zahmet çekelim. Ne de olsa yazılanlar değişmeyecek demiştir. Hz. Peygamber de: “Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes yazıldığı ameliyle amel olacaktır!”buyurmuştur.<sup>328</sup>

Resulullah ile sahabe arasında geçen bu konuşmalardan anlaşılmaktadır ki, kul kendisince meçhul olan kaderdeki yazısıyla amel etmeye kalkmamalı, kendisinden isteneni yapmaya gayret sarfetmelidir. Zira Allah, insanı, mes’ul kıldığı şeylere göre hesaba çekeceğini bildirmiştir. Bu yüzden kulun bilmediği kaderle vakit geçirmek yerine, öğrendiği doğrulara göre hareket etmesi ve ameliyle doğruyu ve istikameti araması, itidali koruması gerekmektedir. Çünkü cennetlik olan kimsenin ameli, cennet ehlinin ameliyle sonlanacaktır.

Bu hadislerin anlaşılması noktasında Hattabi “İnsanlardan birçoğunun kaza ve kaderin Allah’tan olmasını, Allah’ın takdir ve kaza buyurduğuna kulu icbar ve zorlaması olarak anladığını, aslında bunun “Kulun yapacağı, kesbedeceği şeyleri Allah’ın önceden bilmesi, onların İlahi takdirle meydana gelmesi, hayır ve şer, her şeyin onun yaratmasıyla olduğu<sup>329</sup> anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Hız. Peygamber bu manayı te’yid ederek, bidayette Allah’ın olduğunu, O’ndan önce başka birşeyin olmadığını, arş’ının suyun üzerinde bulunduğunu, sonra gökleri ve yeri yarattığını, sonra da zikir denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek herşeyi yazdığını<sup>330</sup> bildirmektedir. Bundan da, Cenab-ı Hak Hız. Adem (a.s.)’den kıyamete kadar, geçmiş ve gelecek bütün insanların amellerini Levh-i Mahfuz’da kaydettiği, bu

---

<sup>328</sup> Müslim, “Kader” 8

<sup>329</sup> İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, XIII, 352

<sup>330</sup> Buhari, “Meğazi”, 67; “Bed’ul-Halk” 1; “Tevhid” 22; Tirmizi, “Menâkıb” 3946

kaydın da, insanların işlediklerini ve işleyeceklerini içine aldığı, yani insanlar nasıl işleyeceklerse oraya öylece kaydedildiği, yoksa Levh-i Mahfuz'da yazıldığı için insanların o amelleri mecburen işlemedikleri ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan, kaderin Allah'ın ilmi olduğu, insanın yaptığı herşeyin Allah'ın bilgisi ve kader programı çerçevesinde cereyan ettiği, ancak Allah'ın bilmesinin ve kader programının insanı herhangi birşeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamadığı sonucu çıkarılabilir.

### **3.4.İslam Kelâmına Göre Kaza ve Kader:**

Kur'an ve hadislerde kaza ve kaderin nasıl geçtiği görüldükten sonra, bu bölümde mezheplerin bu ayetleri nasıl anlayıp yorumladıkları, kendileri için nasıl bir sistem tercih ettiklerine bakılacaktır.

#### **3.4.1.Kaderiyye'ye Göre Kaza ve Kader:**

Mabed el-Cüheni (ö.80/699)'nin kurup, Gaylan ed-Dımeşkî (ö.126/743)'nin geliştirdiği Kaderiyye fırkası kaderi inkâr ettiği için Kaderiyye olarak isimlendirilmiştir. Kurucusu olan Mabed el-Cüheni: “Kader yoktur, bütün işler elimizdedir”<sup>331</sup> diyerek Basra'da kaderden ilk bahseden kişi olmuştur.<sup>332</sup> İmanın şartlarından biri olan kaderi inkâr eden bu fırka için Hz. Peygamber (s.a.) “Her ümmetin Mecusileri vardır. Bu ümmetin mecusileri “Kader yoktur!” diyenlerdir. Bunlardan kim ölürse cenazelerine katılmayın, eğer onlardan biri hastalanırsa onu ziyarette bulunmayın”<sup>333</sup> buyurmuştur.

Hattabi Hz. Peygamber'in Kaderiyye'yi Mecusilere benzetmesinin sebebinin, “iki asıl meselesindeki” benzerlikleri olduğunu söylemiştir. Çünkü Mecusiler hayrı nurun fiilinden, şerri de zulmetin (karanlığın) fiilinden bilirler. Kaderiyyeciler de hayrı

---

<sup>331</sup> Müslim, “İman”, 1

<sup>332</sup> Şerafeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 55

<sup>333</sup> Ebu Davud, “Sünnet” 4691

Allah'a, şerri de O'nun gayrına izafe ederler. Halbuki hayrı da şerri de yaratan Allah'tır.<sup>334</sup>

Kaderiyye Cenâb-ı Hakk'ı çirkin şeylerden tenzih etmek için insanlara bir nevi yaratıcılık ve tam bir hürriyet isnad ederek Allah (c.c.)'a ortak koşacak kadar ileri gitmişlerdir. Onlar, herşeyin önceden tayin ve takdir edildiği şekilde meydana geldiğini inkâr etmiş, tam bir irade ve hürriyete sahip olan kulun ihtiyari fiillerinin halıkı olduğunu iddia etmişlerdir. Dayanakları da mesuliyet meselesidir. Yani onlara göre kul fiilinin halıkı olmamış olursa cebir gerekir ki, bu da mesuliyete zıttır.<sup>335</sup> Allah kula mesuliyet verdiği göre, bu kulun fiillerinde hür ve serbest olduğunu gösterir.

#### 3.4.2.Mutezile'ye göre Kaza ve Kader:

Mutezile kader hakkındaki görüşüyle Kaderiyye ile aynı fikirdedir. Hatta kaderi inkâr ettikleri ve “her insan kendi alın yazısını ve başına nelerin geleceğini kendi yazar” dedikleri için Kaderiyye olarak da anılmışlardır.<sup>336</sup>

Onlara göre, insan kendisinde bulunan kudretle yaptıklarının faili ve sorumlusudur. Kulun fiilleri Allah'ın kaza ve kaderine isnâd edilmemelidir. Eğer isnâd edilirse onlara rıza gerekir. Halbuki o fiillerin içerisinde küfür ve ilhad da vardır. Küfre rıza ise küfürdür. Allah'ın küfre rızası olduğu düşünülmemeyeceğine göre kulun fiillerini Allah'ın yarattığı söylenemez.<sup>337</sup> Allah insana irade ve kudreti kayıtsız, şartsız olarak vermiştir. İnsan, Allah'ın hiçbir müdahalesi olmadan kendi işini bizzat kendisi kendi irade ve kudretiyle yapmaktadır. Kulun fiilleri asla Allah'a izafe edilmez. Eğer edilirse Allah'ın irade edip yarattığı bir fiilden dolayı kulu mes'ul tutması, onun tarafından yapılmış bir haksızlık ve zulüm haline gelir. Böyle birşeyin Allah için düşünülmesi ise imkânsızdır. Eğer Allah kulu sorumlu tutacaksa ona tam manasıyla bir seçme hürriyeti vermesi gerekir. Çünkü Allah âdildir ve zulüm ve haksızlık yapmaktan münezzehtir.<sup>338</sup>

<sup>334</sup> Canan, *a.g.e.*, XIII, 390

<sup>335</sup> Polat, *a.g.e.*, 62-63

<sup>336</sup> Mustafa Sabri, *İnsan ve Kader*, 315; Oğuz, *İslâm'da Kaza ve Kader*, 28

<sup>337</sup> Kâdî Abdülcebâr, *Şerh-u usûli'l-hamse*, 771

<sup>338</sup> Abdülhamid, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, 290-291; Süleyman Uludağ, *Akaid ve Kelam*, 242-243

### 3.4.3.Cebriyye'ye Göre Kaza ve Kader:

Emeviler döneminde ortaya çıkan bu mezhebi Cehm b. Safvan (ö.128/746) kurmuştur.<sup>339</sup> Onlara göre, insan, hiçbir şeye muktedir değildir. Fiillerini yapmada mecburdur. Kudret , irade ve ihtiyara sahip değildir. Allah Teala, cansız varlıklarda görülen durumları yarattığı gibi, insandaki fiilleri de yaratır. “Ağaç meyve verdi”, “su aktı”, “güneş doğdu” denildiği gibi, fiiller nasıl diğer varlıklara mecazi olarak nisbet ediliyorsa, insana da mecazi olarak nisbet edilir.<sup>340</sup>

Kaderi kabul etmeyen ve kulun fiillerini kula izafe eden Mutezile'ye mukabil Cebriyye de herşeyin Allah'ın kazası, kaderi, iradesi ve kudretiyle meydana geldiğini söylemiş; kulun fiillerini tamamen Allah'a izafe etmiş ve kaderin önündeki insanı,<sup>341</sup> rüzgârın önündeki yaprağa benzetmiştir.

### 3.4.4.Ehl-i Sünnete Göre Kaza ve Kader:

Kaza ve kaderi anlama noktasında Ehl-i Sünnet'in iki ekolü olan Eş'ari ve Matürîdi arasında fazlaca bir fark olmadığı görülmektedir. Onlar sadece bu kavramlara verdikleri mânâ itibariyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

**Mâtürîdiye'ye göre** kaza; fillerin vakti gelince taşıdıkları hüsn ve kubuh vasıflarıyla Allah tarafından yaratılmış olması<sup>342</sup>, Allah Teala'nın eşyayı itkan ve ihkamla, en güzel ve en mükemmel şekilde icad etmesi, kader de Allah Teala'nın her bir mahluku ezelde kendisine ait vasfıyla tahdid, tayin ve tesbit etmesi<sup>343</sup>, meydana gelecek şeylerin zaman ve mekânını, hak ve batıl olduğunu, sevab veya ikab konusu olduğunu beyan etmesidir.<sup>344</sup>

---

<sup>339</sup> Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, (trc. Abdülkadir Şener), 129

<sup>340</sup> Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 156; Ebu Zehra, *a.g.e.*, 126; Gölcük- Toprak, *a.g.e.*, 232; Adam, *a.g.e.*, 62

<sup>341</sup> Polat, *a.g.e.*, 63; Topaloğlu, *a.g.e.*, 286; Uludağ, *a.g.e.*, 242

<sup>342</sup> Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, 305

<sup>343</sup> Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 161

<sup>344</sup> Matürîdî, *a.g.e.*, 307

Mâtürîdi ekolü kaza ve kader meselesini Allah Teala'nın ilim sıfatıyla izah etmiştir. Zamandan ve mekandan münezzehtir olan Cenab-ı Hak mutlak varlıktır. Dünü, bugünü, yarını aynı ölçüde bilmektedir. Allah'ın ilmi insanı ve yapacağı şeyleri tamamıyla ihata etmektedir. Dolayısıyla insan, Allah'ın ilminin haricinde bir şey yapamaz. Ama unutulmamalı ki, ilim maluma tâbidir.<sup>345</sup> Yani bir şey nasılsa ve nasıl olacaksa öyle bilindir. Yoksa malum ilme tâbi değildir. Durum böyle olunca insanın iradesini nasıl kullanacağını Cenab-ı Hak bilmiş ve takdirini de bildiği istikamette yapmıştır. Dolayısıyla bu takdirde insanın iradesi devre dışı bırakılmamıştır.<sup>346</sup>

**Eş'ariyye mezhebine göre ise** kaza, Allah'ın ezeli karar ve hükmüdür. Cenab-ı Hak'ın eşyaya taalluk eden kadim iradesidir. Kader ise, varlıkların birer birer yokluktan varlığa gelmeleridir. Bu da ilm-i ilahinin zaman içinde onların her birinin ölçü ve sınırını tesbit ederek onları teferruatıyla ortaya koymasındır.<sup>347</sup>

---

<sup>345</sup> Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Matürîdi*, 319-320; Gölcük- Toprak, *a.g.e.*, 267

<sup>346</sup> Gülen, *Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader*, 18-19

<sup>347</sup> Eş'ari, *Usul-ü Ehl-i's-Sünneh ve'l-Cemaah*, 88; Beyâdi, *İşârâtü'l-Meram*, 265; Oğuz, *a.g.e.*, 77; Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, 262,263

Mâturîdi ile Eş'ari'nin kaza-kader tanımları mukayese edildiği zaman Mâturîdi'de kaderin önce, kazanın sonra gerçekleştiği, Eş'ari'de ise kazanın önce, kaderin sonra gerçekleştiği görülmektedir. Bu farklı tanımlama kaza-kader kelimelerinin manalarını sonradan izafi olarak kazanmış olmalarından ve müşterek manaya delalet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu iki kavram, terim olarak beraber anıldıkları için herhangi bir problem doğmamıştır. Zira her hâlükârda bunlardan biri, mahlukata çizilen plan ve program, diğeri de bu programın tatbiki manasında kullanılmıştır.<sup>348</sup>

### 3.5.Mevlâna Celâleddin'e Göre Kaza ve Kader:

Mevlâna Celâleddin'in kaza ve kader görüşünü anlamak için önce onun insan iradesi hakkındaki düşüncelerine bakılması gerekir. İnsanda iradenin varlığını ve bu sebeple mesul tutulduğunu pekçok beytinde dile getiren Mevlâna insanın hâdisat altında ağlayıp inleyişini mecburiyet delili, yaptığı yahut yapamadığı bir şeyden dolayı utanışını da irade ve ihtiyar delili olarak göstermektedir. Eğer insanda irade ve ihtiyar yoksa insandaki utanma, sıkılma nedendir? Ya da ustalar çıraklarını, hocalar talebelerini münasebetsiz birşey yaptıklarında neden o işi yapmaktan menediyorlar? diye sorarak bu men etme, men edilen kişide irade olduğunu gösterir sonucuna ulaşmış, irade olmasaydı, o çırağa ya da o talebeye ses çıkarılmayıp mazur görülmesi gerekirdi, demiştir.<sup>349</sup>

Mevlana, insandaki iradenin kulluğun tuzu olduğunu söylerken diğerk mahlukatla insan arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Gökyüzü de kendisine verilen vazifeyi yerine getirmektedir. Fakat kendi iradesi ile değil. Bu yüzden ona ne mükâfât vardır, ne de ceza vardır. Bütün alem Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmektedir. Fakat bundan dolayı onlara mükafat verilmeyecektir. Mükafat yahut ceza ancak irade ile yapılanlara hastır. Bu sebeple Hz. Adem iradesiyle “Kerremna” hitabına mazhar olmuş<sup>350</sup>, Cenab-ı Hak “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları

---

<sup>348</sup> Adam, *a.g.e.*, 172

<sup>349</sup> *Mesnevi*, I, 49, B.618-620

<sup>350</sup> *Mesnevi*, III, 268, B.3287-3291

yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”<sup>351</sup> ayetiyle insanın ayrıcalığını, diğer varlıklardan ne kadar üstün ve ne kadar asil bir varlık olduğunu dile getirmiştir.

Mevlana, ezelde Cenâb-ı Hak tarafından ne takdir edilmişse, onun muhakkak meydana geleceğini, onların doğması yahut doğmamasının mahlukatın ellerinde olmadığını ifade etmektedir. Meydana gelen fiiller, kula nisbet edilmekle beraber Cenâb-ı Hak tarafından yaratılmaktadır. Mesela, Zeyd Amr’e doğru bir ok atmış ve Amr yaralanmıştır. İşlediği cinayetin korkusundan ölen Zeyd’den sonra Amr bir müddet vücudundaki yaralarla yaşamış, fakat daha fazla dayanamayıp ölmüştür. Amr’in ölümünün faili olduğu için Zeyd katil olarak adlandırılır. Yani bu fiil Zeyd’e nisbet edilir. Fakat Zeyd’in oku fırlatması da dahil olmak üzere Amr’de meydana gelen yaralar ve sonra onun ölmesi, Cenab-ı Hak tarafından yaratılmıştır.<sup>352</sup> Yani fiiller her ne kadar kula nisbet edilse de, yaratıcısı Allah Teala’dır. O, bunları ezelde takdir etmiş ve vakti gelince de takdir ettiklerini aynen yaratmıştır. Burada bir cebir söz konusu değildir. Allah kaderi belirlerken insanın iradesini elinden almamıştır. Engin ilmiyle her şeyi bilen Cenâb-ı Hak, kulunun nasıl davranacağını bilmiş ve öylece yazmıştır.

İnsanın zaman zaman şeytanın ve meleğin sesini vicdanında hissetmesi, birinin iyiye, birinin kötüye çağırdığını duyması ve bu davetlere icabet için gönlünde bir arzunun doğması ondaki iradenin açık bir göstergesidir.<sup>353</sup> Hem, eteklerini toplayarak güle oynaya isyana, günaha koşan bir insanı kimin zorladığı iddia edilebilir ki? Bütün bunlara rağmen maalesef insanoğlu, nefsinin arzu ettiği şeylerde iradesiyle dilediğini yaparken, aklının emrettiği, yapması gerektiğini söylediği şeylerde iradesi olmadığını söyleyerek kendisine bir savunma mekanizması oluşturmaktadır.<sup>354</sup> Halbuki insanın yarın bunu yapayım, şunu edeyim demesi yahut yaptığı kötülükten pişmanlık duyması onda iradenin varlığına delalet eder.<sup>355</sup>

Bu fikirleri ileri süren Mevlana insanda irade yoktur iddiasında bulunanlara: “Allah’dan başkasında ihtiyar yoksa suçluya ne kızılıyorsun? Neden düşmana karşı diş biler

<sup>351</sup> İsra 17/70

<sup>352</sup> *Mesnevi*, I, 133, B.1661-1667

<sup>353</sup> *Mesnevi*, V, 244-246, B.2976-3004

<sup>354</sup> *Mesnevi*, IV, 114-115, B.1396, 1401

<sup>355</sup> *Mesnevi*, V, 248, B.3024,3025

durursun? Nasıl onun suçunu, kusurunu görürsün?<sup>356</sup> Neden malını çalan için halka, tutşunu, elini-ayağını kır, tutsak et şu herifi dersin? Kadını elde etmek isteyene, neden yüzbinlerce öfke duyarsın? Ama sel gelse de pılını-pırtını götürse, ona kin güder misin? Yel esse de sarığını uçursa gönlünden ona karşı bir öfke kopar mı?<sup>357</sup> diye sormaktadır.

İnsan iradeli yapılan suçlara karşı sert tepki gösterirken, iradesiz yapılan şeylerde herhangi bir hak iddia etmemektedir. Bu noktada Mevlana'nın hayvanlarla alakalı verdiği örnekler de dikkat çekmektedir. Mesela, deve kendisini döven kişiye karşı kin güder ve ona düşman olur, ama döven kişinin sopasına kızmaz. Köpek kendisine taş atılınca taşa değil, taşı atana saldırır. Çünkü ona taşı atan, iradesini kullanan insandır ve cezayı da o hak etmektedir. Hiçbir şeyden haberi olmayan taş ne yapsın? İşte hayvan bile iradeli yapılan fiil ile iradesiz yapılan fiili birbirinden ayırd edip<sup>358</sup>, buna göre karşılık veriyorsa, iradesi olan insanın yaptıklarından sorumlu tutulmayacağını düşünmek büyük bir yanlışlık olur. Bunlar göstermektedir ki, insan kendisinde irade bulunan bir varlıktır. Allah (c.c.) insanı iradesiyle hareket edeceği sahada serbest bırakmıştır. İnsan eğer hayrı isterse, Allah onun için hayrı, şerri isterse de şerri yaratır. Kul, Allah'ın iradesi tarafından herhangi bir zorlamaya maruz kalmaz.

Bununla beraber bir gerçek daha vardır ki; Cenab-ı Hakk'ın katında bir insanın hayatının sonunda mü'min mi, yoksa kafir mi olacağı bellidir. Peki bu iki husus nasıl bağdaştırılabilir? Bunu Mevlana şöyle izah eder: “ Bize göre herşeyin adı, görünüşüne tâbidir; nasıl görünüyorsa biz, ona öyle deriz. Fakat Allah'a göre içyüzüne, hakikatine tâbidir”<sup>359</sup> Yani insanlar varlıkların zahirini görüp ancak buna vakıf olabilirler. Allah Teala ise onların sırrına ve hakikatine vakıftır. Mesela, Musa (a.s.)'ya göre asası bir ağaçken, Allah Teala'nın katında o bir ejderha, Hz. Ömer'in önceki namı putperest iken, Allah Teala'nın ilminde mü'min, insanların meni diye adlandırdığı nutfe, Cenab-ı Hakk'ın katında benlikle sıfatlanmış bir varlık idi. Bunlar gösteriyor ki, insanın Allah Teala'nın katındaki ismi, sonuna göredir. Eğer insan hayatının sonunda mü'min ise mü'min, kafir ise de kafir yazılmıştır.<sup>360</sup>

<sup>356</sup> *Mesnevi*, V, 249, B.3039,3040

<sup>357</sup> *Mesnevi*, V, 249, B.3045-3048

<sup>358</sup> *Mesnevi*, V, 249, B.3050-3054

<sup>359</sup> *Mesnevi*, I, 100, B.1239

<sup>360</sup> *Mesnevi*, I, 100, B.1240-1244



Birisi Mevlâna'ya: “Biz Allah’ın saadetinden mahrum olan şâkinin, ahiret saadetine kavuşmuş said, saidin de şâki olduğunu görüyoruz” deyince Mevlâna: “Olabilir. Şâki iyilik yaptığından said, o said de kötülük yaptığından şâki olmuştur. Mesela İblis Adem (a.s.)’ın yaratılışı hakkında itiraz edip ona secde etmeyince, meleklerin hocası iken, ebedi olarak Allah’ın lanetine uğramıştır. Demek ki iyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı da kötülüktür<sup>361</sup> şeklinde cevap vermiştir. Bir insanın öncesi ne olursa olsun son hali önemlidir. Bu yüzden insan her an hazırlıklı olmalıdır. Bulunduğu anın son anı olduğunu düşünerek sırat-ı müstakim üzere yaşamalı, iyiden ve doğrudan yana olmalı, şâki olmak yerine said olmaya çalışmalıdır.

İnsanın sonu her ne kadar belli olsa da Hz. Peygamber (s.a.) cennetlik olan kimsenin, cennetlik amel üzere öleceğini, cehenneme gidecek kimsenin de cehennemlik amel üzere öleceğini bildirmiştir.<sup>362</sup> Öyleyse insan her vakit cennetlik amel işleme hususunda gayret göstermelidir. Mevlâna “ne de olsa sonum belli, çalışmama gerek yok” düşüncesinde olan insanın, bu düşünceyle bir yere varamayacağını ve sonunda zarara uğrayacağını bildirmiştir. Ticaret için yola çıkan birisi bineceği gemi batacak mı, yoksa kendisini gideceği yere götürecektir mi düşüncesiyle hareket edecek olursa ticaret yapamaz, herhangi bir kâra ulaşamaz. Başarmak için riski göze alması ve çalışmaktan geri durmaması gerekir. Çalışanların boyunları iğ<sup>363</sup> gibi incelse de kazanma ümit ve ihtimali onları daha çok çalışmaya sevkeder. Dükkân sahibi, kendisinin ezelde o gün hiç birşey kazanamayacağı takdir olunduğu halde, yine de sabahleyin dükkânını müşteri gelir ümidiyle açar.<sup>364</sup> Halbuki bir insanın ne kazanacağı, zengin mi yoksa fakir mi olacağı da Allah katında bellidir. Ama bu husus insanları rızık peşinde koşmaktan alıkoymaz. Sıra ibadet ve amele gelince bu konudaki tembelliğe bir bahane olarak “ne de olsa benim sonum belli, o zaman gayrete gerek yok”, fikri ileri sürülür. Mevlâna böyle düşünenlere: “Belki ezelde sana rızık verilmemiştir. Bu ezeli mahrumiyet korkusu, yiyeceğini, içeceğini elde etmek için çalışıp çabalamanda, seni aciz, kuvvetsiz bir hale sokmuyorken, nasıl oluyor da, din konusunda bu ziyan korkusu eteğini tutuyor?

<sup>361</sup> *Fîhi Mâfih*, 105-106

<sup>362</sup> Müslim, “Kader” 7; Ebu Davud, “Sünnet” 4694; Tirmizi, “Kader” 2137

<sup>363</sup> İğ: Yün, pamuk vs. kıvrıma mahsus iğne. (Hey’et, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, 429)

<sup>364</sup> *Mesnevi*, III, 251-252, B.3084-3095

diye sorarak dünyevi kazançta gösterilen gayretin, uhrevi kazançta da gösterilmesini istemektedir.<sup>365</sup>

Mevlana kendisine yöneltilen: “Hz. Peygamber; küfre rızanın küfür olduğunu söylemiştir. Fakat başka bir yerde de; her kazaya müslümanın razı olması gerektiğini bildirmiştir. O zaman kafirlik de, münafıklık da Allah’ın kazası değil midir? İnsan buna razı olursa kötülük etmiş olmaz mı? Razı olmazsa bu da suç değil mi? şeklindeki bir soruya şöyle cevap vermiştir: “Küfür Allah’ın takdiriyledir, fakat rızasıyla değildir. Kafirlik yalnız kaza ve kaderin eserlerindedir. Allah’ın kaza ve kaderini Allah’ın ilmi olarak bil ki, bu konuda müşkilin kalmasın. Küfre de razıyız. Çünkü Allah’ın takdiridir. Fakat bizim kötülüğümüzden kaynaklandığı için de razı değiliz. Kafirlik Cenab-ı Hakk’ın bilgisi olması bakımından küfür değildir. Bu yüzden Allah’ın kafirliğe razı olduğunu söyleme. Küfür bilgisizlikten meydana gelir, fakat küfrün takdiri, Allah Teala’nın bilgisi demektir.<sup>366</sup> Cenâb-ı Hak’ın, küfrü takdir etmesi O’nun küfre razı olduğunu göstermez. İnsan küfrü netice verecek sebeplere irade ve arzusıyla yöneldiği için Allah da onun bu talebi üzerine küfrü yaratır.

Mevlâna Cenâb-ı Hakk’ın kaza ve kaderinin muhakkak gerçekleşeceği sadedinde, kaza geldiği vakit bilginin uykuya dalacağını, ayın kararacağını, güneşin tutulacağını<sup>367</sup>, akıllıların kör olacağını, sağır olacağını bildirir. Böyle bir hal baş gösterince; Yarabbi! sen gizli şeyleri bilirsin, kötü düzen taşının altında bizi ezme diye yalvarıp yakarmak gerektiğini<sup>368</sup> tavsiye eder. Böylece o, kainatta mutlak irade sahibinin Cenab-ı Hak olduğunu ifade ederek Onun kaza ve kaderinden, yine onun kaza ve kaderine kaçılacağını ve ancak bunun kurtuluş yolu olabileceğini söyler.<sup>369</sup> Mevlâna başına gelen musibetlerle pekçok şeyini kaybetmiş insanlara da “Takdir yüzünden kaybettiğin şeyler, muhakkak senden belayı giderir, bunu böyle bil!”<sup>370</sup> sözleriyle teselli vererek, insanı o musibetin altında hikmetler aramaya teşvik etmektedir.

<sup>365</sup> *Mesnevi*, III, 252, B.3096,3099

<sup>366</sup> *Mesnevi*, III, 110, B.1363-1371

<sup>367</sup> *Mesnevi*, I, 99, B.1232

<sup>368</sup> *Mesnevi*, I, 96, B.1194-1196

<sup>369</sup> *Mesnevi*, I, 38, B.468

<sup>370</sup> *Mesnevi*, III, 266, B.3260

Bütün mevcudat onun kaza ve kaderine teslim olmuş vaziyettedir. Mevlana “Bütün dünya Allah Teala'nın buyruğuna râm olmuştur. O baht sultanının kazası buyurmadıkça, emri olmadıkça ağaçtan bir yaprak bile düşmez” sözleriyle “O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez”<sup>371</sup> ayetine işaret etmektedir. Mevlâna “Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır”<sup>372</sup> ayetini açıklarken de; halkalarla kastedilenin kaza-kader olduğunu söylemektedir. Bu halkalar halkın yüksek tabakasının da, aşağı tabakasının da boynundadır ve hiç kimse bu takdire zıt hareket edemez.<sup>373</sup> Mevlâna bu hakikate Firavun'u örnek vermektedir. Firavun kavmi içerisinde doğup, kendi saltanatını mahvedecek bir çocuğun (Hz. Musa'nın) doğumunu ne kadar engellemek istemişse de buna mani olamamıştır. Bütün çarelere başvurmuş, fakat en samimi dostlarından biri olan İmran'ın sulbünden Hz. Musa (a.s.) dünyaya gelmiştir. Halbuki İmran da bu çocuğun doğmaması gerektiğini bilen ve Firavunla aynı fikirde olan bir insandır. Ama Cenâb-ı Hakk'ın kaza ve kaderi Musa (a.s.)'nin dünyaya gelmesine onu sebep kılmıştır. Mevlâna burada Allah (c.c.)'in satrançtaki şah misali, insanları mat ve mağlub ettiğini ileri sürmektedir.<sup>374</sup> İnsanlar kendilerine göre bir takım tedbir ve çarelere başvursalar da Cenâb-ı Hakk'ın belirlediği kader programının dışına çıkamazlar. Yerlerde, göklerde bir zerre bile, onun hükmü olmadan kanat çırpamaz.<sup>375</sup> Allah (c.c.) bir solukta kafiri sıddık ettiği gibi, bir solukta da zındığı zahit yapar.<sup>376</sup> Fakat burada Cenab-ı Hakk'ın insanın iradesini iptal ettiği düşünülemez. Hz. Ömer'in müslüman oluşu<sup>377</sup> buna en güzel örneklerden biridir. Allah (c.c.) onu putperest iken bir anda müslüman haline getirmiştir. Hz. Ömer, Muhammed(s.a.)'i öldürmek için yola çıkmış, fakat Hz. Peygamber'i görür görmez, sanki daha önce hiç görmemiş gibi birden hissettiği muhabbet ve arzu neticesinde Allah (c.c.) ona böyle bir şerefi nasib etmiştir. Yoksa tamamen Ömer (r.a.)'in iradesi dışında gerçekleşen bir hadise olduğu söylenemez.

Mevlâna'nın kaza-kader meselesi hakkındaki görüşlerini ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse; mutlak irade ve kudret sahibi olan Allah (c.c.) her şeyi içerisine alan muhit

---

<sup>371</sup> el-En'am 6/59

<sup>372</sup> Yâsin 36/8

<sup>373</sup> *Mektûbât*, 3. Mektup, 8

<sup>374</sup> *Mesnevi*, III, 67-71, B.840-885

<sup>375</sup> *Mesnevi*, III, 154, B.1902

<sup>376</sup> *Mesnevi*, II, 100, B.1312

<sup>377</sup> *Fihî Mâfih*, 249-251

ilmiyle kullarının neler yapacaklarını önceden bildiği için Levh-i Mahfuz'a<sup>378</sup> yazmıştır. Kullar Allah Teala'nın kendilerine verdiği irade ve ihtiyarla herhangi bir şey yapmaya yöneldiklerinde, o fiilleri o zaman kullarının istediği doğrultuda yaratan yine Allah'tır. Yani kul o fiile yönelmekle ve işlemekle kâsib, Cenab-ı Hak ise onun için o fiili yaratmakla Hâlık adını almaktadır. Allah Teala kulun iradesi dışında meydana gelen fiillerin Hâlık olduğu gibi, kulun iradeli olarak yaptığı fiillerinin de Hâlıkıdır. Netice itibariyle Allah'ın ezelde olacakları bilip yazması Kader, vakti gelince yazılanları yaratması ise Kaza'dır.

---

<sup>378</sup> *Mesnevi*, V, 29-30, B.317-318

### 3.6.Kaza-Kader Meselesi ve Kulların Fiilleri:

Buraya kadar kaza ve kader mevzuu incelendikten sonra, bu bölümde kaza ve kader karşısında kulların fiilleri konusu işlenecektir. Bu konu kaza ve kaderle alakalı önemli bir problemi oluşturmaktadır. Acaba kul fiillerini kendi mi yaratmaktadır yoksa her şeyin yaratıcısı olan Allah mı yaratmaktadır? Kulun fiillerini Allah'ın yarattığı düşünülürse o zaman kul kendi yapmadığı şeylerden dolayı neden mükellef tutulsun ve niye hesaba çekilsin? Eğer fiillerin yaratılması kullara isnad edilirse Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyyetine halel gelmiş olmaz mı? gibi zihinleri kurcalayan sorular insanları konu üzerinde düşünmeye sevk etmiş ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İşte bu bölümde önce kulların fiilleri hakkında mezheplerin bakış açıları incelenecek, ardından Mevlâna Celâleddin'in konuyla alakalı düşünceleri ortaya konulacaktır.

#### 3.6.1.İslâm Kelâmına Göre Kulların Fiilleri:

Bir taraftan Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyetiyle alakalı olan bu konu, diğer taraftan da kulun mükellefiyetini ilgilendirmektedir. Kelam alimleri bu iki tarafı nasıl dengeleyeceklerini düşünürken değişik düşünceler serdetmişler ve kesin bir fikir birliğine varamamışlardır.

Ortaya konulan fikirlerin iki temel ilkeye dayandığı görülmektedir. Bunlardan **birincisi**; “her şeyin yaratıcı Allah'tır, O'ndan başka Yaratan yoktur” ilkesidir. Bu ilke aklî delillerle kanıtlanmış olduğu gibi, “Allah herşeyin yaratıcıdır”<sup>379</sup>, “Söyle! Herşey Allah'tandır”<sup>380</sup>, “Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allah'tır”<sup>381</sup> gibi pek çok ayetle de sabittir. **İkincisi** de; “insanlar kendi irade ve istekleriyle hareket ederler” ilkesidir. Bu ilke de bilinç, vicdan, tecrübe ve gözlemlerle sabit olduğu gibi, bazı ayetlerle de sabittir. Mesela, Allah (c.c.) “Kim kötülük yaparsa, onunla cezalandırılır”<sup>382</sup>, “Allah, insanı gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutmaz”<sup>383</sup>, “Dileyen iman etsin, dileyen kâfir

<sup>379</sup> ez-Zümer 39/62

<sup>380</sup> en-Nisâ 4/78

<sup>381</sup> es-Saffât 37/96

<sup>382</sup> en-Nisâ 4/123

<sup>383</sup> el-Bakara 2/286

olsun”<sup>384</sup> ayetleriyle kulun fiillerini yine kulun irade ve isteğine isnad etmiştir.<sup>385</sup> İşte bahsedilecek mezhepler bu ilkeler etrafında görüşlerini ortaya koymuşlardır.

### 3.6.1.1. Cebriyye’ye Göre Kulların Filleri:

Bu grup yukarıda geçen iki temel ilkedен yalnız birincisine dayanarak fikir belirtmişler, ikincisini gözardı etmişlerdir. Bu yüzden insanın işlediklerinde mecbur olduğu düşüncesine kapılarak, ondaki kudret ve iradeyi kökünden inkâr etmişler, herşeyi kaza ve kadere bağlamışlardır.<sup>386</sup>

Onlara göre kullar kendilerine nisbet edilen fiiller konusunda mecburdurlar. O fiilleri işlemede kendilerine ait bir kesb ve kuvvetleri yoktur. İnsan vücudundaki kalp, nabız ve damar gibi organların hareketi, nasıl kulun istek ve iradesi dışında meydana geliyorsa, ihtiyari olarak kuldан sadır olan fiiller de böyledir.<sup>387</sup> Meydana gelen herşey, insanın iradesine tâbi olmayıp, Allah tarafından değişmez bir şekilde önceden belirlenmiştir. Kulun sevap veya günah işleme konusunda hürriyet ve iradeye sahip olduğu söylenemez.<sup>388</sup> Hatta kul, fiilleri bakımından cemadatla aynıdır. Bu yüzden kulun gerek ihtiyari, gerekse ıztırari bütün fiilleri Cenab-ı Hak tarafından yaratılmıştır. Bunun aksi düşünüldüğü takdirde yaratıcılık hususunda Cenab-ı Hakk’a ortak koşulmuş olur.<sup>389</sup>

---

<sup>384</sup> el-Kehf 18/29

<sup>385</sup> Oğuz, *İslâm’da Kaza ve Kader*, 26-27

<sup>386</sup> Oğuz, *a.g.e.*, 27

<sup>387</sup> Bağdadi, *Usulü’-d-din*, 134

<sup>388</sup> Ali el-Kâri, *Şerhi fikhî’l-ekber*, 136; Erce, *İslâm’da Kaza ve Kader*, 16; Mustafa Sabri, *İnsan ve Kader*, 68

<sup>389</sup> Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu usûli’l-hamse*, 324; Polat, *Mesâil-i İlm-i Kelâm Akaid-i Ehl-i İslam*, 63

### 3.6.1.2.Mutezile'ye Göre Kulların Fiilleri:

Mutezile ise yukarıda bahsedilen iki temel ilkedden sadece ikincisini dikkate almış ve bu doğrultuda fikir beyan etmiştir. Onlara göre kul fiilini kendisi yaratır. İnsanın fiilleri yalnızca kendi güç ve kuvvetiyle meydana gelir. Kulların fiillerini Allah'a nisbet etmek yanlıştır. Kullar isterlerse yaparlar, istemezlerse terkederler. Eğer fiili Allah yaratmış olsaydı, onu Allah yapmış olacağından kulların bunda masum olması gerekirdi. Onun için fiili kim yapmışsa, failinin, yaratanının da o olduğunu kabul etmek gerekir.<sup>390</sup> Hatta dövmek, sövmek gibi ihtiyari fiillerinin yaratıcısı olan kul, bu fiillerinin tesiriyle meydana gelen olayların da yaratıcısıdır. Mesela dövülen kimsede ağrının hasıl olması, cam tabağın kırılması Allah'ın değil, kulun yaratmasıyla olur.<sup>391</sup> Onlara göre Cenab-ı Hakk'ın kudreti, insanın fiilleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir.<sup>392</sup>

Bu fikirleriyle Mutezile, Cenab-ı Hakk'ı kötü ve çirkin şeylerden tenzih etmek isterken O'na ortak koşma ifratına düşmüştür. Dayanakları ise mesuliyet meselesidir. Yani kul fiilinin yaratıcısı değilse, Cenab-ı Hak kulu yapmadığı birşeyden dolayı nasıl mesul tutar? düşüncesiyle fiilleri kula isnad etmişler, Cenab-ı Hakk'ı adaletsizlikten tenzihe çalışmışlardır.<sup>393</sup> Zira onlara göre; Cenab-ı Hak emirlerine uymayanlara ceza, uyanlara da mükâfat vereceğini vaad etmiştir. Bu emirleri bizzat gerçekleştirme güç ve imkânına sahip olmayan kulların fiillerinden dolayı mesul tutulması ilâhî adaletle asla bağdaşmaz.<sup>394</sup> Kulların fiilleri Allah'a nisbet edildiği takdirde, kulların methe, zemme, sevaba ve ikaba müstehak olmaması gerekir.<sup>395</sup> Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki kul kendi fiilinin yaratıcısıdır.

---

<sup>390</sup> Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu usûli 'l-hamse*, 771

<sup>391</sup> Ali el-Kâri, *Şerhi fıkhi 'l-ekber*, 136-137

<sup>392</sup> Oğuz, *a.g.e.*, 28; Mustafa Sabri, *a.g.e.*, 68

<sup>393</sup> Polat, *a.g.e.*, 62-63

<sup>394</sup> M. Said Yazıcıoğlu, "Fiil" md., *DİA*, XIII, 61

<sup>395</sup> Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.*, 771

### 3.6.1.3.Ehl-i Sünnet'e Göre Kulların Fiilleri:

Eş'arî ve Mâtürîdîler kulların fiilleri konusunda “Tamamen mecburiyet olmadığı gibi, tam bir serbestlik de yoktur. Ancak ikisi ortası bir şey vardır. İnsan kesbeder, Allah yaratır” demişlerdir.

**Eş'ari âlimlerinin çoğunluğu** “insanın fiilleri doğrudan doğruya Allah tarafından yaratılır, insan fiil anında kendisinde bulunan irade ve gücü kullanarak fiilin meydana gelmesine aracılık yapar ve onu kesbeder; böylece fiilin hâlıkı değil, kâsibi olur” görüşündedirler. Kulun gerek ihtiyari fiilleri, gerekse ıztırâri fiilleri Allah tarafından yaratılır. İhtiyari ve ıztırâri fiiller kesb yönüyle birbirinden ayrılırken, yaratma açısından aralarında bir fark yoktur.<sup>396</sup>

Kur'an-ı Kerim'de geçtiği gibi mutlak manada yaratma Allah'a aittir<sup>397</sup>, ondan başka yaratıcı yoktur. Eğer insan fiillerinin yaratıcısı olsaydı, birçok fizyolojik ve psikolojik merhalelerden geçmek suretiyle meydana gelen bütün fiillerinin ayrıntılarını bilmesi gerekirdi.<sup>398</sup> Böyle birşeyin imkânsızlığı dahi kulun fiillerini yaratamayacağını göstermektedir. Kâinata meydana gelen herşey gibi insanın fiilleri de ilâhi iradeye uygun olarak gerçekleşmektedir.<sup>399</sup>

**Matürîdî âlimlerinin çoğunluğu** “insanlara ait fiillerin aslı Allah'ın kudretiyle, imanküfür, itaat-isyan, hayır-şer gibi vasıfları ise insanın kudretiyle meydana gelir” demişlerdir. Bu yüzden fiili yaratan Allah, kesbeden ve yapan da insandır. İnsanın fiillerini kendi güç ve isteğiyle yaptığı tecrübe ile sabittir. Fakat herşeyin yaratıcısının Allah olduğu da unutulmamalıdır. Öyleyse fiilin meydana gelişinde iki yön vardır: Birisi o fiili yaratma, diğeri de onu yapma, yani kesbedir. Fiil yaratılış yönünden Allah'a, kesbediliş yönünden de kula nisbet edilir.<sup>400</sup> Böylece bir yandan Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyyetine hâlel gelmezken, diğeri yandan da Allah'ın emir ve nehiyleri karşısında

<sup>396</sup> Eş'ari, *el-Luma*, 77

<sup>397</sup> ez-Zümer 39/62

<sup>398</sup> Ali el-Kâri, *Şerhi fikhi'l-ekber*, 138; Polat, *a.g.e.*, 60

<sup>399</sup> M. Said Yazıcıoğlu, “Fiil” md., *DİA*, XIII; 60-61

<sup>400</sup> Topaloğlu, *Matüridiyye Akaidi*, 141-142; M. Said Yazıcıoğlu, “Fiil” md., *DİA*, XIII, 62; Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, 297



insanın mesuliyyet meselesi açıklığa kavuşmuş olur. Zira insanın mesul olması için ille de fiillerinin yaratıcısı olduğunu iddia etmeye gerek yoktur. Bunun için kulun o fiili isteyip işlemesi yeterlidir. Ve bunun için gereken irade ve kudret insana Allah tarafından verilmiştir.

Görülüyor ki Ehl-i Sünnet, fiilin meydana gelişinde Allah'ın ameline yaratma adını verirken, kulun ameline de kesb adını vermiştir. Yani Allah kulda fiili yapma kudretini fiil ile beraber yaratır<sup>401</sup>, kul da bu kudretle dilerse hayrı, dilerse şerri meydana getirir. Sonucunda ya sevap kazanır, yada ikaba maruz kalır. İşte Ehl-i Sünnet fiillerin meydana gelişinde kulun oynadığı role “Herkes kazancına bağlıdır”<sup>402</sup> ayet-i kerimesinden yola çıkarak “kesb” adını vermiştir.<sup>403</sup> Dolayısıyla fiillerin meydana gelişinde kulun hiçbir fonksiyonu yoktur diyen Cebriyye ile kul fiillerinin yaratıcısıdır diyen Mutezile arasında orta yolu bulmuştur.

### **3.6.2.Mevlâna'ya Göre Kulların Fiilleri:**

Mevlâna Celâleddin öncelikle fiilleri ikiye ayırmış, Allah'a ait fiiller olduğu gibi, kula ait fiiller de olduğunu beyan etmiştir. “Hakk'ın yaptıklarını da, bizim yaptıklarımızı da gör, bizim de yaptığımız işler olduğunu bil, zaten bu meydanda”<sup>404</sup> sözleriyle insanın kendine ait irâdî bir takım fiilleri olduğunu belirtmiş; “eğer insanın fiilleri ortada yoksa

---

<sup>401</sup> Topaloğlu, *a.g.e.*, 135-136

<sup>402</sup> et-Tur 21

<sup>403</sup> Şehristâni, *Nihâyetü'l-ikdâm*, 74-77

<sup>404</sup> *Mesnevi*, I, 118, B.1480

rıza hilafına insandan meydana gelen fiillere niçin kızılıyor”<sup>405</sup> diyerek insanda iradeli hiçbir fiil ve hareket tasavvur etmeyen Cebriyye’ye karşı çıkmıştır. Mesela bir ağaçtan insanın başına düşen meyveler onu kızdırmazken, başka birinin fırlattığı meyveler kendisini çileden çıkarır. Atan kişinin iradesiyle o fiili meydana getirdiğini düşünen insan, tabii ki buna tepkisiz kalamaz. Bu örnek bile, insanda iradenin olup olmadığını anlamak için yeterlidir.

Mevlâna “Hakk’ın cebrinden agâh isen feryadın nerede? Cebbarlık zincirini görüşün hani? Zincire bağlanan nasıl olur da neşelenir? Hapiste esir olan, nasıl azade olabilir”<sup>406</sup> sözleriyle Allah’ın cebbar olduğunu iddia eden Cebriilerin ayaklarında bir prangayla nasıl mes’ud ve münşerih olabildiklerini, hapse atılmış, ayaklarına zincir takılmış bir insanın dünyada nasıl hür ve neşe içerisinde yaşayabildiğini sormuş, esaret ve mecburiyet ile saadet ve mutluluğun birarada olamayacağını ifade etmiştir.

Mevlâna Celâleddin “Eğer ayağını bağladıklarını, başına padişah çavuşlarının dikildiğini görüyorsan, gayri sen de acizlere karşı çavuşluk etme. Çünkü bu vazife acizlerin huyu ve tabiatı değildir”<sup>407</sup> derken Allah’ın cebri karşısında ihtiyarî harekete imkânım kalmamıştır iddiasında bulunanların, bir takım acizlere karşı asla kafa tutmaması gerektiğini belirtmiş, mecbur olanın cebbarlık edemeyeceğine, ederse mecbur olmadığına<sup>408</sup> dikkat çekmek istemiştir.

Mevlâna herşeyin Allah’dan olduğunu, kulun iradi ve ihtiyari hiçbir fiili olmadığını iddia edenlere karşı güzel bir örnek vermektedir. Bir adam, sahibinden habersiz zerdali ağacını silkeleyerek meyvesini yiyormuş. Durumu gören bağ sahibi: “Allah’tan korkmuyor musun? deyince adam ona: “Neden korkayım? Ağaç Allah’ın ağacı, ben de Allah’ın kuluyum. Allah’ın kulu, Allah’ın malından yiyor” şeklinde cevap vermiştir. Bu adama dersinin verilmesi gerektiğini anlayan bağ sahibi bir ip getirmiş ve onu ağaca bağlamıştır. Adamın ağzından “Allah’tan korkmuyor musun? Niye bana vuruyorsun” sözlerini işitene kadar onu güzelce dövmüş ve bu soru üzerine: “Niçin korkayım? Sen Allah’ın kulusun, bu da Allah’ın sopası! Allah’ın sopasını Allah’ın kuluna

<sup>405</sup> *Mesnevi*, I, 119, B.1481

<sup>406</sup> *Mesnevi*, I, 50, B.630,631

<sup>407</sup> *Mesnevi*, I, 50, B.632,633

<sup>408</sup> *Mevlevi, Şerh-i Mesnevi*, II, 393

vuruyorum”<sup>409</sup> cevabıyla onu hem düşündürmüş, hem de ona gereken dersi vermiştir. İnsan yaptığı kötü şeyleri Allah’a isnad etmemelidir. Çünkü Allah (c.c.) imtihan sırrınca insana iradeyi vermiş ve onu fiillerinde serbest bırakmıştır. Maalesef bazı insanlar bu hakikati anlamayıp yaptıklarını Allah’a isnad etmekle kendi tembellik ve yanlışlıklarına geçerli bir kılıf bulmaya çalışmışlardır.

Anlaşılmaktadır ki Mevlâna, insanın asla cebr altında olmadığını, iradi ve ihtiyari fiillere sahip olduğunu ifade ederek Cebriyye’yi pekçok yerde tenkid etmiştir. Onun, insanın fiillerinin yaratıcısı olduğunu iddia eden Mutezile’ye karşı verdiği cevaplar da dikkat çekmektedir. “Allah’ın yaratması, bizim yaptığımız işleri meydana getirmektedir. Bizim işlerimiz, Allah ‘ın yaratması neticesidir”<sup>410</sup> ifadeleriyle yaratmayı (halkı) Allah’a, yapma işini (kesbi) de kula nisbet etmiş, kulun fiillerinin yaratıcısı olduğunu iddia eden zihniyeti tamamen reddetmiştir.

Mevlâna bu fikri reddederken: “Söz söyleyen kimse, ya harfleri görür, yahut manayı görür. İnsan, konuşurken manayı düşünür, onu kastederse harflerden gafil kalır. Hiçbir göz, bir anda hem önünü, hem ardını göremez. Madem ki insan, harfi ve manayı bir anda ihata edemez, nasıl olur da hem işi yapar, hem o işi yapma kudretini yaratır”<sup>411</sup> şeklinde bir delil ileri sürmektedir. Böylece o, insanın fiillerinin bir kesb ve bir de halk ile meydana geldiğini ifade etmektedir. Zira söz söyleyen kişi aynı anda hem harfe, hem manaya dikkat edemez. Sözün manasını anlamak isterse, kelime ve onların telaffuzunu dinleyemez. Kelime ve telaffuza dikkat ederse de manayı anlayamaz. Bir kimse önüne bakarsa ardını, ardına bakarsa önünü göremez. Madem ki, insan bir anda hem lafzı, hem manayı ihata edemiyor, bir bakışta hem önünü hem ardını göremiyor, öyleyse bu aciz insanın bir fiilin hem halkına, hem de kesbine aynı anda muktedir olduğu asla söylenemez.<sup>412</sup>

Mevlâna, Mutezile’nin “fiilleri yaratan, kul olduğu gibi, fiillerden meydana gelen her şeyin yaratıcı da yine kuldür” iddiasına mukabil: “Böyle olmaması gerekir. Çünkü kulun yaptığı her fiil akıl, ruh, kuvvet ve cisim vasıtasıyla veya vasıtasız olarak

<sup>409</sup> *Fîhi Mâfih*, 233-234

<sup>410</sup> *Mesnevi*, I, 119, B.1482

<sup>411</sup> *Mesnevi*, I, 119, B.1483-1486

<sup>412</sup> *Mevlevi, a.g.e.*, III, 764-765

meydana gelir. Bu vasıtaları yaratmaya kudreti olmayan kulun bunlar aracılığıyla fiilinin yaratıcısı olması imkânsızdır. Vasıtasız olarak da kul fiilinin halıkı olamaz. Çünkü akıl, ruh, kuvvet ve cisim olmaksızın kulun bir iş yapması mümkün değildir.” demiş, fiilleri yaratanın kul değil, Allah olduğunu <sup>413</sup> dile getirmiştir.

Böylece fiili yaratmaya kudreti olmayan kulun, o fiilden meydana gelen başka şeylerin de yaratıcısı olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Mutezile ortada bir dövme fiili varsa bu fiili ve bu fiilden sonra dövülende meydana gelen rahatsızlıkları döven kişinin yarattığını söylerken, Mevlana kul fiili yaratmaya muktedir değilken, nasıl olur da, o fiilinin neticelerini yaratabilir diyerek bunun imkansızlığını ortaya koymaktadır.

Görülmektedir ki Mevlâna kulların fiilleri konusunda iki ciheti kabul etmiş, yaratma fiilinin Allah’a, yapma-kesb fiilinin de kula ait olduğunu vurgulamıştır. İnsan irade ve kudretiyle neye yönelirse Allah (c.c.)’da onu yaratır. Fiilleri işleme hususunda iradesi elinden alınmayan insan tabii ki yaptıklarından sorumlu olacaktır. Kulun fiillerinden sorumlu olması için illa da onun hâlıkı olmasına gerek yoktur. Zira acizliği hususunda şüphe olmayan insana, fiillerinin hâlıkı ünvânı verilmesi cehaletten başka birşey değildir. Halbuki Cenab-ı Hak sonsuz irade ve kudret sahibidir. “O, herşeyi muhittir. Bir işi yapması, o anda diğer bir işi yapmasına mani değildir.”<sup>414</sup>

---

<sup>413</sup> *Fîhi Mâfih*, 303-304

<sup>414</sup> *Mesnevi*, I, 119, B.1487

### 3.7.Kaza-Kaderle Alakalı Olarak Hüs-n-Kubh Meselesi:

Kaza-kaderle alakalı başka bir mesele de Kelâm İlminde hüs-n-kubh diye adlandırılan meseledir. Allah'ın fiillerinin tartışıldığı, çirkin fiillerin kime isnad edileceğinin münakaşa edildiği bu mevzuda, mezhepler birbirine muhalif görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlere geçilmeden önce hüs-n-kubh kavramlarının sözlük ve terim anlamlarının bilinmesi faydalı olacaktır.

#### 3.7.1.Hüs-n-Kubh Kavramlarının Sözlük ve Terim Anlamı:

Sözlükte hüs-n, güzellik, iyilik, hoşluk, mükemmellik, eksiksizlik anlamlarına gelir.<sup>415</sup> Kubh da; hüs-nün zıddıdır. Çirkinlik, kötülük, adilik olarak ifade edilmektedir.<sup>416</sup>

Bu kavramları ele alan Seyyid Şerif Cürcani “ Haseni, dünyada övgüyle, ahirette sevapla ilgili olan şey<sup>417</sup>; kabihi ise; dünyada kötülüğü, ahirette cezayı ilgilendiren şey<sup>418</sup>” olarak tanımlamıştır. Kelam kitaplarında hüs-n ve kubh kavramlarına eş anlamda maruf ve münker kelimeleri kullanıldığı gibi, hayır ve şer de kullanılmaktadır.

#### 3.7.2. İslam Kelâmına Göre Hüs-n-Kubh Meselesi:

Hüs-n-Kubh meselesi Kelâmın özellikle üzerinde durduğu bir ahlak problemidir. İnsanın fiillerinin güzellik yada çirkinlik olarak nitelik kazanması, Kelâm İlmini insanın hürriyet ve sorumluluğu bakımından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla burada mezheplerin konu hakkındaki görüşlerine yer verilecek, ardından Mevlâna'nın fikirleri ortaya konulacaktır.

---

<sup>415</sup> İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 114; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 169

<sup>416</sup> İbn Manzûr, a.g.e., II, 552; Serdar Mutçalı, a.g.e., 682

<sup>417</sup> Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 87

<sup>418</sup> Cürcânî, a.g.e., 176

### 3.7.2.1.Mutezile'ye Göre Hüsn-Kubh Meselesi:

Mutezile alimleri bu konuda “hüsn-kubh aklın tayinine bağlıdır, güzel ve çirkin aklı selim sahiplerinin takdir ve tayini ile hasıl olur” demişler, aklen çirkin olan şeyleri Cenab-ı Hakk'ın yaratmadığını ileri sürmüşlerdir.<sup>419</sup>

Yani şeriat, bir şeyin güzel veya çirkin olduğunu gerektirmez, o sadece akılla bilinen şeyi ortaya koyar. İnsan akıl yoluyla güzel ve çirkin olanı bilir, şeriat de onu meydana çıkarır.<sup>420</sup> Mesela insan namazda büyük bir yarar olduğunu aklıyla idrak eder, aynı şekilde zinanın da kötülüğe götürdüğü ve onun çirkin olduğu aklen bilinir. Demek ki Mutezile'ye göre aklı bir iyi olduğu gibi, aklı bir de kötü vardır. Bir fiil, ilâhi vahiy gelmeden önce de iyi ve kötüdür. Fiilin iyi veya kötü oluşu başka bir deyişle güzel veya çirkin oluşu fiilin kendisindedir, kendi iç yapısı gereğidir.<sup>421</sup> Dolayısıyla Allah, aklın iyi gördüğünü emretmiş, kötü gördüğünü ise nehyetmiştir.

Mutezile Cenab-ı Hakk'ın ancak güzeli yarattığını, kötülüklerin yaratıcısı olmadığını iddia ederken küfür ve günahlar gibi insanın iradesiyle meydana gelen kötülükleri kasetmiştir. Yoksa insanın başına gelen musibetler ve hastalıklar gibi kulun iradesi dışında cereyan eden kötülükleri kasetmiş değildir. Bunlar Allah'ın fiili olmaları sebebiyle hakikatte güzeldirler, hayırdırlar, fakat mecazi olarak kötü ve şer diye adlandırılmışlardır. Hakikatte hayır olmalarının sebebi ise kulların cennette nail oldukları şeyleri görmeleri, kıyamet günü karşılaşacakları azabın şiddetinden kurtulmaları ve günahlardan uzak, temiz bir hayat yaşamaları içindir.<sup>422</sup>

---

<sup>419</sup> Polat, *Mesâil-i İlm-i Kelam Akaid-i Ehl-i İslam*, 70

<sup>420</sup> Şehristâni, *Nihâyetü'l-ikdâm*, 371; Topaloğlu, *Matüridiyye Akaidi*, 175-176

<sup>421</sup> Gölcük, *Kelâm Açısından İnsanın Fiilleri*, 263-264

<sup>422</sup> Hayyat, *el-İntisâr*, 65

### 3.7.2.2.Ehl-i Sünnet'e Göre Hüsn-Kubh Meselesi:

Bu konu hakkında Matürîdi ve Eş'ari'nin biraz farklı düşündüğü görülmektedir. Eş'ariler Mutezile'nin zıddına güzellik ve çirkinliğin akıl yoluyla değil, şariat yoluyla bilineceğini ileri sürerken Matürîdiler ise fiillerin güzel veya çirkin olduğu aklen idrak edilebilir, demişlerdir.

**Eş'ariler'e** göre herhangi birşeyin güzel veya çirkin, iyi veya kötü oluşu ancak dinin bildirmesi ile bilinebilir Dinin güzel görüp, işleyenini övdüğü şey hüsn, çirkin görüp işleyenini yerdığı şey ise kubh'tur. Hüsn ve kubh eşyanın zatına bağlı özellikler değildir. Bunlar ancak Allah'ın ahkamından çıkarılmış birer hükümdür. Aklın tek başına eşyadaki hüsn ve kubh sıfatlarına dair Allah'ın hükmünü belirlemeye gücü yoktur.<sup>423</sup>

**Matürîdiler'e** gelince; onlar güzellik ve çirkinliğin zatî oluşunu kabulde Mutezile ile aynı fikirdedirler. Onlara göre akıl, eşyadaki güzellik ve çirkinliği anlamaya güç yetirebilir. Çünkü güzellik ve çirkinlik eşyada zâtîdirler. Meselâ dürüstlük ve adaletin dünyada övgü, ahirette sevaba ulaştıracağı, yalan söylemenin de dünyada yergi, ahirette azab gerektireceği akıl tarafından bilinebilir.<sup>424</sup>

Fakat akıl, bütün durumlarda eşyadaki hüsn ve kubh vasıflarını ayırmaya güç yetiremeyebilir. İşte o zaman vahyin devreye girmesi gerekir. Maturîdiler bu görüşleriyle Mutezile'den ayrılmışlar ve din gelmeden ahkamın sabit olamayacağını ileri sürerek Eş'ariler gibi düşündüklerini ortaya koymuşlardır.<sup>425</sup>

---

<sup>423</sup> Şehristâni, *a.g.e.*, 388-389; Topaloğlu, *a.g.e.*, 175; Gölcük, *a.g.e.*, 265-266

<sup>424</sup> Topaloğlu, *a.g.e.*, 176-177; Gölcük, *a.g.e.*, 265

<sup>425</sup> Matürîdi, *Kitabu't-Tevhid*, 221-223

Görölmektedir ki, hüsn ve kubhun anlaşılmasında Mutezile akli dikkate almış vahyi devre dışı bırakmış, Eşariyye ise Mutezile'nin tam tersine vahyi dikkate almış, akli devre dışı bırakmıştır. Matürîdiyye ise hem akli hem de nakli kullanarak Mutezile ve Eş'ariyye arasında orta bir yol takip etmiştir.

Mutezile'nin Cenab-ı Hakk'ın sadece güzeli yarattığı, kötünün yaratıcısı olmadığı hususundaki fikrine cevaben de, Ehl- i Sünnet şu görüşü ileri sürmektedir; hüsnü de kubhu da yaratan Allah'tır. Kubhu yaratmak Cenab-ı Hakk'ın kemâlsizliğine değil, kemâline delalet eder. Hayır ve şer, hüsn ve kubh Allah'ın takdir ve yaratması ile vücut bulur. Kulların ihtiyarî fiillerinin hasen olanları onun rızasına muvafık iken, kabih olanları rıza-i İlahiye uygun değildir. Allah kabih olanları yaratıyor diye onlara razı olduğu söylenemez. Cenab-ı Hak kulların iyi işlerine razı olur ve karşılığında da onları mükâfatlandırır, kötü işlerine ise razı olmaz, buna mukabil de onları cezalandırır. Hem kubhu yaratmak kabahat değil, kubhu işlemek kabahattir. Dolayısıyla burada mes'ul olan, fiili işleyen kuldur.<sup>426</sup>

Kul cüz'i iradesini Allah'ın emri istikametinde kullanırsa hayır, yasakladığı istikamette kullanırsa şer meydana gelmiş olur. Şer, Allah Teala'nın yapılmasını istemediği iştir. Buna rağmen kendisine tercih hakkı verilen kul men edildiği şeyleri işliyorsa buna Cenab-ı Hakk'ın bir müdahalesi söz konusu değildir. Sadece onun fiillerinin yaratıcısı olması hasebiyle hayrın ve şerrin de yaratıcısı O olur.<sup>427</sup>

### 3.7.3. Mevlâna'ya Göre Hüsn-Kubh Meselesi:

Mevlâna Celâleddin, Cenâb-ı Hakk'ın iyiliği ve kötülüğü irade ettiğini fakat hayırdan başka bir şeye razı olmadığını<sup>428</sup> ifade etmektedir. Allah Teala'nın kötülüğü irade etmesini; "bir hayrın işlenmesini emretmek ve kötülükten men'etmek için, kötülüğe meyleden bir nefsin bulunması gerekir. Böyle bir nefsin varlığını istemek Allah'ın

---

<sup>426</sup> Polat, *a.g.e.*, 68-69

<sup>427</sup> M. Kenan Çığman, *Kazâ-Kader, Hayır ve Şer, Rızık, Ecel ve Tevekkül*, 211

<sup>428</sup> *Fîhi Mâfih*, 273



kötülüğü istemesi demektir. Fakat O, kötülüğe razı değildir. Razı olsaydı iyiliği emretmezdi<sup>429</sup> şeklinde dile getirmektedir.

Mevlâna'nın bu hususu aydınlatmak için verdiği örnekler ise şöyle: Bir öğretmen ders vereceği öğrencinin bilgisiz olmasını ister. Fakat bu, onun bilgisizliğine razı olduğunu göstermez. Eğer razı olsaydı, ona öğretmek istemezdi. Zaten öğretme fiilinin meydana gelebilmesi için öğrencinin de bilgisiz olması gerekmektedir. Yine doktor mesleğini icra edebilmek için insanların hasta olmasını ister. Ama bu onların hastalığına razı olduğunu göstermez. Razı olsaydı, onları tedavi etmezdi. Hem mesela fırıncı para kazanmak için halkın aç olmasını ister. Fakat onların aç olmasına razı olmaz. Razı olsaydı, ekmeği satmazdı.<sup>430</sup>

Mevlâna'nın bu sözleriyle anlaşılıyor ki, Allah (c.c.) insanların iyiliğiyle beraber, kötülüğünü irade eder, ama bu onlara emir ve nehiylerde bulunmak ve kendisini tüm sıfat ve isimleriyle tanıtmak içindir. Yoksa onların kötülüğüne razı olduğu için değildir. Zaten Cenâb-ı Hak da bu hakikati, kafirleri ve zalimleri sevmediğini<sup>431</sup> belirterek, kullarının küfrüne razı olmadığını<sup>432</sup> ifade ederek beyan buyurmaktadır. Allah (c.c.)'ın Kur'an-ı Kerim'de pekçok ayette kullarına iyiliği emr ve tavsiye etmesi de<sup>433</sup> kötülüğe rızası olmadığını büyük bir delildir.

Güzellik ve çirkinliğin, iyilik ve kötülüğün birbirine zıt, aynı zamanda birbirine yardımcı birer kavram olduklarını ifade eden Mevlâna, gece ile gündüzü örnek göstererek, bunların birbirinin zıttı olduklarını ama aynı işi gördüklerini ifadeyle şöyle der: Eğer her zaman gece olsaydı, hiç bir iş meydana gelmezdi. Her zaman gündüz de olsaydı, baş, göz, dimağ şaşırır kalır, hiçbir işe yaramaz hale gelirdi. Gece boyunca dinlenen, kuvvetlenen organlar, depo ettikleri kuvveti gündüz boyunca da sarfederler. Bununla adeta gece ve gündüz arasında bir dayanışma ve yardımlaşma olduğu görülür.

---

<sup>429</sup> *Fîhi Mâfîh*, 273

<sup>430</sup> *Fîhi Mâfîh*, 274

<sup>431</sup> Âl-i İmran 3/32,57

<sup>432</sup> ez-Zümer 39/7

<sup>433</sup> el-Bakara 2/222; Âl-i İmran 3/32,134

Zıtlık izafi, nisbî ve göreceli bir kavram olduğu için bütün zıt şeyler insana göre zıttır. Yoksa Hakîm olan Cenab-ı Hakk'ın katında zıt değildir, hepsi bir tek işi görürler.<sup>434</sup>

Mevlâna, Cenab-ı Hakk'a nisbetle kötülüğün olmadığını da vurgulamaktadır. İnsana nisbetle ise durum böyle değildir. Pislik, namazsızlık, namaz, küfür, İslâm, şirk, ve tevhid... Bunların hepsi Allah'ın katında iyidir. İnsana göre ise hırsızlık, ahlaksızlık, küfür ve şirk kötü, tevhid, namaz ve hayrat iyidir. Mevlâna bunu açıklarken güzel bir benzetme yapmaktadır: Ülkesinde zindan, darağacı, hil'at<sup>435</sup>, mal, mülk, raiyyet, düğün, davul ve bayrak bulunan bir padişah için bunların tamamı iyidir. Ve bunlar onun saltanatının kemâline, zenginliğine delalet eder. Hil'at nasıl onun sultanlığının alameti ise darağacı da gücünün, kuvvetinin, adaletinin delilidir. Ama hil'at ve darağacını halkın aynı değerde görmesi imkânsızdır.<sup>436</sup> Anlaşıldığı gibi insana nisbetle kötü olan şeyler, Allah'a göre kötü değildir. Bilakis O'nun kudretinin azametine, ilminin muhitliğine, zenginliğinin genişliğine delalet eder.

Yoksa cereyan eden kötülükler asla Cenab-ı Hakk'ın kemaline noksanlık vermez. Kötülüklerin Allah'dan olduğunu söyleyen Mevlâna bunların Allah'ın kemalsizliğine değil, kemaline delalet ettiğini şu örnekle açıklamıştır: Mesela, ressam güzellerin resimleri ve çirkinlerin resimleri olmak üzere iki türlü resim yapar.. Yusuf'un, güzel hurilerin resimlerini yaptığı gibi, ifritlerin, çirkin iblislerin resimlerini de yapar. Bu şekilde iki tür resim yapabilmesi onun çirkinliğine değil, ustalığına işaret eder. Çirkinini öylesine çirkin yapar ki, bütün çirkinlikler onun etrafında toplanmıştır. Bu suretle de bilgisindeki kemâli ortaya koyar. Böylesine maharetli ressamın ustalığını inkâr eden rezil olur. Çirkinin ve çirkinliklerin resmini yapamayan ressama gelince; onun herşeyi bildiği söylenemez. Aksine ilminin noksanlığı ortaya çıkmış olur. İşte bunun gibi Allah (c.c.) hem kâfirin yaratıcısıdır, hem de mü'minin yaratıcısıdır. Bu yüzden küfür de, iman da Allah'ın uluhiyetine şahitlik ve delalet eder.<sup>437</sup>

---

<sup>434</sup> *Fîhi Mâfih*, 324

<sup>435</sup> Hil'at: Yüksek makamdaki zatların beğendiği kimseye ve takdir edilen zevata giydirdiği kıymetli, süslü elbise. Kaftan. (Hey'et, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, 379)

<sup>436</sup> *Fîhi Mâfih*, 48-49

<sup>437</sup> *Mesnevi*, II, 195, B.2535-2543; *Mesnevi*, III, 111, B.1372,1373

Küfrü yaratıyor diye Cenab-ı Hakk'a kâfir denemeyeceği gibi, kötülükleri, çirkinlikleri yaratıyor diye de O'na kötü veya çirkin denemez. Böyle bir sebepten dolayı da Allah'ın kötülüklerin yaratıcısı olmadığını söylemek cehalet olur. Alemde hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. Kulun iradesi içerisinde meydana gelen şerhler kulun kesbi, Allah'ın yaratması ile meydana gelir. İşleyen kul olduğu için mes'uliyet kula aittir. Çünkü işleyip işlemek onun elindedir, tercih hakkı elinden alınmamıştır. Kulun iradesi dışındaki alanda meydana gelen şerhler ise pekçok hikmete mebni olarak Cenab-ı Hakk'ın yaratması ile meydana gelir ki, faydaları sonradan ortaya çıkacaktır.

Allah (c.c.) şu alemde sadece iyilikleri yaratıp kötülükleri yaratmış olmasaydı, iyiliklerin kıymeti bilinemeyeceği gibi, hâşâ “Allah kötülükleri yaratmaya kâdir değildir” gibi bir düşünce de meydana gelebilirdi. Halbuki O, herşeye kâdirdir. O'nun gücünün yetmediği hiçbir şey yoktur. İyiliklerin yaratıcısı O olduğu gibi, kötülüklerin yaratıcısı da O'dur. Zira Cenab-ı Hak'da buyurmaktadır ki: “Allah herşeyin hâlıkıdır.”<sup>438</sup>

---

<sup>438</sup> el-Mü'min 40/62

## SONUÇ

Kaza ve kadere iman, imanın altı esasından biridir. Aynı zamanda bu, Allah'ın ilim, irâde, kudret ve tekvîn sıfatlarına iman demektir. Çünkü kader Allah'ın ilmi ve takdiri, kaza da ezelde takdir olunan herşeyin vakti geldiğinde yaratılması demektir. Yaratma (tekvîn) Allah'ın özellikle ilim, irade ve kudret sıfatlarının tecellisidir. Kaza ve kadere imanın ehemmiyetini Hz. Peygamber: “Kader tevhidin nizamıdır. Kim Allah'ın birliğini kabul eder ve kadere inanırsa kopmayan en sağlam bir kulpa yapışmış olur”<sup>439</sup> şeklinde ifade etmektedir.

Kaza-kader meselesi Hz. Peygamber döneminden beri hiçbir zaman güncelliğini yitirmemiştir. Hakkında pekçok soru sorulmuş ve pekçok araştırma yapılmıştır. Etrafında farklı fikirlerin ortaya konulduğu bu mesele, bazı mezheplerin ortaya çıkmasında da büyük rol oynamıştır. Kimileri (Cebriye) insanda iradeyi kabul etmeyip, kulun fiillerini tamamen Allah'ın iradesine isnad ederken, kimileri de (Kaderiyye ve Mutezile) insanın cemadattan farklı olduğunu ileri sürerek, kula tam bir hürriyet vermiş, kulun kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu iddia ederek kaza ve kadere inkâr etmişlerdir. Bu konuda Cebriye'nin fikrini ifrat, Mutezile'nin fikrini tefrit olarak değerlendiren Ehl-i Sünnet ise insanın irâdî fiillerinde iki yön olduğunu, kulun isteyip Allah'ın yarattığını ifade ederek, bir yandan kulda irâde olduğunu kabul etmiş, bir yandan da fiillerin yaratılmasını Cenâb-ı Hakk'a isnad etmiştir. Böylece kaza-kader hususunda daha isabetli bir görüş ortaya koymuştur.

Ehl-i Sünnet'in bu görüşüne sahip çıkan ve savunan büyük şahsiyetlerden biri de Mevlâna Celâleddin-i Rûmi'dir. Ona göre Allah'ın ilmi herşeyi muhît, irâdesi de herşeye nâfizdir. Hiçbir şey onun iradesi dışında kalmaz. Yüce Allah sahip olduğu sonsuz kudretle herşeyi büyük bir kolaylıkla yaratır. O'nun için zor yoktur. Fil suresinde de geçtiği gibi, koskoca Ebrehe ordusunun, Ebâbil kuşları tarafından mahvedilmesi ilâhi kudretin büyük bir delilidir.

---

<sup>439</sup> el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/107

Sonsuz ilim ve kudret sahibi olan Cenâb-ı Hak iradesiyle kainatı yaratmıştır. Bütün mahlukat onun eşi ve benzeri olmayan bir yaratıcı olduğunu lisan-ı halleriyle ilân ve isbat ederler. Mevlâna der ki, kainat tamamıyla Cenâb-ı Hakk'ın buyruğuna râm olmuş vaziyettedir. O dilemedikçe hiçbir şey meydana gelmez. O'nun kaza ve kaderine muhalif hareket edecek hiçbir varlık yoktur. İnsanlar ne kadar kendilerine göre programlar yapıp, tedbirler alsalar da Allâh'ın takdirinin önüne geçemezler. Meselâ Hz. Musa'nın doğumunu engellemek isteyen Firavun çeşitli çarelere başvurmuş, fakat onun dünyaya gelişine mani olamamıştır. Cenâb-ı Hak ezelde neyi yazmışsa o meydana gelmiştir.

Karıştırılmaması gereken önemli bir nokta şu ki, insanın mecbur olduğu kader, kendi iradesi haricinde cereyan eden şeyler hakkındadır. Yoksa insanın iradesiyle tercih edeceği hususlarda herhangi bir mecburiyet söz konusu değildir. “İnsan kaderinde ne varsa onu yapmaktadır” düşüncesinde olan kimseler kendi tembelliklerini, hata ve günahlarını kadere yükleyerek kurtulmak istemişlerdir. Bu sebeple Mevlâna Celâleddin, pekçok yerde insanın hür iradeye sahip olduğunu ispat etmektedir. O, insanın yaptığı, yahut yapamadığı şeyden dolayı utanç duyması insanda iradenin varlığını gösterir, der. Ona göre insandaki iradenin başka bir delili de insanın vicdanında bazen meleğin sesini, bazen de şeytanın sesini işitmesidir. Birinin iyiye, birinin kötüye çağırdığını duyması ve bu davetlere icabet için gönlünde bir arzunun doğması insandaki iradenin açık bir göstergesidir. Kendisine irade verilen insan bu iki sestten birine yönelmekte serbesttir. Cenâb-ı Hak bu konuda insana herhangi bir zorlama yapmaz.

Allah katında insanın sonunun belli olması, insanın Allah'ın belirlediği şeyleri yaşadığını göstermez. Aksine Cenâb-ı Hakk'ın muhit ilmiyle kulun neler yapacağını bilerek yazması, tayin ve tesbit etmesi demektir. Bu sebeple Mevlâna “Allah'ın kaza ve kaderini Allah'ın ilmi olarak bil ki bu konuda müşkilin kalmasın” demiş, “ne de olsa

sonum belli, çalışmama gerek yok” düşüncesinde olan insanın, bu düşünceyle bir yere varamayacağını ve sonunda zarara uğrayacağını bildirmiştir. O, bu hususta “belki ezelde sana rızık verilmemiştir. Bu ezeli mahrumiyet korkusu, yiyeceğini, içeceğini elde etmek için çaba sarfetmende, seni aciz ve kuvvetsiz bir hale sokmuyorken, nasıl oluyor da din konusunda bu zarar korkusu eteğini tutuyor?” diye sormuş, dünyevi ticarete gösterilen titizliğin, uhrevî ticarete de gösterilmesini istemiştir.

Mevlâna'nın bu düşüncelerinden anlaşılmaktadır ki kader Allah'ın bir planı, bir programı ve bir yazgısıdır. Ama Allah'ın bu plan, program ve yazgısı, tayin ve takdiri insanı birşey yapmaya zorlamaz. Allah (c.c.) ezeli ilmiyle kulun neler yapacağını bildiği için yazar ve yazmıştır. Yoksa kulun fiillerini meydana getirmesinde Allah (c.c.)'ın yazıp takdir etmesinin bir fonksiyonu yoktur. Bu yüzden kimse hata ve günahlarını kadere isnad edemez. Bu, kulun fiillerinin yaratıcısı olduğu anlamına da gelmez.. Nitekim Mevlâna da: “Bizim işlerimiz, Allah'ın yaratması neticesidir” demiştir.

Gerek kuldan sadır olan kötü fiiller gerekse kainattaki kötü yada çirkin şeyler, hepsi Yüce Allah tarafından yaratılmıştır. Onun kötünün ve çirkinin yaratıcısı olması kendisinin de kötü veya çirkin olması anlamına gelmez. Kötülüklerin de Allah'dan olduğunu söyleyen Mevlâna bunların Allah'ın kemâlsizliğine değil, kemâline delâlet ettiğini söyler. Sadece güzeli çizip, çirkinini çizemeyen bir ressamın ilminde noksanlığına hükmedildiği gibi, Cenâb-ı Hak için de güzeli yaratıp çirkinini yaratmadığını söylemek O'nun ilminde nakıs olduğu sonucunu doğurur. Allah (c.c.) ise her türlü noksanlıktan münezzehtir.

## KAYNAKÇA

1. **Abdülhamid, İrfan**, *İslâm 'da İtikâdi Mezhebler ve Akâid Esasları*, (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1994.
2. **Adam, Hüdaverdi**, *İbn Arabi Kaza ve Kader*, Adapazarı 1998.
3. **Ali el-Kârî**, *Şerhi fikhi 'l-ekber*, (trc. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul 1981.
4. **Babinger, Franz-Köprülü, Fuat**, *Anadolu 'da İslâmiyet*, (trc. Ragıp Hulusi), İstanbul 2000.
5. **Bağdadî, Ebu Mansur Abdülkâhir**, *Kitâb-u usûli 'd-din*, Beyrut 1981.  
*Mezhepler Arasındaki Farklar, (el-Fark beyne 'l-fırak)*, (trc. Ethem Rûhi Fığlalı), Ankara 1991.
6. **Beyâdi, Kemalüddin Ahmed**, *İşârâtü 'l-meram min ibârâti 'l-imam*, İstanbul 1949.
7. **Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail**, *el-Camiu 's-sahih*, İstanbul ts.
8. **Câmî, Molla**, *Nefâhât 'ül-Üns Min Hazarât 'il-Kudüs*, (Sad. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul ts.
9. **Can, Şefik**, *Mevlâna –Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri-*, İstanbul 1995.
10. **Canan, İbrahim**, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, İstanbul ts.
11. **Cebeci, Lütfullah**, *Kur'an 'da Şer Problemi*, Ankara 1985.
12. **Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed**, *Kitâbu 't-Ta 'rifât*, ys., ts.
13. **Cüveynî, İmamü 'l-Harameyn Abdü 'l-Melik b. Abdullah**, *el-Akide'tü 'n-Nizamiyye*, (Tahkik: Zahidü 'l-Kevserî), ys.1948.
14. **Çelebi, Asaf Halet**, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti- Eserlerinden Parçalar*, ys. ts.
15. **Çığman, M. Kenan**, *Kazâ-Kader, Hayır ve Şer, Rızık, Ecel ve Tevekkül*, ys. ts.
16. **Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî**, *Sünenu Ebi Davud*, İstanbul ts.
17. **Ebu Zehra, Muhammed**, *İslâm 'da Siyasî, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, (trc. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin), İstanbul 1983.
18. **Efendi, Şeyhü 'l-İslâm Mustafa Sabri**, *İnsan ve Kader*, (trc. İsa Doğan), İstanbul 1989.
19. **Eflâki, Ahmet**, *Âriflerin Menkabeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973.
20. **Erce, Halil Ziya**, *İslâm 'da Kaza ve Kader*, İstanbul 1968.

21. **Eş'ari, Ebu'l-Hasen**, *el-Luma' fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, Mısır, 1955.  
*Usûl-ü Ehli's-Sünneh ve'l-Cemaah*, (Tahkik: Muhammed Seyyid),  
Kahire ts.  
*Makâlâtü'l-İslamiyyin ve'htilâfî'l-musallîn*, (Tahkik: Muhammed  
Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1969.
22. **Fığlalı, Ethem Ruhi**, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1990.
23. **Furûzanfer, Bediüzzaman**, *Mevlâna Celaleddin*, (trc. Feridun Nafiz Uzluk)  
İstanbul 1990.
24. **Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed**, *İtikadda Orta Yol (el-İktisad fi'l-İ'tikad)*,  
(trc. Kemal Işık), Ankara 1971.
25. **Genç, Vedat**, *Mevlâna İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, İstanbul 1994.
26. **Gölcük, Şerafeddin**, *Bâkullâni ve İnsanın Fiülleri*, Ankara 1997.  
*Kelâm açısından İnsanın Fiülleri*, İstanbul 1979.  
*Kelâm Tarihi*, İstanbul 1998.
27. **Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman**, *Kelâm*, Konya 1996.
28. **Gölpınarlı, Abdülbaki**, *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Felsefesi, Eserleri*,  
*Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1951.
29. **Gülen, M. Fethullah**, *Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader*, İzmir 1995.
30. **Hamidullah, Muhammed**, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1980.
31. **Hayyat, Ebu'l-Hüseyn Abdurrahim b. Muhammed**, *el-İntisar ve'r-Redd alâ ibn  
Ravendî el-Mülhid*, (Tahkik: Albert Nasrî Nadir), Beyrut 1957.
32. **el-Hindî, Alâüddin Aliyyü'l-Muttakî b. Hüsâmüddin**, *Kenzü'l-ummal fi süneni'l  
ekval-i ve'l-ef'al*, (Tahkik: Bekri Hayyani-Safvetü's-Saka), 1-16,  
Beyrut 1985.
33. **İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed**, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*,  
Beyrut 1986.
34. **İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem**, *Lisânu'l-arab*,  
Beyrut ts.
35. **Kabaklı, Ahmet**, *Mevlânâ*, İstanbul 1991.



36. **Kâdî, Abdülcebbâr**, *Şerhu'l usûli'l-hamse*, (Tahkik: Abdü'l-Kerim Osman), Kahire 1988.  
*El-Muğni fi ebvabi't-tevhidi ve'l-adl*, (Tahkik: Tefvik et-Tavil, Said Zayid), Mısır, ts.
37. **Karaismailoğlu, Adnan**, "Mevlâna Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", *Gönüllerin Başkenti Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları-24, İstanbul, 1998.
38. **Kırkınıcı, Mehmet**, *Kader Nedir*, İstanbul 1993.
39. **Mâlik b. Enes**, *el-Muvatta*, (Tahkik: Muhammed Fuat Abdülbaki) Beyrut 1985.
40. **Mâtürîdi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed**, *Kitabu't-tevhid*, (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979.
41. **Mevlâna**, *Fîhi Mâfih*, (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul 1990.  
*Mecâlis-i Seb'a*, (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), ys. 1965.  
*Mektûbat*, (Düzelten: Ahmed Remzi Akyürek), İstanbul 1937.  
*Mesnevi*, (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1991.
42. **Mevlevi, Tahirü'l**, *Şerh-i Mesnevi*, İstanbul ts.
43. **Meyerovitch, Eva de Vitray**, *Tarih Öncesinden Osmanlı Dönemine Kadar Konya Hz.Mevlânâ ve Sema*, (trc. Abdullah-Melek Öztürk), Konya 2000.
44. **Mustafa, İbrahim; Ez-Ziyad, Ahmed Hasen; Abdü'l-Kadir Hamid; en-Neccar, Muhammed Ali**, *Mu'cemu'l Vesit*, Mısır 1980.
45. **Mutçalı, Serdar**, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995.
46. **Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim ibnü'l-Haccac**, *el-Câmiu's-sahih*, Kahire 1918.
47. **Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb**, *Sünenu'n-Nesâî Bişerhi'l Hafız Celaleddin es-Suyûtî ve Haşiyeti'l-İmam es-Sindi*, Beyrut ts.
48. **Nesefî, Ebü'l-Muîn**, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-din*, ( Tahkik ve Ta'lik: Hüseyin Atay), Ankara 1993.
49. **Nesefî, Ömer**, *Metnü'l-akaid*, İstanbul, ts.
50. **Neşşâr, Ali Sami**, *Neş'etü'l fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, ys. 1966.
51. **Nüzhet, Sadettin**, *Mevlâna*, ys. 1932.

52. **Ocak, Ahmet Yaşar**, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.  
*DİA*, “Babailik” md., IV, İstanbul 1991.
53. **Oğuz, Muhammed İhsan**, *İslâm ’da Kazâ ve Kader*, İstanbul 1994.
54. **Önder, Mehmet**, *Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul 1998.
55. **Pezdevi, Ebu’l-Yüsr Muhammed b. Muhammed**, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980.
56. **Polat, Abdülkerim**, *Mesâil-i İlm-i Kelâm Akaid-i Ehl-i İslâm*, Ankara 1961.
57. **Sâbûni, Nureddin**, *el-Bidâye fî usûli ’d-din*, (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979.
58. **Satoğlu, Abdullah**, *Mevlâna ’nın Hocası*, ys. ts.
59. **Schimmel, Annemarie**, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlâna Celâleddin Rûmi Büyük Mutasavvıfın Hayatı ve Eseri*, (trc. Senail Özkan), İstanbul 1999.
60. **Sevgi, H. Ahmet**, *DİA*, “Hüsameddin Çelebi” md., XVIII, İstanbul 1998.
61. **Şakir, Mahmud**, *Dört Halife*, (trc. Ferit Aydın), İstanbul 1994.
62. **Şehristâni, Muhammed b. Abdülkerim**, *Nihâyetü ’l-ikdâm fî ilmi ’l-kelam*, (nşr. Alfred Guillaume), Oxford 1934.  
*el-Milel ve ’n-nihal*, (Tahkik: Muhammed Seyyid Geylâni), Kahire, 1961.
63. **Teftâzâni, Ebu’l-Vefa**, *Kelâm İlminin Bellibaşlı Meseleleri*, (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980.
64. **Tirmizî, Ebu İsa Muhammed ibn İsa ibn Sevrete**, *El-Camiu ’s-sahihu (ve hüve) sünenü ’t-Tirmizi*, ys. ts.
65. **Topaloğlu, Bekir**, *Kelâm İlmi*, İstanbul 1981.  
*DİA*, “Allah” md., II, İstanbul 1989.
66. **Uludağ, Süleyman**, *Akaid ve Kelam*, İstanbul 1981.
67. **Ulutürk, Veli**, *Kur ’ân-ı Kerim Allah ’ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir 1994.
68. **Ülken, Hilmi Ziya**, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul 1933.
69. **Yavuz, Y. Şevki**, *DİA*, “Ahval” md., II, İstanbul 1989.
70. **Yaylalı, Kâmil**, *Mevlâna ’da İnanç Sistemi*, Konya 1987.
71. **Yazıcıoğlu, M. Said**, *DİA*, “Fiil” md., XIII, İstanbul 1996.
72. **Yazır, Muhammed Hamdi**, *Hak Dîni Kur ’an Dili*, ys. 1971.

- 73.Yeğin, Abdullah; Badıllı, Abdülkadir; İsmail, Hekimoğlu; alım, İlham,**  
*Osmanlıca Tirke Ansiklopedik Büyük Lgat,* İstanbul 1987.
- 74.Yeniterzi, Emine,** *Mevlâna Celaleddin Rumî,* Ankara 1995.
- 75.Yeni Hayat Ansiklopedisi,** Doğan Kardeş Yayınları, ys. 1980.
- 76.Yeni Türk Ansiklopedisi,** Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.
- 77.Yeprem, M.Saim,** *İrade Hürriyeti ve İmam Maturîdi,* İstanbul 1984.
- 78.Yüksel, Murat Tarık,** *Âriflerin Menkıbeleri,* İstanbul 1977.

## **ÖZGEÇMİŞ**

11.05.1975 tarihinde Erzurum'da doğdu. 1986 yılında Çayırova Bülent Osma İlkokulu'nu, 1993 yılında da Pendik İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi. Daha sonra 1997-98 öğretim yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. Ve aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Temel İslam Bilimleri Kelam Ana Bilim Dalı'nın açmış olduğu yüksek lisans imtihanını kazandı. Halen bu bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

